

Naturvægledning i Sverige - en översikt

Centrum för naturvægledning

Rapporter Institutionen för stad och land · nr 5/2009

Naturvägledning i Sverige - en översikt

Centrum för naturvägledning

Anders Arnell
Elvira Caselunghe
Sven-G Hultman
Sandra Jansson
Lotta Johansson
Eva Sandberg
Per Sonnvik

Rapporter Institutionen för stad och land · nr 5/2009

Rapporten ges ut vid institutionen för stad och land SLU - Sveriges lantbruksuniversitet. I serien utges rapporter från avdelningarna för landsbygdsutveckling, landskapsarkitektur och miljökommunikation samt Centrum för naturvägledning och MKB-centrum SLU, som alla är en del av institutionen.

Ansvarig utgivare: Rolf Johansson
ISSN: 1654-0565
ISBN: 978-91-85735-16-7
© 2010 Centrum för naturvägledning
Tryck: Repro Ultuna, Uppsala
2:a reviderade upplagan

Centrum för naturvägledning
E-post: cnv@slu.se
<http://www.cnv.nu>

Institutionen för stad och land SLU
Postadress: Box 7012 750 07 Uppsala
Besöksadress: Ulls väg 28 A-B
Telefon: 018-67 10 00
Fax: 018-67 35 12
E-post: sol@slu.se

Förord

Centrum för naturvägledning, CNV, finns till för alla som väcker känsla för och förmedlar kunskap om natur. De arbetar som allt från museipedagoger, naturvårdare och naturskolelärare till närnaturguider, naturumspersonal och ekoturismarrangörer. CNV gör härmed ett försök att beskriva dem som en grupp. Vilka är naturvägledarna? Hur arbetar de? Vad har de för mål och syften? Vilka möjligheter och problem ser de i sina verksamheter? Vad ser de att CNV kan göra för dem?

De intervjuer som är en viktig del i underlaget för denna rapport har genomförts med representanter för dem som vi tror skulle ha glädje av att tillhöra gruppen naturvägledare. Ingen av dem vi tillfrågat har protesterat. Flera har istället svarat ungefär så här: "Äntligen, jag har längtat efter ett sammanhang!" Andra har känt igen sig i de annonser vi satt ut i fackpress under rubriken "Naturvägledare sökes!" eller har gett sig till känna i en webbenkät som funnits på CNV:s hemsida.

Naturvägledarna är en mångfacetterad grupp, men har en viktig sak gemensamt. De brinner nästan utan undantag för sitt arbete och vet att de har något viktigt att berätta. De berättar historien om det natur- och kulturarv som finns i det landskap som vi själva är del av. Många av dem är övertygade om att kunskapen om naturen och kulturlandskapet och hur människa och natur hänger ihop är central för att vi ska kunna fatta goda och kloka beslut – både i sammanhang där de stora besluten om människans framtid fattas och i alla de små som var och en av oss gör i vår vardag.

Men framförallt drivs de allra flesta av en vilja att dela med sig av sin egen inspiration och glädje inför det man kan uppleva i naturen. Att få möta rymden en stjärnklar natt. Att förstå hur generationer av människor format det landskap som omger oss. Eller kanske bara njutningen i att sitta vid vattnet på en solvarm håll en försommardag.

De svenska naturvägledarna upplever ofta att de är ganska ensamma i sitt arbete. Denna rapport och de stora nätverk av engagerade naturvägledare som finns internationellt visar dock något helt annat. Vi är många och vi har mycket att lära av varandra. Vi som arbetar på Centrum för naturvägledning ser som vår viktigaste uppgift att se till att skapa mötesplatser och ett informationsflöde mellan naturvägledare både i Sverige och i andra länder.

Tack till alla som bidragit med underlag till denna rapport i form av intervju- och enkätsvar, synpunkter på manus med mera. Ett särskilt tack till Sven-G Hultman som skrivit grundtexterna för avsnitten om naturvägledningens definitioner och framväxt och som tillsammans med resten av CNV:s styrgrupp kommit med kloka synpunkter på manus under arbetets gång.

God läsning och varmt välkommen att höra av dig till oss!

Eva Sandberg
Föreståndare, Centrum för naturvägledning

Summary

Nature interpretation can be defined as developing knowledge of and feelings for nature and the cultural landscape. Nature interpreters are active at places such as government authorities, visitor centres, companies, museums and non-profit organisations. The Swedish Centre for Nature Interpretation, CNV, was established in 2007 by the Swedish Environmental Protection Agency and the Swedish University of Agricultural Sciences with the aim of it serving as a meeting place, a centre for development and a competence resource for all nature interpreters in Sweden.

This report is the result of an extensive survey and some additional overviews conducted by CNV through interviews and questionnaires. For the survey CNV analysed nature interpretation undertaken by authorities, visitor centres, protected areas, museums, nature schools, companies and non-profit organisations.

All analysed actors work with guiding and guiding is being done within several subjects and themes. Exhibitions are found at visitor centres and museums. The survey also looked into the work of the actors within the areas of self guiding trails, program activities, information boards and web sites, as well as nature interpretation methods dealing with new techniques such as mobile phones and GPS.

The survey showed that nature interpreters want to promote interest; mediate knowledge and understanding; give positive experiences; create environmental involvement; promote health, recreation and outdoor activities; make nature accessible; combine nature and cultural perspectives; and promote local economy.

Most nature interpreters feel that their work is meaningful and see many positive aspects in their work. However, there are also negative aspects, mostly to do with lack of resources. Nature interpreters have many ideas and thoughts about what can be developed in interpretation activities. The kind of support they would like to receive from CNV correlates well with the tasks that CNV have.

There are at present very few pure nature interpretation education programs in Sweden. However, a rather large number of programs of education would qualify as partly useful if one attempts to work as a nature interpreter.

The research overview surveyed scientific articles within subjects such as environmental education, interpretation education and outdoor recreation to look for research of relevance for nature interpretation.

Among the Nordic countries, Denmark has the most developed system for nature interpretation. In Denmark 300 nature interpreters have been educated since 1986. Norway is attempting to build a similar system as in Denmark. In Norway, Finland and Iceland, nature interpreters are more often connected to protected areas than they are in Denmark. In the USA there is a long tradition of interpretation in both national parks and at historic sites. Most American interpreters are organised through the National Association for Interpretation, NAI, which also has an international section. In Europe there is a dormant network called Interpret Europe and a more active organisation for those who work with protected areas – Europarc. Several national interpretation organizations also have members from many countries.

It can be concluded that nature interpreters in Sweden constitute a diverse group but with a similar ideology. The connection between nature interpretation and environmental involvement is difficult to prove but many nature interpreters feel intuitively that the connection exists. More evaluation is needed before that issue could be addressed. There are several neighbouring areas to nature interpretation and many different methods are used depending on the context. Nature interpretation has come to Sweden to stay, and there are many questions for the future. CNV will work to develop methods of value for nature interpreters. At the

same time there is a need for more research concerning some of the remaining questions. The status of nature interpretation needs to be improved and, as the examples from Denmark and USA show, there are many ways to achieve this.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	11
Naturvägledningen undersökt.....	11
Definitioner och historik.....	11
Vad görs inom naturvägledning idag?	12
Mål och syfte med naturvägledning	12
Glädjeämnen, utmaningar, framtidsplaner.....	13
Utbildning och forskning	13
Naturvägledning i Norden och internationellt.....	14
Diskussion och slutsatser.....	14
1 INLEDNING	17
1.1 Centrum för naturvägledning.....	17
1.2 Syfte, avgränsning och metod	18
Kvalitativt arbetssätt.....	19
Informationsinsamling	19
Telefonintervju och webbenkät.....	19
Urval av informanter till undersökningen	20
1.3 Läsanvisning	21
2 NATURVÄGLEDNING – VAD ÄR DET?.....	23
Naturvägledning, tolkning och naturinformation.....	23
Kulturarvspedagogik.....	26
Utomhuspedagogik.....	28
Danmark.....	29
Norge.....	30
USA.....	30
Gränsmarker	33
3 NATURVÄGLEDNINGENS FRAMVÄXT I SVERIGE.....	35
3.1 Sekelskiftet 1900 – Naturen skyddas	36
Naturskydd och naturkärlek.....	37
Känn ditt land	38
Bygd och natur.....	38
Naturen flyttar in på museum - folkbildning och bevarande.....	39
3.2 1950-1998 - Offentligt engagemang och utbildning.....	40
Föreningslivet tar fart.....	40
Offentligt engagemang	42
Naturums födelse och tillväxt.....	43
Museerna och naturvägledning	44
Satsa på modern, pedagogisk naturinformation.....	45
Naturstigar och naturskolor	46
Nära till naturen	47
Guidekurser	47
Naturvägledning och tolkning.....	48
Högskoleutbildningar.....	49
Nedgång på 90-talet.....	49
3.3 1999 och framåt – Nystart för naturvägledningen	50
Värna – Vårda – Visa.....	51
Centrum för naturvägledning.....	53
Lokala och regionala verksamheter.....	53
Närnaturguiderna.....	54
Det ideella föreningslivet.....	55
Naturvägledningen, företagen och turismen.....	55
Naturresurser och naturvägledning.....	55

	Möte med Carl von Linné	56
	Djurparker och Science Centers	57
	Naturen och kulturlandskapet	58
4	NATURVÄGLEDNING I SVERIGE IDAG	59
4.1	Naturvägledningens mål och syften	61
	Främja intresse för naturen	61
	Kunskap och förståelse	63
	Positiva upplevelser	63
	Skapa miljöengagemang	63
	Folkhälsa, rekreation och friluftsliv	64
	Tillgänglighet	64
	Natur och kultur	65
	Främja lokal ekonomi	65
4.2	Engagemang för natur och miljö	66
	Engagemang – en färskvara	66
	Upplevelser, delaktighet och sammanhang	68
4.3	Glädjeämnen och utmaningar	68
	Naturvägledarnas erfarenheter	69
	Glädjeämnen	69
	Utmaningar	71
	Vad man särskilt vill utveckla och förbättra	74
4.4	Naturvägledarnas önskemål till CNV	78
4.5	Att visa natur	84
	a. Guidning	84
	b. Utställningar	93
	<i>Ute och inne på museer</i>	96
	<i>Utställningar del av helhet hos företag</i>	96
	<i>Föreningar och naturskolor</i>	96
	<i>Framtidsplaner för utställningar</i>	98
	c. Självguidande stigar	99
	<i>Många naturum har stigar</i>	100
	<i>Tätortsnära stigar i många kommuner</i>	100
	<i>Stiftelserna sköter vandringsleder</i>	101
	<i>Stigar i skyddade områden i länen</i>	101
	<i>Museer, trädgårdar och världsarv</i>	101
	<i>Företag som arbetar med stigar</i>	102
	<i>Stigar vid hembygdsgårdar</i>	102
	<i>Nya metoder hos naturskolorna</i>	102
	<i>Vad fungerar bra?</i>	102
	<i>Vad fungerar mindre bra?</i>	103
	<i>Framtidsplaner för stigar</i>	104
	d. Naturvägledning sker på många fler sätt	104
	<i>Populära program</i>	104
	<i>Skapande och skörd, musik och marknader</i>	105
	<i>Temadagar och totalarrangemang</i>	105
	<i>Locka till lokaler</i>	105
	<i>Metoder för mobilmänniskan</i>	106
	<i>Givande gestaltning</i>	106
	<i>Barnaktiviteter och betessläpp</i>	107
5	UTBILDNINGAR INOM NATURVÄGLEDNING – ÖVERSIKT	109
5.1	Internationellt	109
	USA	109
	Danmark	110
5.2	Universitet och högskolor	110
	Fokus på guidning	110

	Fokus på friluftsliv och utomhuspedagogik inom skolan.....	112
	Fokus på natur, landskap och turism	114
5.3	Yrkehögskolan.....	115
5.4	Folkhögskolor	116
	Fjäll- och naturguide.....	117
	Turism och entreprenör.....	118
	Hantverk och uteliv.....	118
5.5	Naturbruksskolor och andra gymnasieskolor.....	119
5.6	Fortbildningsorganisationer	119
	Nationella centra för olika ämnen.....	119
	Studieförbund och organisationer.....	120
5.7	Kvalitetssäkring av naturvägledare.....	121
	<i>Auktorisation av naturguider</i>	121
	<i>Fjällsäkerhetsrådets utbildningsnorm</i>	121
	<i>CNV:s arbete</i>	121
6	FORSKNING OM NATURVÄGLEDNING – ÖVERSIKT	123
	Behov av forskning.....	123
	Forskningsöversikt.....	123
	Flera forskningsdiscipliner arbetar med interpretation.....	124
	Frågor som forskningen försöker besvara.....	125
	Kan naturvägledning förändra attityder och beteenden?.....	125
	Utvärdering.....	125
7	INTERNATIONELL UTBLICK.....	127
7.1	Naturvägledning i Norden.....	127
	Naturvägledning i Danmark.....	127
	Naturvägledning i Norge.....	128
	Naturvägledning i Finland.....	130
	Naturvägledning på Island	131
7.2	Internationella organisationer och nätverk.....	132
	Internationella organisationer och nätverk	133
8	ÖVERGRIPANDE DISKUSSION OCH SLUTSATSER.....	135
	Ny företeelse med 300 år på nacken	135
	Landskapets natur- och kulturgivna element.....	135
	Intervjuer om naturvägledning	136
	Heterogen grupp med liknande ideologi.....	136
	Resurser, verktyg och status.....	136
	Stöd från CNV	137
	Naturvägledningens metoder.....	137
	Vad är naturvägledningens syfte?	138
	Åter till gränsmarkerna	139
	Naturvägledningens framtid.....	140
9	REFERENSER	143
10	BILAGOR.....	1
	BILAGA 1 Intervjufrågor i undersökningen.....	3
	BILAGA 2 Organisationstillhörighet för de naturvägledare som deltagit i undersökningen	7
	BILAGA 3 Naturvägledarna i nätverket.....	9
	BILAGA 4 Överenskommelsen mellan Naturvårdsverket och SLU.....	13
	BILAGA 5 Några huvudintryck från CNV Open Space 2008-10-09.....	19
	BILAGA 6 CNV:s styrgrupp och kansli.....	23

Sammanfattning

Naturvägledningen undersökt

Naturvägledning kan definieras som att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet. Naturvägledare är alla som arbetar med naturvägledning hos myndigheter, besöksmål, företag, museer, ideella organisationer med flera. Centrum för naturvägledning, CNV, inrättades av Naturvårdsverket och Sveriges lantbruksuniversitet 2007 för att vara ett utvecklingsnav, en mötesplats och en kompetensresurs för alla naturvägledare i Sverige.

Denna rapport är resultatet av en omfattande undersökning och några tillhörande översikter som CNV genomfört under sitt första verksamhetsår 2008-09. Undersökningen har gjorts genom intervjuer och enkäter med 106 naturvägledare från olika verksamheter. Ur materialet har 94 svar analyserats närmare. Frågor till naturvägledare som står i särskilt fokus är 1) vilka mål och syften de har med sin verksamhet; 2) om de tror att naturvägledningen leder till ett ökat natur- och miljöengagemang; 3) vilka glädjeämnen, utmaningar och utvecklingsplaner man har i sin verksamhet; 4) vilka önskemål man har till CNV; samt 5) vilka metoder för naturvägledning man använder och hur väl dessa fungerar. Ett stort antal goda exempel har kommit fram i undersökningen och många redovisas i korthet i rapporten.

Översikterna består av en relativt grundlig genomgång av naturvägledningens definitioner och framväxt i Sverige, mer summariska inventeringar av utbildningar med anknytning till ämnesområdet och situationen för naturvägledning internationellt samt en sammanfattning av den forskningsöversikt som CNV utfört 2008.

Definitioner och historik

Naturvägledning är ett begrepp med många bottnar. Det finns också flera angränsande begrepp som guidning, naturinformation, tolkning, utomhuspedagogik och kulturarvpedagogik. I den definition som togs fram av Nordiska ministerrådet 1990 betonas att det både handlar om att förmedla kunskap och väcka känsla samt att naturvägledning har ett uttalat syfte som går utöver att bara förmedla fakta.

Naturvägledning fanns med i grundtankarna när det svenska naturskyddet skapades kring sekelskiftet 1900. Naturskyddsföreningens portalparagraf innehöll redan 1909 orden "väcka och underhålla kärleken till vår svenska natur". Då hade det redan funnits naturhistoriska museer i 170 år och botaniska trädgårdar ännu längre, men även dessa fick ett uppsving kring 1900. Efter 1950 spreds insikten om behovet av natur- och miljövård vilket successivt gav naturvägledningen nya och tydligare former. Den statliga natur- och miljövården organiserades och de första naturumen inrättades på 1970-talet. Naturskolorna kom på 1980-talet, då det gjordes många satsningar på naturguidning, nya utbildningar med mera. De ideella föreningarna hade en kraftig tillväxtperiod från 1950 till 1990 och nya organisationer som WWF tillkom. Man började även inse att barnen var en viktig målgrupp – bland annat skapades Skogsmulle inom Friluftsförbundet 1957.

Efter en nedgång på 1990-talet har naturvägledning från omkring 2000 blivit en allt mer omfattande verksamhet, bland annat som resultat av att naturvård för människans skull fått en ökad betydelse. Naturvårdsverket arbetar sedan 2004 efter principen Värna-Vårda-Visa. Regeringsskrivelsen En samlad naturvårdspolitik blev avstampet för många centrala satsningar på social naturvård, friluftsliv och kunskaps-

spridning. Till dessa hör Lokala naturvårdssatsningen, LONA, där kommunerna fått stöd för naturprojekt, samt omfattande guideprogram hos flera länsstyrelser och byggande av flera nya naturum. Inrättandet av CNV hör förstås också hit. På den ideella sidan kan nämnas Närnaturguiderna, där nästan 500 personer fått fortbildning sedan 2004. Företag med naturvägledning på agendan finns inom verksamheter som ekoturism, naturguidning och undervisning. Inom kulturarvspedagogiken har man de senaste åren arbetat allt mer med tidsresor, där besökarna möter hela miljöer inklusive människor från olika epoker. Flera mötesplatser och projekt har också skapats på 2000-talet för att förmedla kunskap om och känsla för både natur och kulturlandskap.

Vad görs inom naturvägledning idag?

Svar från nio kategorier av organisationer har analyserats:

- Naturum
- Naturvårds- och fritidsstiftelser
- Kommuner
- Länsstyrelser
- Världsarv
- Museer, friluftsmuseer, trädgårdar och djurparker
- Företag inom naturguidning, ekoturism, natur- och kulturinformation
- Ideella organisationer inom natur, naturvård, friluftsliv och turism
- Naturskolor

Rapporten beskriver tre klassiska metoder för naturvägledning – guidning, utställningar samt självguidande natur- och kulturstigar. Alla kategorier av naturvägledare i undersökningen sysslar med guidning, som sker i ett stort antal ämnen och teman. Utställningar med naturvägledning används främst av naturum och museer av olika slag. Naturum har utan undantag utställningen som en bas i sin verksamhet. Med självguidande stigar avses traditionellt stigar där man får information genom skyltar längs stigen eller en folder som man tar med sig.

Utöver dessa tre metoder omfattar undersökningsmaterialet flera andra: programverksamhet, informationstavlor, webbsidor, skapande verksamhet, temadagar med mera. Nya metoder växer också fram med modern teknik, exempelvis naturvägledning i mobilen eller med GPS.

Mål och syfte med naturvägledning

Naturvägledarna vill med sina mångskiftande verksamheter

- främja intresse för naturen
- förmedla kunskap och förståelse
- ge positiva upplevelser
- skapa miljöengagemang
- främja folkhälsa, rekreation, friluftsliv
- tillgängliggöra naturen
- förena natur- och kulturperspektiv
- främja lokal ekonomi

Många aktörer hoppas och tror att deras verksamhet ska leda till större engagemang för natur och miljö, men man är också medveten om att det inte finns några självklara samband. Det behövs mer utvärdering och forskning i denna fråga. Faktorer bakom ett ökat engagemang kan enligt naturvägledarna i undersökningen vara

mänskliga möten, positiva upplevelser, känsla för platsen, kunskap om sammanhang, upptäckarglädje, specifika aktiviteter och anpassning till olika målgrupper.

Glädjeämnen, utmaningar, framtidsplaner

Att arbetets positiva delar är en stark drivkraft och ger en känsla av mening för de allra flesta är uppenbart. Många ser det som ett privilegium att få arbeta med något man brinner för. Naturvägledarna beskriver ofta hur positivt det är att i det direkta mötet med människor få uppleva hur deltagarna lär sig något nytt. Möjligheten att arbeta med särskilda målgrupper som barn eller invandrare upplevs också som meningsfullt och inspirerande.

Som hinder ligger inte sällan känslan av att man arbetar med en verksamhet som ligger lite vid sidan av de ordinarie uppgifterna inom den organisation man tillhör. Naturvägledare känner sig ofta ganska ensamma i sitt arbete. Gehör för verksamhetens betydelse upplever man hos sina besökare men sällan hos de politiker och andra beslutsfattare som verksamheten hänger på. De ekonomiska resurserna är ofta både små och osäkra, vilket i sin tur gör det än svårare att utveckla och marknadsföra verksamheten som man önskar.

Naturvägledarna har många idéer om och synpunkter på vad som kan utvecklas inom verksamheten:

- pröva nya metoder, bredda innehållet, lägga upp aktiviteter på nya sätt och fortbilda sig i guideteknik
- öka tillgängligheten, ha verksamhet för fler, arbeta mer med marknadsföring, satsa mer på barnen och använda närnaturen på nya sätt
- mer personal, fler ledare och guider
- utveckla entreprenörskap inom guidning och naturturism
- öka samarbete, samordning och erfarenhetsutbyte
- förbättra den politiska förankringen

På frågan om vilket stöd man önskar från CNV svarar naturvägledarna i undersökningen på ett sätt som sammanfaller väl med de uppgifter som CNV tilldelats från start. Funktionen som mötesplats för naturvägledare för utbyte av information är viktig men också den kunskapsutveckling som CNV ska stå för – vägledarna vill ha hjälp med metoder, material och utbildningar.

Utbildning och forskning

I nuläget finns mycket få renodlade naturvägledningsutbildningar i Sverige. Naturguideprogrammet i Umeå och Naturupplevelseguidning i Kalmar är de enda längre på universitetsnivå. Man kan jämföra med USA, där det finns över 100 universitet och colleges som erbjuder utbildning i *interpretation*, eller med Danmark som haft den statliga Naturvejlederuddannelsen sedan snart 25 år. Det finns dock i Sverige ett ganska stort antal utbildningar som delvis kan vara användbara om man vill arbeta som naturvägledare. Till dessa hör framförallt utbildningar och kurser i utomhuspedagogik och friluftsliv som ofta riktar sig till pedagoger i skolan. Flera folkhögskolor har utbildningar för fjäll-, friluftsliv- och naturguider, exempelvis i Storuman, Hampräs och Tornedalen. I rapporten berörs också yrkeshögskoleutbildningar, naturbruksgymnasier och fortbildningsorganisationer samt något av det arbete som pågår för kvalitetssäkring av naturvägledare.

Forskningsöversikten har sökt bland vetenskapliga artiklar inom ämnen som *environmental education*, *interpretation evaluation* och *outdoor recreation* för att hitta forskning av relevans för naturvägledning. Forskare inom *interpretation* försöker besvara frågor om olika metoders effektivitet, om utvärderingsformer och om vad som sker

hos mottagaren när vägledningen äger rum. Studier om huruvida interpretation är positiv med avseende på attityder till miljöfrågor ger delvis motstridiga resultat. Det är svårt att studera sådana samband eftersom interpretation, eller naturvägledning, i regel är en tidsbegränsad handling och att lärande eller förändring av attityder och beteenden sker under en längre tid. Man måste därför undersöka mer vilka processer som egentligen sker i en naturvägledningssituation.

Naturvägledning i Norden och internationellt

Danmark har ett etablerat system för naturvägledning. Basen för systemet är Naturvejlederordningen, som etablerades 1986 och är ett avtal mellan olika aktörer. Inom ramen för ordningen utbildas naturvägledare genom Naturvejlederuddannelsen. Det är en fortbildning för anställda inom stat, kommun, naturskolor med mera som pågår under två år. Hittills har 400 naturvägledare utbildats. Det så kallade Fællessekretariatet, som drivs av Skov- och Naturstyrelsen och Friluftsrådet, arbetar med drift och utveckling av naturvejlederordningen. Naturvejlederforeningen är ett yrkesmässigt forum för naturvägledare.

I Norge finns ett färskt förslag att bygga upp ett liknande system som i Danmark. En sektion för naturvägledning har nyligen skapats inom Statens Naturoppsyn och nya naturvägledare har anställts. Naturvägledningen i Norge är knuten främst till 14 nationalparkscentra samt ideella organisationer och lägerskolor. I Finland satsar man mycket på naturvägledning i skyddade naturområden. Såväl nationalparker som 23 naturum förvaltas eller handhas av Metsähallitus, Forststyrelsen. Man har lanserat en populär nationell naturportal. Vissa guidningar kräver examen som vildmarks- och naturguide. De naturvägledare som finns på Island är huvudsakligen anställda av miljö- och naturstyrelsen, Umhverfisstofnun, eller i de två största nationalparkerna. Umhverfisstofnun har en egen naturvägledarutbildning för dem som ska vägleda i skyddad natur.

I USA finns en lång tradition av att arbeta med *interpretation* såväl i nationalparker som vid historiska platser. De flesta som arbetar med vägledning är organiserade i National Association for Interpretation, NAI, som även har en internationell sektion. Organisationer med internationell prägel finns också i bland annat Kanada, Storbritannien, Italien och Australien. I Europa finns ett vilande nätverk Interpret Europe och en mer aktiv organisation för dem som arbetar med skyddad natur – Europarc.

Diskussion och slutsatser

Det kan konstateras att naturvägledarna i Sverige är en heterogen grupp men med liknande ideologi. Gemensamt för de flesta är att man ser positivt på sitt uppdrag och upplever det som meningsfullt. Många känner sig dock ganska ensamma i sin roll och lever med osäkerhet i form av resursbrist. Man välkomnar det stöd som CNV kan ge som mötesplats och kunskapsresurs. Det behövs också nya metoder för marknadsföring i en allt mer informationstät omvärld.

Kopplingen mellan naturvägledning och miljöengagemang är svår att bevisa, även om många naturvägledare upplever intuitivt att den finns där. Mer utvärdering behövs för att ge svar på den typen av frågor. Definitionen av naturvägledning enligt Nordiska ministerrådet handlar dock om kunskap och känsla, något som är betydligt vidare än kopplingen enbart mellan människa och miljö. Naturvägledning har enligt samma definition ett tydligt syfte att öka förståelsen för sambanden i naturen och människans roll i naturen.

Naturvägledning bedrivs främst ute i naturen, men vägen ut kräver sina egna metoder – det är klokt att ha koll på de möjligheter alla nya medier ger. De flesta

naturvägledare arbetar med allmänheten som målgrupp snarare än specialister. Såväl att ge kunskap som att förmedla känsla anses viktigt. Helhetsgrepp eftersträvas också av de flesta och samverkan mellan natur- och kulturmiljöfärderna är ett angeläget område. Det finns många andra gränsmarker: mot friluftsliv, hälsoaspekter, undervisning med mera. Det kan konstateras att naturvägledning är en palett – ett stort antal metoder som används beroende på syfte och sammanhang.

Naturvägledningen är här för att stanna och det finns många framtidsfrågor att ge sig i kast med. CNV kommer att arbeta för att utveckla metoder och förhållnings-sätt för Sveriges naturvägledare. Samtidigt behövs också mer forskning för att besvara vissa frågor. Naturvägledningens status i samhället behöver höjas. Som exemplen från Danmark och USA visar finns det flera sätt att uppnå detta.

1 Inledning

1.1 Centrum för naturvägledning

Centrum för naturvägledning, CNV, inrättades i juli 2007 genom en överenskommelse mellan Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, och Naturvårdsverket. Arbetet leds av en styrgrupp med representanter från SLU, Naturvårdsverket och andra organisationer som arbetar med naturvägledning. CNV är placerat vid Institutionen för stad och land på SLU i Uppsala, men tillämpat arbete sker också från Tyresta nationalpark. Under hösten 2007 anställdes personal och CNV:s kansli kunde börja sitt arbete i mars 2008. Styrgruppsledamöter och kanslipersonal 2009 finns listade i bilaga 6.

Så här formuleras syftet i överenskommelsen mellan Naturvårdsverket och SLU:

Syftet med centrubildningen är att förena och utveckla praktik och forskning inom området naturvägledning genom att vara en aktiv kompetensresurs för olika aktörer inom utbildning, planering, förvaltning och turism. I syftet ingår att centrumet blir en aktiv nod i såväl ett nationellt som ett internationellt nätverk.

Ett försök att förkorta denna formulering görs i CNV:s nuvarande informationsmaterial:

Centrum för naturvägledning – kompetensresurs, utvecklingsnav och mötesplats för alla som arbetar med att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet.

Bild 1. CNV är ett stöd för alla som arbetar med att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet. Foto: Per Sonnvik

CNV:s uppgifter enligt överenskommelsen mellan Naturvårdsverket och SLU beskrivs närmare i kapitel 4.4. Vad gäller definitionen av naturvägledning hänvisar vi till kapitel 2. Läs gärna mer på www.cnv.nu.

I CNV:s arbete med att utveckla naturvägledningens metoder och förhållnings-sätt är det en given utgångspunkt att ta tillvara de erfarenheter av naturvägledning som finns i föreningar, företag och offentliga organisationer. Under det inledande verksamhetsåret har därför en omfattande insats gjorts för att skapa en översiktsbild av naturvägledningen i Sverige. Det ger en bred kunskapsbas för CNV:s fortsatta verksamhet och resultaten presenteras bland annat i denna rapport.

1.2 Syfte, avgränsning och metod

Syftet med denna undersökning och rapport är att ge en översikt av den naturvägledning som finns i Sverige. Naturvägledarnas erfarenheter, önskemål och behov utreds. Det handlar också om att undersöka vilka aktörer i landet som arbetar med naturvägledning och på vilket sätt dessa arbetar. Vidare tar rapporten upp naturvägledningens historia och definitioner, främst utifrån ett svenskt och nordiskt perspektiv. En utblick över Norden och världen samt en kortare översikt över utbildning och forskning presenteras för att sätta in den svenska naturvägledningen i ett större sammanhang.

Bakom undersökningen och rapporten finns flera intentioner:

- Att vara en del av den kunskapsuppbyggnad som lägger grund för CNV:s fortsatta arbete.
- Att vara ett tidsdokument som speglar naturvägledningen i Sverige så som den ser ut 2009 och ta upp pågående diskussioner och processer.
- Att skildra naturvägledares vardag och verksamhet, med en strävan att visa på mångfalden inom naturvägledningens metoder och arbetsätt.
- Att fungera som ett underlag för myndigheter med flera i deras arbete med naturvägledning och också för beslutsfattare på olika nivåer.
- Att ge forskare och forskningsfinansiärer en bild av vad som görs inom naturvägledning idag och vilket slags forskning och utveckling som efterfrågas.
- Att presentera det svenska naturvägledningsläget i nordiska och andra internationella sammanhang.
- Att fungera som avstampsdokument och gemensam bas för alla som direkt eller indirekt arbetar med naturvägledning.
- Att fungera som referens vid uppföljande arbete kring hur naturvägledningen utvecklas i Sverige på lite längre sikt.

Rapporten riktar sig i första hand till landets naturvägledare, det vill säga alla som i något avseende arbetar med att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet. Målgrupper är även tjänstemän, politiker, forskare och intresserad allmänhet. Genom sitt breda innehåll ska rapporten kunna ge en relevant bakgrund och inspirerande exempel till läsaren.

Rapporten inkluderar långt ifrån samtliga aktörer och verksamheter inom naturvägledning i Sverige. Ett urval av aktörgrupper analyseras närmare, och i övrigt görs en översikt för att visa den stora verksamhetsbredden. Denna rapport ska ses som en grundinventering som successivt kommer att byggas ut. Därför är också alla nya bidrag till CNV:s samlade kunskap välkomna!

Kvalitativt arbetssätt

Syftet med denna studie har inte varit vetenskapligt. Ett systematiskt och konsekvent arbetssätt har dock eftersträvat. Studien är huvudsakligen av kvalitativ karaktär. Ambitionen har varit att få en rik bild och en god förståelse för olika naturvägledningsaktörers skilda perspektiv, hur naturvägledning går till i olika sammanhang och hur olika företeelser hänger ihop. I sådant kvalitativt arbete är det av stor vikt att vara medveten om att tolkning är en central del av processen och att känna till hur tolkning sker. Det är alltså i sammanhanget omöjligt att tala om objektiva fakta, eftersom hela arbetet, från formulering av syfte och frågeställningar till det praktiska intervju-förfarandet och bearbetning av resultatet, färgas av våra egna verklighetsbilder och vår förståelse. Man kan också uttrycka det som att metoden för denna kartläggning har en hermeneutisk ansats (se sidan 26).

Vi som har arbetat med denna rapport bär med oss tidigare erfarenheter och kunskaper som påverkar de glasögon genom vilka vi nu har studerat naturvägledning i Sverige. I flera avseenden är vi en relativt homogen grupp, eftersom vi alla har med oss en akademisk utbildning och praktiska erfarenheter av naturvägledning från olika sammanhang. Dock har vi olika ingångar till naturvägledning och delvis olika intressen. Inom gruppen finns personer med utbildningar inom biologi, geovetenskap, skogsbruk, landsbygdsutveckling, statskunskap, etnologi, utomhuspedagogik, miljövetenskap och museipedagogik. Våra skilda erfarenheter från arbetsliv och ideell verksamhet ser vi som en styrka då naturvägledning ju är en mycket mångsidig företeelse. I detta sammanhang är tvärvetenskap ett givet förhållningssätt.

Informationsinsamling

Underlagsmaterial till denna rapport har samlats in på följande sätt.

- Huvudsakligen genom intervjuer och enkäter med naturvägledare inom olika sektorer.
- Litteraturstudier kring definitionen av begreppet naturvägledning samt naturvägledningens historia i Sverige.
- Informationssökning för en översikt över aktörer inom naturvägledning i Sverige, beskrivningar av naturvägledning i Norden, internationella nätverk inom naturvägledning samt utbildningar med inriktning på eller koppling till naturvägledning.
- Sammanfattning av den översikt över internationell forskning om naturvägledning som CNV utfört.
- Kompletteringar från CNV:s övriga aktiviteter under 2008-09, bland annat den workshop i open-space-form som genomfördes i samband med CNV:s invigning 081009.

Telefonintervju och webbenkät

En frågelista med både kvalitativa och kvantitativa frågor utvecklades för telefonintervjuerna med naturvägledare. Efter ett antal inledande intervjuer reviderades frågelistan vid ett par tillfällen för att bättre anpassas till kartläggningens syfte och naturvägledarnas verklighet. Denna successiva utveckling har gett ökad precision och kvalitet i resultatet, men innebär också att vissa frågor inte ställts till alla medverkande i undersökningen.

De frågor som ställdes behandlade metoder och arbetssätt inom naturvägledning, syften med naturvägledningen, målgrupper, samarbeten inom naturvägledning, positiva erfarenheter, utmaningar och utvecklingsplaner. Centralt var också frågor om behov av stöd inom naturvägledning och på vilket sätt CNV skulle kunna hjälpa till.

Tiden för varje telefonintervju varierade mellan en och två timmar, med ett genomsnitt kring en och en halv timme. Telefonintervjuerna hade ett kontaktskapande syfte parallellt med själva insamlandet av information, vilket är en bidragande

faktor till intervjuernas längd. Frågornas kvalitativa aspekter fordrade också väl tilltagna intervjuer. Svaren antecknades så ordgrant som möjligt under intervjun, för att sedan redigeras. De naturvägledare som begärt det har haft möjlighet att titta på sina nedskrivna svar för att korrigera eller komplettera dem.

Den webbaserade enkäten utformades med utgångspunkt från den slutgiltiga frågelistan för telefonintervju, med den skillnaden att de kvalitativa frågorna gavs flervalsoalternativ och att formuleringen av frågeställningarna gjordes mer stringenta för att minska risken för sådana missförstånd som lätt kan uppstå vid en obemannad enkätsituation då det inte finns möjlighet att lämna förtydligande förklaringar.

De insamlade svaren från telefonintervjuerna och webbenkäten sammanfördes för varje kategori av naturvägledare (se avsnittet om urval nedan). Därefter följde kategorivis analys av svaren med avseende på fem centrala frågeställningar som utkristalliserades efterhand och som ansågs vara av särskild relevans. Dessa analyser har därefter redigerats och anpassats till formatet i denna rapport.

I inledningen till kapitel 4 beskrivs frågorna mer ingående. I bilaga 1 finns hela frågelistan.

Urval av informanter till undersökningen

CNV listade inför kartläggningen aktörer inom naturvägledning i Sverige. Dessa ordnades i kategorier efter sektorer och typ av verksamhet. Utifrån denna lista gjordes ett strategiskt urval av naturvägledare att intervjuas. Totalt har 73 personer från skilda verksamheter intervjuats, varav ett litet antal hört av sig på eget initiativ. Därutöver har 33 personer besvarat CNV:s webbenkät, bland annat efter annonsering i tidningarna Sveriges Natur, Utemagasinet, Turist, DIK Forum, Naturvetaren, Miljöaktuellt, Friluftsliv och Dagens Samhälle.

Minst tre intervjuer i varje kategori har eftersträvat. Företrädare för de flesta naturum har intervjuats eftersom gruppen är av särskilt intresse med sin breda statligt finansierade naturvägledningsverksamhet. Då CNV inte på förhand vetat hur populationen av naturvägledare ser ut, har det inte varit möjligt att göra ett statistiskt urval. Strävan har istället varit att få en stor bredd och en god spridning vad gäller sektorer, typ av naturvägledning och lokalisering i landet. I bilaga 2 redovisas vilka organisationer de naturvägledare som deltagit i undersökningen tillhör. Samtliga har inbjudits att ingå i ett nätverk av naturvägledare. Detta nätverk växer dagligen – från cirka 440 personer i juni 2009 till närmare 1 000 personer ett år senare.

Utöver naturum är också naturvårds- och fritidsstiftelser ganska väl representerade i undersökningen. För övriga kategorier är representationen måttlig eller liten men urvalet gjort för att täcka in en bredd i respektive kategori.

De kategorier som valts ut för närmare analys är följande, vilka omfattar 94 personer eller knappt 90 % av intervju- och enkätmaterialen:

- Naturum
- Naturvårds- och fritidsstiftelser
- Kommuner
- Länsstyrelser
- Världsarv
- Museer, friluftsmuseer, trädgårdar och djurparker
- Företag inom naturguidning, ekoturism, natur- och kulturinformation
- Ideella organisationer inom natur, naturvård, friluftsliv och turism
- Naturskolor

I redovisningen av undersökningen har vi valt att kalla de medverkande för naturvägledare snarare än informanter eller aktörer.

Bild 2. Annonsen som CNV använt i olika tidningar.

1.3 Läsanvisning

Härmed har det syfte och de metoder som ligger till grund för Naturvägledning i Sverige presenterats. Rapporten är härifrån uppbyggd som följer:

I kapitel 2 ges en översikt över olika sätt att definiera begreppet naturvägledning i Sverige, Danmark, Norge och USA. Där diskuteras också vilket eller vilka syften naturvägledning kan ha och hur det uttrycks i olika definitioner eller beskrivningar.

Kapitel 3 är en skildring av naturvägledningens framväxt i Sverige, från det tidiga naturskyddets dagar vid förra sekelskiftet till dagens nysatsningar på Värna-Vårda-Visa, närnaturguider och ökad samverkan mellan natur- och kultursektorerna.

Kapitel 4 behandlar CNV:s enkät- och intervjuundersökning med naturvägledare i Sverige och innehåller följande delar:

- Mål och syften med naturvägledning enligt naturvägledarna själva, samt deras syn på om naturvägledningen leder till ökat engagemang för natur och miljö.
- Naturvägledarnas egna ord om vad som fungerar särskilt bra respektive dåligt i verksamheten/arbetet samt vad man skulle vilja utveckla och förbättra.
- Naturvägledarnas behov av hjälp och deras synpunkter på CNV:s roll och uppgifter.
- Beskrivning av något av det som pågår inom guidning, utställningar och självguidande stigar samt naturvägledarnas uppfattning om hur metoderna fungerar liksom framtidsplaner för dessa metoder.
- Översikt över några andra intressanta spår inom naturvägledningen, som nya metoder och tekniker samt programverksamhet och skapande aktiviteter.

Kapitel 5-7 är översikter av utbildningar med relevans för naturvägledning i Sverige, internationell forskning om naturvägledning, situationen för naturvägledning i de nordiska länderna och internationella nätverk inom naturvägledning.

Slutligen i kapitel 8 följer en övergripande diskussion där möjligheten att dra slutsatser från materialet diskuteras och där tankar om framtida studier och åtgärder förs fram.

I bilagor finns uppgifter om bland annat CNV:s nätverk idag, vilka organisationer som deltagit i undersökningen samt vilka frågor som ställdes.

2 Naturvägledning – vad är det?

Naturvägledning handlar om att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet, enligt definitionen från Nordiska ministerrådet. Frågor som snabbt inställer sig är: Vad är naturvägledningens syften? Vilken typ av kunskap och vilken känsla avses? Handlar det både om naturen och kulturlandskapet? Vill man påverka deltagarna på något sätt? Och vilka metoder används inom naturvägledning?

En ingång i diskussionen och försöken att förstå vad naturvägledning ges här genom en jämförelse med närliggande verksamheter inom exempelvis kulturmiljöpedagogik och en utblick mot länder som Danmark och USA som länge arbetat inom fältet. Hur definierar man naturvägledning där? I detta kapitel utvecklas tankarna om vad naturvägledning kan vara – utan att därför ge något definitivt svar på frågan.

Ordet naturvägledning infördes i Sverige i slutet av 1980-talet, men började användas först under 2000-talet. I Sverige finns bara en vedertagen definition – den definition som reglerar arbetet inom CNV.

Det finns många begrepp och verksamheter som står för ungefär samma sak som naturvägledning. På svenska finns närbesläktade ord som naturinformation, tolkning och guidning. I Danmark talar man om naturvejledning och i Norge om naturveiledning och naturformidling. Definitionerna skiljer sig delvis åt, liksom syftena. När man i Norden beskriver denna verksamhet på engelska används i regel ordet interpretation.

Inom kulturmiljösektorn finns samlingsnamnet kulturarvspedagogik. Av dess fyra underformer är begreppet kulturmiljöpedagogik särskilt relevant här. Även andra termer förekommer, till exempel förmedling, tolkning, göra tillgängligt, levandegöra och guidning.

Naturvägledning, tolkning och naturinformation

CNV:s uppdrag regleras av ett avtal som ingicks i juni 2007 mellan Naturvårdsverket och SLU. Där utgår man från den definition som formulerades av Nordiska ministerrådets projektgrupp för friluftsliv som under några år arbetade med naturvägledning. Gruppens arbete resulterade i rapporten Naturvägledning i Norden.¹ Där föreslog man följande definition:

Med naturvägledning menas förmedling av känsla för och kunskaper om naturen. Naturvägledning syftar till att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll i naturen. Därigenom förbättras möjligheterna till positiva upplevelser i naturen och till ökad miljömedvetenhet hos den enskilde och i samhället.

I avtalet har man lagt till ett förtydligande:

Med naturen menas här både landskapets natur- och kulturgivna element.

Förutom denna formulering diskuteras inte den stora frågan ”Vad är natur?” i denna rapport.

¹ Nordiska ministerrådet 1990.

Bild 3. Med naturvägledning menas förmedling av känsla för och kunskaper om naturen. Syftet är att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll i naturen. Foto: Per Sonnvik

Några inslag i definitionen bör poängteras:

Bild 4. Naturvägledning i Norden från 1990, Nordiska ministerrådet.

- Det handlar både om känsla för och kunskaper om. Naturvägledning är alltså mer än enbart förmedling av faktakunskaper. Man kan diskutera huruvida det går att förmedla känsla – i senare skrivningar har CNV valt orden väcka känsla istället.
- Fokus är på naturen, vilket preciseras genom tillägget om natur- och kulturgivna element och genom vad man skriver om syftet – att öka förståelsen för de ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll. I rapporten betonar man ytterligare att naturvägledning inte kan undgå att befatta sig med kulturfrågor och att fokus bör inriktas på sambandet natur-kultur (människa). Vidare skriver man att vad man i det enskilda fallet ska lägga tyngdpunkten på eller utgå från – det vill säga natur- eller kulturaspekten – måste bero på det för platsen eller tillfället valda temat, de lokala förutsättningarna och deltagarnas intressen. Dock ska i all naturvägledning naturaspekten finnas med.
- Man hävdar att en följd av naturvägledningen blir såväl positiva upplevelser i naturen som ökad miljömedvetenhet hos den enskilde och i samhället. På ett annat ställe i rapporten skriver man att det slutliga målet för naturvägledning är att påverka människans förhållande till naturen; att skapa en ökad miljömedvetenhet.

Sammantaget är det tydligt att naturvägledning, enligt Nordiska ministerrådets definition, inte bara är en metod, utan att den också har ett uttalat syfte – ett syfte som är vidare än att förmedla fakta om naturen/landskapet.

Att naturvägledning enligt projektgruppens förslag är starkt definierat genom sina syften framgår tydligt på annan plats i rapporten. Man enades nämligen om sju viktiga delmål och skriver:

Naturvågledning kan medverka till att:

1. uppmuntra till ett enkelt friluftsliv på naturens egna villkor i enlighet med de nordiska traditionerna
2. motverka störningar i och skador på känslig natur
3. öka förståelsen för nödvändigheten av olika former av miljövård och naturskydd
4. medverka till ömsesidig förståelse mellan de yrkesmässiga brukarna av naturen och allmänheten samt mellan olika utövare av friluftsliv
5. öka förståelsen för hur människan använt sig av och påverkat naturen i ett kulturhistoriskt perspektiv
6. sprida kunskap om hur människans aktivitet påverkar det ekologiska samspillet
7. främja en samhällsutveckling i större harmoni med naturen och naturresurserna.

Nordiska ministerrådets projektgrupp ägnade stort utrymme åt att diskutera definitionsfrågan. Man valde alltså att föreslå en mycket bred definition och att se naturvågledning som ett sammanfattande begrepp för allt som strävar efter att ge information om natur.

Detta innebär samtidigt att man inte tog ställning i viktiga frågor som till exempel:

- Var och i vilka former menar man att naturvågledning ges? Definitionen ger ingen avgränsning beträffande metoder, media och platser. Man säger till exempel inte om det ska ske i eller nära naturen, alltså på platsen/ute i området/landskapet – eller om den kan ges på vilken annan plats som helst. Vidare kan naturvågledning alltså ske via böcker, TV, film, olika former av IT – lika väl som de traditionella guidade turerna, naturstigarna och så vidare.
- Vilken målgrupp riktar sig naturvågledning till? Ska fokus vara på breda grupper eller ska man också vända sig till grupper med specialintresse? En liknande fråga är om undervisning för grundskolans elever och universitetens studerande kan kallas naturvågledning, förutsatt att den handlar om sambanden natur-kultur/människa – eller ska naturvågledning bara/främst vända sig till människor på sin fritid?

I rapporten beskrivs även begreppet tolkning som Sven-G Hultman² lanserat i Sverige, och som är en rak översättning av det engelska fackuttrycket för (natur)vågledning, Interpretation. Hultman definierar begreppet på följande sätt:

Tolkning innebär att för en bred allmänhet beskriva en miljöns värden: vad som hänt och händer där, och varför. Tolkningen ska ge människor möjlighet att leva sig in i och känna för ekologiska sammanhang och för människans roll.

Några inslag i denna definition bör lyftas fram:

- Tolkning kan avse alla typer av miljöer – natur, kultur, historiska platser med mera. Naturvågledning är alltså en generell metod, och är inte knutet till en specifik typ av miljö eller till andra syften än fördjupad kunskap och känsla.
- Som målgrupp betonas en bred allmänhet.
- Liksom ovan nämns inget om att tolkningen ska ske i eller nära naturen.
- Fokus är på insikt och samband snarare än enskilda företeelser.

Bild 5. Tolkning - en sovande jätte från 1985, Sven-G Hultman.

² 1978, 1985, Hultman & Rosell 1984.

Hultman knyter begreppet tolkning till hermeneutik³ och citerar Kerstin Vinterhed (1980) som i en recension av boken *Tolkning, förståelse, vetande*⁴ skriver:

Vi väljer inte att tolka världen, vi måste.

I ett annat sammanhang beskriver Hultman naturtolkning på följande sätt:⁵

Naturtolkning betyder att översätta information om naturfrågor till en för mottagaren förståelig form. Men det bör också handla om mer än en "mekanisk transmission": en god tolkning bör ge sammanhang, djupare förståelse och känsla för det som tolkas.

Orden/begreppen guide/guidning är smalare än tolkning och naturvägledning. Nationalencyklopedin,⁶ NE, definierar guide som:

person som demonstrerar sevärdheter för besökare eller tryckt färdbeskrivning med information om sevärdheter, inkvartering och ibland matställen.

Enligt NE har ordet guide således främst en turistisk utgångspunkt. De som idag arbetar med naturguidning, museiguide med mera har dock en bredare syn på vad guidning innebär, gränsande till begreppet naturvägledning.

Ordet naturinformation avser all sorts och alla former av information om natur, snarare än en viss metod, eller en grupp av metoder. Ordet ligger därmed i vissa avseenden nära begreppet naturvägledning. Samtidigt kan man påminna om Freeman Tildens (se sidan 30) andra princip:

Information, as such, is not interpretation. Interpretation is revelation based upon information. But they are entirely different things. However, all interpretation includes information.

En indelning av information om natur- och kulturlandskapet, som ges i en skrift från Naturvårdsverket⁷, är i bemannade respektive obemannade metoder, samt i sådana som sker på platsen respektive på annan plats. Med information på annan plats avses sådan information som berättar översiktligt om ett område, motiverar till besök och ger konkret vägvisning till platsen/området. Under rubriken Information på plats diskuterar man bland annat information som ger förståelse för en miljö och dess värden, och man återger definitioner för (natur)tolkning och naturvägledning.

Kulturarvspedagogik

Begreppet Kulturarvspedagogik är enligt Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik⁸:

ett samlingsbegrepp för det lärande som involverar materiella och immateriella kulturlämningar. Ordet används för det pedagogiska arbete som pågår inom konst, arkiv, museer och kulturarvsmiljöer.

Här kan noteras att man inom kulturarvssektorn generellt använder ordet pedagogik, vilket definieras som:

vetande och metoder som tillämpas i uppfostran och undervisning.

³ Hermeneutik är läran om tolkning och förståelse. Det är en forskningsmetod där tolkningen är central. Ordet är efter grekiskans hermeneuo vilket betyder "tolka" efter guden Hermes.

⁴ Ödman 1979.

⁵ Hultman 1978.

⁶ <http://www.ne.se> 090207.

⁷ Naturvårdsverket 2004.

⁸ NCK, <http://www.nckkultur.org> 090203.

Inom natursektorn talar man istället om information, förmedling eller möjligen kommunikation, medan ordet pedagogik främst används inom verksamheter som vänder sig till skola och universitet.

Kulturarvpedagogiken rymmer fyra underbegrepp. Mest aktuellt i detta sammanhang är den pedagogik som knyter an till kulturarvsmiljöer och museer. Kulturmiljöpedagogik⁹ anges vara

undervisning som praktiseras i kulturmiljöer som arkeologiska platser, kulturhistoriska byggnader, byggnadsmiljöer och landskapmiljöer.

Bild 6. Med naturen avses landskapets natur- och kulturgivna element. Tyresta by vid Tyresta nationalpark. Foto: Eva Sandberg

I en kommentar säger man:

Det man ser, hör och känner, är av stor vikt för lärandet samt att kunna befästa platsen/miljön för händelsen i den aktuella inlärningsituationen.

I sin betoning på vikten av att använda alla sinnen och på att knyta upplevelsen till en plats ligger kulturmiljöpedagogiken nära naturvägledningen. Överlappningen mellan natur- och kulturarvssektorn blir särskilt tydlig när man arbetar med landskapmiljöer.

Museipedagogik är enligt samma källa:

undervisning som nyttjar museer och deras olika samlingar som läromedel. Inlevelse och gestaltning utgör typiska element i lärandeprocessen där man anspelar till besökarens tankar och fantasi för att visa hur det kunnat vara.

I en kommentar säger man vidare:

Museipedagogik kallas också museiförmedling.

⁹ NCK, <http://www.nckultur.org> 090203.

I detta fall sker lärandet visserligen inte på den plats som man berättar om, men man strävar efter att använda konkreta föremål, eller repliker av dessa, liksom bilder och annat som finns i samlingarna. Ofta använder man sig av inlevelse och gestaltning, med samma grundtanke som när man i definitionen av naturvägledning talar om att ge känsla för.

Utomhuspedagogik

Utomhuspedagogik är ett begrepp som överlappar naturvägledning. Nationellt centrum för utomhuspedagogik, NCU¹⁰, på Linköpings universitet ser utomhuspedagogik som ett tematiskt och ämnesövergripande forsknings- och utbildningsområde, där utemiljö och upplevelse är centralt och lärandet förläggs i hög grad till utomhusmiljön. NCU:s definition av utomhuspedagogik är:

Utomhuspedagogik är ett förhållningssätt som syftar till lärande i växelspel mellan upplevelse och reflexion grundat på konkreta erfarenheter i autentiska situationer. Utomhuspedagogik är ett tvärvetenskapligt forsknings- och utbildningsområde som bland annat innebär:

- att lärandets rum även flyttas ut till samhällsliv, natur- och kulturlandskap.
- att växelspelen mellan sinnlig upplevelse och boklig bildning betonas.
- att platsens betydelse för lärandet lyfts fram.

Bild 7. Inom utomhuspedagogiken arbetar man ofta med omvända perspektiv – här en vandring bland trädtopparna med hjälp av en spegel och ledsagare. Foto: Eva Sandberg

Tanken med utomhuspedagogik är att den ska vara ett komplement till den traditionella pedagogiken och den betonar att upplevelser i den miljö som omger oss ska utgöra en bas för inläring. Utomhuspedagogik ska kunna användas inom många olika ämnesområden – såväl för historiska tillbakablickar som för studier av nutid och framtid. En viktig utgångspunkt för lärandet inom utomhuspedagogiken är att verklighetsanknytningen och utomhusmiljön kan vara av varierande slag, som till exempel hembygden, staden, skogen. Utomhusmiljön kan för utomhuspedagogen ses som en lika självklar lärandemiljö som bibliotek eller klassrum.

¹⁰ <http://www.liu.se/ikk/ncu>.

Danmark

I Nordiska ministerrådets rapport finns definitioner av verksamheter som är nära besläktade med naturvägledning. Inom den danska Naturvejlederforsøgsordning beskrevs naturvægledning initialt på följande sätt:

Naturvejledning består i en helhedsbeskrivelse og en forklaring af et landskabs eller et områdes karakteristiske element og sammenhænge.

Definitionen kompletteras också med en beskrivning av naturvægledningens mål. Bland dessa kan man notera följande:

- at skabe en forståelse for, at naturen både skal benyttes og beskyttes.
- at oplyse om naturgrundlaget, om erhververne i området og om friluftslivet.

Här betonas alltså att man inte enbart ska behandla skydd och vård, utan även landskapets användning och det näringsliv som är knutet till området. Som visat ovan finns dessa mål med bland dem som föreslogs av den nordiska projektgruppen. Men de är inte lika tydliga i det svenska sammanhanget.

Under de cirka 20 år som man systematiskt arbetat med naturvægledning i Danmark har såväl definition och syften som arbetsmetoder förändrats. Flera förändringar infördes efter den grundliga genomgång av verksamheten som gjordes under åren 2003–2005 och som resulterade i rapporten Naturvejledning i det 21. Århundrede¹¹.

Idag definieras naturvægledning¹² på följande sätt i Danmark:

- Naturvejledning giver deltagerne direkte oplevelser i naturen.
- Naturvejledning formidler helheder, hvor natur og kulturmiljø formidles som produkter af naturgrundlag, naturlige processer samt menneskets påvirkning af naturen.
- Naturvejledning giver muligheder for at opnå erfaringer og viden om naturgrundlag samt samfundets forvaltning af natur, miljø og kulturmiljø.

Naturvægledningens syften anges vara:

- at styrke befolkningens forståelse for natur, herunder biologisk mangfoldighed, samt miljø og kulturmiljø.
- at styrke befolkningens rekreative muligheder og friluftsmæssige aktiviteter.
- at fremme befolkningens direkte inddragelse og indflydelse i natur- og kulturmiljøforvaltning.
- at inspirere til en sundere og mere bæredygtig livsstil.

I definitionen bör särskilt noteras att naturvægledning nu ska handla om direkta upplevelser i naturen och syfta till att ge kunskaper även om samhällets förvaltning. Vidare har man vidgat syftet så att verksamheten även ska stimulera till friluftaktiviteter och till att främja befolkningens direkta engagemang och påverkan på förvaltning av landskapet samt inspirera till en hälsosammare och mer hållbar livsstil. Både friluftsliv, hälsa, medborgarinflytande och bärkraftig livsstil har alltså lagts till som motiv.

¹¹ Skov- og Naturstyrelsen og Friluftsrådet 2005.

¹² http://www.skovognatur.dk/Ud/Aktiv/Naturvejledning_090207.

Norge

Någon allmänt vedertagen norsk definition av naturvägledning har inte påträffats, även om begreppet ofta förekommit i skrift, liksom att man bedrivit såväl ganska omfattande försök som mer permanenta verksamheter med naturvägledning. Som exempel kan tas en statlig rapport om Friluftsliv – en väg till högre livskvalitet.¹³ Där understryks betydelsen av naturvägledning¹⁴, men man går inte djupare in på vad det är, eller hur det skulle kunna bedrivas.

I en nyare rapport, Naturveiledning i Norge¹⁵, finns en historik och beskrivning av naturvägledning i Norge och Norden, och man ger förslag till verksamhetens framtida former. Man föreslår följande definition av naturvägledning:

- Naturveiledning er en helhetsbeskrivelse og en forklaring av et landskaps eller et områdes karakteristiske elementer og sammenhenger, som gjennom direkte opplevelser fører til oppdagelse av, kunnskap om og respekt, engasjement og omsorg for natur- og kulturmiljøet.
- Naturveiledningen utføres av en person, naturveilederen, som gir deltagerne direkte opplevelser ute i naturen.

I detta förslag talar man alltså om direkta upplevelser, vilket förmodligen ska tolkas som att naturvägledning ska ske på platsen. Intressant är också att man, liksom i Danmark, fokuserar starkt på den personliga förmedlingen. I februari 2010 skapades en sektion för naturvägledning inom Statens Naturoppsyn, där naturvägledarna i huvudsak ska arbeta inom sina geografiska områden.

USA

Mycket av tankarna kring naturvägledning har hämtats från USA. Deras närmast motsvarande begrepp är *interpretation*, vilket ordagrant översatt betyder tolkning. Det finns många definitioner, och de skiljer sig mer eller mindre mellan organisationer som bedriver interpretation.

Den som ofta benämns tolkningens filosofiske fader, Freeman Tilden¹⁶, ger i sin bok *Interpreting Our Heritage* följande definition (egen översättning):

Tolkning är en pedagogisk (educational) verksamhet vars syfte är att avslöja betydelser och samband genom användning av originalobjekt, direkt upplevelse eller illustrerande media, snarare än att bara överföra information i form av fakta.

Han utvecklar sin syn på begreppet i sex principer som ofta citeras:¹⁷

- En tolkning som inte kopplar det som visas eller beskrivs till något inom besökarens personlighet eller erfarenhet är steril.
- Information som sådan är inte tolkning. Tolkning innebär ett avslöjande baserat på information. Se även sidan 26.
- Tolkning är en konstform som kombinerar många former av konst, oavsett om det material som presenteras är naturvetenskapligt, historiskt eller arkitektoniskt. Varje konstform kan i någon mån läras ut.
- Tolkningens viktigaste syfte är inte instruktion, utan provokation.

¹³ Miljøverndepartementet 2001.

¹⁴ Nynorsk: naturvegleiing.

¹⁵ Naturitas 2008.

¹⁶ *Interpreting Our Heritage* 1957.

¹⁷ Översättning från Hultman & Rosell 1984.

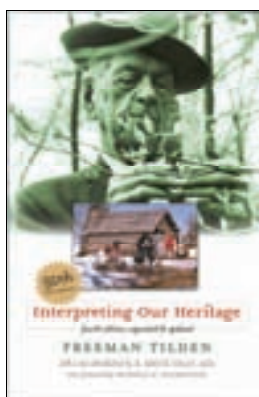

Bild 8. *Interpreting Our Heritage* från 1957, Freeman Tilden.

- Tolkning ska sträva till att presentera en helhet snarare än en del, och måste rikta sig till hela människan, snarare än till någon del av hennes personlighet.
- Tolkning för barn (upp till tolv år) ska inte vara en utspädd version av den presentation som ges för vuxna utan följa en helt annorlunda modell.

Den dominerande intresseorganisationen för tolkning i USA är National Association for Interpretation, NAI. Dess definition¹⁸ av interpretation lyder:

A mission-based communication process that forges emotional and intellectual connections between the interests of the audience and meanings inherent in the resource.

Viktigt att notera är att:

- Man lyfter tydligt fram kommunikationsprocessen som det centrala, alltså inte att förmedla kunskaper i specifika ämnen – men däremot ett syfte.
- Processen ska skapa såväl känslomässiga som intellektuella länkar.
- Tolkningen avser resurser, vilket kan vara såväl natur- som kulturföreteelser, och avse både gårdagens och dagens miljöer och händelser.
- Länkningen ska ske mellan besökarna och de betydelser som ryms inom resursen.

NAI:s syn på begreppet interpretation¹⁹ framgår också av följande beskrivning:

Interpretation of natural and cultural heritage is probably as old as the human species. The shaman, storytellers, and elders of tribal groups carried the oral history of their people from generation to generation. Before books and modern methods of recording stories, these oral traditions were key to the survival and evolution of heritage and cultures.

In the modern context, interpretation is the term used to describe communication activities (such as environmental education) designed to improve understanding at parks, zoos, museums, nature centers, historic sites, cruise companies, tour companies and aquariums.

Man har alltså en mycket bred syn på vad tolkning är. Den är lika giltig i kultur- som natursammanhang – på motsvarande sätt som man inom USA:s National Park System rymmer alla typer av områden av nationell betydelse. Där finns allt från de mest orörda vildmarksmiljöerna till industriella och historiska miljöer, gamla slagfält och arkeologiska företeelser.

USA:s nationalparksförvaltning, National Park Service, NPS, anger följande definition:²⁰

In the National Park Service, other agencies and many zoos and aquaria around the world, interpretation is the process of providing each visitor with an opportunity to personally connect with a place. Each individual may connect to the place in a different way... some may not connect immediately, but everyone should have an opportunity to explore how that special place is meaningful to them.

The goal of all interpretive services is to increase each visitor's enjoyment and understanding of the parks, and to allow visitors to care about the parks on their own terms.

¹⁸ <http://www.interpnet.com/090207>.

¹⁹ <http://www.interpnet.com/090207>.

²⁰ <http://www.nps.gov/learn/090207>.

En bok som använts mycket i utbildning om interpretation är *Interpreting the Environment*²¹. Där ger Sharpe en mer konkret beskrivning av tolkningens syften (egen översättning):

Det första eller primära syftet är att hjälpa besökaren till att utveckla en bättre medvetenhet, uppskattning och förståelse för det aktuella området. Tolkning ska hjälpa till att ge en rik och trevlig upplevelse.
Det andra syftet är att bidra till att förvaltningens mål uppfylls... Tolkning kan bidra till allmän förståelse för resursen, samt att konkret leda besökarna från känsliga områden och till områden som tål högre besöksstryck.
Det tredje syftet är att främja allmänhetens förståelse för den ansvariga organisationen och dess verksamhet.

De två sista punkterna adderar väsentliga aspekter till dem som oftast finns i de teoretiska, och smalare definitionerna; tolkning anges också som ett redskap för förvaltare, och ett bra sätt att sprida kunskap om och göra reklam för den organisation som förvaltar ett område.

Bild 9. I USA har man en mycket bred syn på vad naturvägledning är. Den är lika giltig i kultur- som natursammanhang. På bilden ses en roving ranger som rör sig i området och guidar spontant.

Foto: Sven-G Hultman

Slutligen ska tilläggas att det pågår ett kontinuerligt omfattande arbete med definitionsfrågorna i USA. Under 2006 samlades representanter för ett 25-tal myndigheter, företag och föreningar för att enas om en gemensam terminologi för dem som arbetar med interpretation. Arbetet organiserades av NAI med flera och finansierades av det amerikanska naturvårdsverket. Resultatet av projektet finns nu på en särskild webbsida²² som är tillgänglig för alla. 160 termer finns på listan, från Accessibility till Wilderness Education. Alla kan lämna förslag på nya termer som behandlas årligen av en panel i NAI:s regi. Uppdateringar och kommentarer till befintliga termer revideras kontinuerligt.

²¹ Grant W. Sharpe 1982.

²² <http://www.definitionsproject.com>.

Gränsmarker

Naturvägledning handlar alltså om att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet. I föregående beskrivning har vi sett att liknande pedagogiska ansatser finns inom områden som utomhuspedagogik och kulturarvspedagogik, och på flera ställen diskuteras också relationen till naturinformation. Centrala frågor som återkommer är:

- Ska/måste naturvägledning ges enbart i eller nära naturen?
- Ska naturvägledning främst ha en bred allmänhet som målgrupp – eller ska den även kunna ta hand om personer/grupper med specialistintressen?
- Hur ska naturvägledningen balansera mellan att ge kunskap om och känsla för?
- Ska naturvägledningen enbart avse förhållandena i det område där den ges – eller ska naturvägledaren främst (eller även) ha ett bredare mål – att allmänt främja miljömedvetande och hållbar utveckling?
- Ska naturvägledning ha fokus främst på naturvetenskapliga (biologiska/ekologiska) frågor – eller främst på samband natur-/kulturmiljöer och på människans roll?
- Är naturvägledning i första hand en pedagogisk metod – eller bör den även ha ett normativt syfte: att förmedla vissa värderingar? Bör den ge svar, eller lika mycket ställa frågor som kräver etiska överväganden?
- Behövs en avgränsning mot skola och undervisning/utbildning, där deltagarna inte själva valt att närvara? Och hur ska i så fall den gränsen dras?
- Hur ser gränsmarker och relationer ut gentemot friluftslivs- och hälsoaspekter av naturvistelse?
- I vad mån bör naturvägledning blicka framåt, vara spekulativ eller ifrågasättande?
- Sist men inte minst: hur relaterar naturvägledning till förmedling/tolkning av kulturarvet?

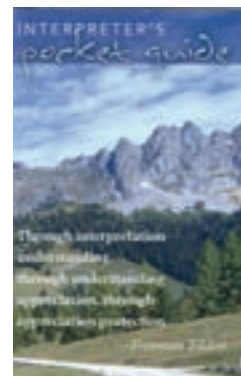

Bild 10. NAI:s beskrivning av interpretation i fickformat.

Med dessa frågor och resten av kapitel 2 i bagaget ska vi nu resa 100 år bakåt i tiden och följa med genom naturvårdens och naturvägledningens framväxt i Sverige.

3 Naturvägledningens framväxt i Sverige

Naturvägledning som begrepp började användas först på 1980-talet, men att visa natur har en lång historia. Många metoder för och tankar kring naturvägledning har utvecklats under det senaste seklet. Genom ett historiskt perspektiv på naturvägledning får vi ingångar och utgångar till de verksamheter som finns i Sverige idag. I detta kapitel diskuteras bland annat vilka syften, behov och idéströmningar som ligger bakom utvecklingen av naturinformation, naturtolkning och naturvägledning. Beskrivningen ger även en bild av alla de aktörer som under resans gång varit och är engagerade i naturskydd och naturvägledning.

Undervisning och information om naturen och kulturlandskapet och om förhållandet mellan människa och natur har nog alltid funnits – fast formerna har växlat. Man kan gå långt tillbaka i tiden – till antikens Grekland, till upplysningens Jean-Jacques Rousseau, till systematikens Carl von Linné, till naturskildrare som Henry David Thoreau eller Sten Selander... I detta kapitel väljer vi att avgränsa oss till det senaste seklet, till det som hänger samman med naturskyddets moderna historia. Vi begränsar oss också till det som skett i Sverige. Något om utvecklingen i andra länder finns att läsa i kapitel 7.

Många andra avgränsningsfrågor är svåra. Hur ska man se på betydelsen av de många indirekta vägar som finns för att uppnå syftet med naturvägledning: att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll i naturen? Kan allt som främjar friluftsliv och naturturism höra hit? Eller aktiviteter som Naturskyddsföreningen bedrev inom ramen för sin kampanj för biologisk mångfald i människors närmiljö – Mer natur där vi bor? Alla böcker, tidskrifter och guider till natur och naturreservat – är de naturvägledning? Natur- och miljöföreningars allmänna lobbyverksamhet – som ytterst har samma syfte? Verksamhet som sker inom skolundervisningen? Hur är det med litteratur, poesi, teater, musik som väcker känsla för natur? Vi har valt att här koncentrera oss på metoder som sker på marken, ute i landskapet, och som mer direkt syftar till att berätta om sambanden mellan människa och natur. Fokus ligger också på vad som skett på rikspanet, i synnerhet i den statliga sektorn, men med en del regionala exempel. Beskrivningen av naturvägledningens framväxt kan grovt delas in i tre perioder:

1. Sekelskiftet 1900 – Naturen skyddas. Under slutet av 1800-talet och 1900-talets första hälft industrialiseras Sverige och stora delar av befolkningen flyttar in till städerna. Via kultur och natur skapas en nationell identitet. Föreningslivet tar fart genom bland annat hembygdsrörelsen. Vi får växande krav på naturskydd och i samband med det de tidigaste formerna för naturvägledning.

2. 1950–1998 – Offentligt engagemang och utbildning. Under den andra hälften av 1900-talet tar sig naturvägledningen nya och tydligare former. Det sker som följd av en mer spridd insikt om behovet av natur- och miljövård. Den statliga natur- och miljövården organiseras, de ideella naturskyddsorganisationerna växer kraftigt och miljöfrågorna globaliseras.

3. 1999 och framåt – Nystart för naturvägledningen. Medvetenheten om att "människan är världens farligaste djur" växer sig allt starkare. Hoten mot naturen finns inte där ute i naturen, utan i människornas kunskaper, attityder och beteenden. Begreppet hållbar utveckling myntas. Människan får större plats inom naturvården, vilket bland annat medför nya satsningar på naturvägledning från både stat, kommun och den ideella sektorn.

3.1 Sekelskiftet 1900 – Naturen skyddas

Naturvågledningens historia är nära förknippad med naturskyddets. När började man tala om naturskydd? Vilka krafter var verksamma? Och fanns naturvågledning med bland tänkbara metoder för att nå målet att skydda/rädda naturen?

I Sverige – som i den övriga västvärlden – startade naturskyddsdiskussionen under senare delen av 1800-talet, som en reaktion på industrialisering och exploatering av landskapet. Djurskyddet var ofta det som kom först och det var ideella krafter och enskilda personer som förde fram frågorna. Den första naturskyddsföreningen var Sällskapet Småfoglarnes Vänner²³ som grundades efter ett kraftigt insektsangrepp på grönsaksodlingarna i Göteborgstrakten 1869. Initiativtagare till sällskapet var A W Malm vid Göteborgs Naturhistoriska Museum. Malm förklarade att angreppet berodde på den förföljelse småfåglar som trastar, mesar, sångare och sparvar varit utsatta för.²⁴

En annan pionjär var P.A. Säwe som 1877 skrev en artikel om risken för rovdrift på naturen, förstörelse av vår ursprungliga natur, eller utplånande av djuren. Säwe underströk också vikten av upplysning och information för att väcka kärlek till djur och natur. Han föreslog till exempel att man borde inrätta djurparker vid de större städerna, där människor skulle kunna se de vilda djuren. Enligt Haraldsson (1987) menade Säwe att människor därigenom både skulle få ett bildande nöje och väckas till kärlek till djurlivet.

Ett tredje exempel utgörs av Karlsö Jagt- och Djurskyddsförening AB, som under 1880-87 köpte marken på Stora Karlsö. Genom köpet kunde bolaget förbjuda all fågeljakt, vilket skulle komma att rädda sillgrisslans existens på ön. Ett liknande initiativ togs ett decennium senare då Föreningen till skyddande av Måkläppens fågelfauna bildades 1899 för att slå vakt om den lilla sandön utanför Falsterbo.

De flesta pläderingarna för naturskydd kom från naturvetenskapliga forskare. En av de första var geologen A.E. Nordenskiöld som i en uppsats²⁵ föreslog inrättandet av så kallade riksparker. Även om han också starkt framhävde industrialiseringens stora positiva betydelse, påtalade han att den utgjorde ett sådant hot att ”våra efterkommande knappast skola kunna göra sig en tydlig föreställning om deras faders land”.

Det organiserade naturskyddet i Sverige startade 1909 både inom den offentliga och inom den ideella sektorn. Svenska naturskyddsföreningen bildades samtidigt som Sveriges första naturskyddslag antogs. Det formella initiativet till lagen var en motion som Karl Starbäck lade fram vid 1904 års riksdag.

Bakgrunden var den begynnande industrialiseringen och mekaniseringen, och de därmed följande tecknen på större exploatering av naturen. Under lång tid framöver skulle visserligen naturskyddstankarna väga mycket lätt mot de stora fördelar som de flesta såg med moderniseringen. Röken ur fabrikernas skorstenar var ett löfte om en ljusare framtid, inte ett hot. Av förarbetena till den första naturskyddslagen kan tydligt utläsas att naturskyddet aldrig var tänkt att kunna ta över där det fanns ett stort ekonomiskt intresse. I den riksdagsskrivelse som följde på Starbäck's motion betonades till exempel att naturskyddet inte fick innebära ”ett ingripande i den enskildes rätt att med sin egendom förfara, som honom bäst synes”.

Det mest dramatiska exemplet på hur svagt naturskyddet var mot ekonomiska intressen är när riksdagen år 1910 beslutade bygga kraftverket i Suorva – i hjärtat av Stora Sjöfallets nationalpark som inrättats bara ett år tidigare. Detta trots att motivet för att inrätta nationalparken var att vattenfallet ansågs som ett av de märkligaste i Europa och att området räknades som ett av landets mest natursköna. Man

²³ Haraldsson 1987.

²⁴ Uddenberg 1993.

²⁵ Nordenskiöld 1880.

diskuterade aldrig skydd, än mindre vård, av det vanliga brukade landskapet, utan fokuserade på att förebygga en utplåning av relikter i landskapet av den orörda naturen.²⁶ Denna syn kom att prägla naturskyddsarbetet åtminstone fram till 1960-talet.

Många föreningar med naturanknytning verkade under 1900-talets första hälft, och flera ägnade sig i större eller mindre grad åt naturvägledning. Endast två av dem beskrivs närmare: Naturskyddsföreningen och Svenska Turistföreningen, STF. Några rader ägnas även åt Samfundet för Hembygdsvård och dess samverkan med Naturskyddsföreningen.

Bild 11. Naturskyddsföreningen har sedan bildandet för 100 år sedan varit pådrivande både i naturskydds- och naturvägledningsfrågor. I vit mustasch ses Rutger Sernander som var med och bildade föreningen 1909. Foto: Naturskyddsföreningen

Naturskydd och naturkärlek

Under arbetet med att utforma Naturskyddsföreningens stadgar fördes en livlig debatt om syftet. Frågan gällde om man i första hand skulle ägna sig åt praktiskt naturskyddsarbete eller åt upplysningsverksamhet.²⁷ En av dem som starkt talade för det senare syftet var professor Rutger Sernander, som pläderade för att tyngdpunkten skulle ligga på upplysningsverksamhet, riktad till de breda lagren. Samma inställning hade Gösta Grönberg vid Skogshögskolan, som menade att man borde predika naturkärlekens evangelium.

För att kunna enas beslutade man om en kompromiss, genom att i portalparagrafen ta in båda syftena. Målsättningen skulle alltså vara att väcka och underhålla kärleken till vår svenska natur och arbeta för dess skyddande. Fanns det en medveten avsikt med att sätta väcka och underhålla kärleken först?

Naturskyddsföreningen har fortfarande samma grundsyfte. I § 2 i dagens stadgar anges föreningens mål. De två första punkterna (av sju) säger att föreningen ska

- verka för att hos människor väcka och underhålla känslan för naturen och dess värden,

²⁶ Ödman et al. 1982.

²⁷ Haraldsson 1987.

- verka för att människans samhälle och verksamhet anpassas efter naturens förutsättningar.

Under flera decennier lades en dominerande del av föreningens ekonomiska resurser på den årsbok som gavs ut redan från 1910 i en upplaga på 5 000 exemplar. Haraldsson (1987) anger att tidskriften länge hade en klart exklusiv, faktaspäckad prägel. Naturskyddsföreningens medlemsantal växte visserligen under de första decennierna så att man år 1919 var uppe i drygt 3 000 medlemmar, men detta medlemsantal förblev i stort sett konstant ända fram till 1950.

Föreningens lokala kretsar har sedan starten arrangerat såväl föreläsningar inomhus som exkursioner. Särskilt under föreningens tidiga år tycks dock tanken på att ge bred spridning av naturintresset i någon mån ha bromsats av inre strider kring det lämpliga i att locka fler människor ut i naturen. Liksom i USA, och i andra länder, fanns, och finns kanske fortfarande, en motsättning mellan preservationists – de som i första hand vill skydda naturen från människan, och conservationists – de som mera betonar skydd och vård för människans skull.

Känn ditt land

I slutet av 1800- och början av 1900-talet frodades nationalismen och intresset för naturen som en del av detta. Svenska Turistföreningen, STF, bildades 1885 och tog som motto Känn ditt land. Föreningen växte snabbt. Redan 1910 hade man närmare 50 000 medlemmar²⁸. Föreningens övergripande syfte är fortfarande bland annat att sprida kännedom om vår natur och kultur.

Tidigt började man ge ut en årsskrift som genom åren har skildrat olika naturtyper – stranden, skogen, vattnet – eller som haft integrerade kultur/naturtema eller handlat om våra geografiska landskap. Likaså ger man som de flesta andra föreningar ut en tidskrift. STF är för många känt genom sina vandrarhem, fjällstationer och fjällstugor. Att bygga och driva dessa logimöjligheter ser STF som sitt viktiga bidrag till att hjälpa/locka människor att komma ut i naturen, för att därmed kunna uppleva och lära sig tycka om och i slutändan vilja bevara och vårda naturvärdena.

Denna tankekedja har varit verksamhetens mantra och är fortfarande vanlig inom många former av naturvägledning och utomhuspedagogik, såväl i Sverige som i andra länder. Även STF:s lokala kretsar har länge arrangerat både föredrag, exkursioner och resor.

Kurser och upplevelsepaket erbjuds också på STF:s anläggningar, en del med naturteman som botanik och fågelskådning. På Omberg samarbetar STF:s vandrarhem och naturum Omberg om ett sådant paket.

Bygd och natur

Även hembygdsrörelsen växte fram i slutet av 1800-talet som en protest mot industrialismen. 1800-talets stora samhällsförändringar medförde att den gamla folk-kulturen var hotad. Ungdomarna stod i spetsen, man ville försvara människovärdet mot industrialismens framfart.²⁹ Det nationella Samfundet för Hembygdsvård, SfH, idag Sveriges hembygdsförbund, bildades 1916 och hade även naturskydd på sitt program. Band med Naturskyddsföreningen förekom också. Under några år (1939-1942) utgav man en gemensam tidning, Bygd och Natur, med en redaktör från vardera föreningen. Sveriges Hembygdsförbunds tidskrift heter fortfarande Bygd och Natur.

²⁸ Idag cirka 300 000.

²⁹ <http://www.hembygd.se> 090213.

Många av de ledande personerna vid Naturskyddsföreningens bildande var också starkt engagerade i hembygdsfrågor. Författaren och hembygdskämpe Karl-Erik Forslund inledde år 1910 det första numret av Sveriges Natur med dikten:

Skall allt det lefvande gamla
från urtid och hedenhös
för dagens härskare ramla,
för stundens vindar förströs –

Skall allt det väldiga vilda
ha trotsat sekler af strid
för att med krafter förspillda
bli slaf åt en krämaretid –

Tveklöst fanns här ett engagemang för naturskydd. Men – liksom för övriga föreningar – var resurserna blygsamma för spridning av information i större omfattning.

Beträffande samverkan mellan SfH och Naturskyddsföreningen visade det sig snart att föreningarnas fokus var alltför olika för att samverkan skulle kunna fortsätta. Naturskyddsföreningen ansåg till exempel att SfH visserligen hade naturskydd på sitt program – vilket många hembygdsföreningar fortfarande har – men att detta var en ”skylt utan reell innebörd”.³⁰

Naturen flyttar in på museum - folkbildning och bevarande

Idéer om folkupplysning växte fram redan i början av 1800-talet, i kölvattnet av den snabba tekniska och vetenskapliga utvecklingen. Mer konkreta resultat blev synliga i Sverige i slutet av århundradet. Allmän skola infördes 1842, den första folkhögskolan startade 1868, föreläsningföreningar kom på 1880-talet och studieförbunden i början av 1900-talet. Viss kritik fanns mot att folkbildningstankarna kunde ses som överklassens verktyg för att sprida sina värderingar.³¹ Men faktum var att de bidrog till att sprida kunskap – kanske även viss naturvägledning?

I Sverige växte under den här tiden central-, läns-, friluft- och hembygds-museerna fram. Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm grundades 1739 och invigdes i sin nuvarande byggnad vid Frescati 1916. Det är Sveriges största naturhistoriska museum, en forskningsinstitution med en av världens äldsta och största samlingar och såväl centralmuseum som statligt ansvarsmuseum för naturhistoria.

1923 fick även Göteborgs naturhistoriska museum egen byggnad efter att ha varit öppet sedan 1833 med Kungliga Vetenskaps- och Vitterhetssamhällets naturaliesamlingar som grund. Ett trettiotal naturhistoriska museer skapades i Sverige, en biologisk kunskapsbank där bland annat Uppsala och Lund har stora värdefulla samlingar. Kring sekelskiftet öppnade flera biologiska museer, bland annat vid Skansen och i Uppsala (numera Biotopia, se s.96). Dessa museer använde den då nya tekniken med diorama – ekologisk teater, där montrar med uppstoppade djur skildrade djurlivet i sin naturliga miljö.

Nordenskiöld gav 1880 förslag på skapandet av riksparker och i Stockholm öppnade Artur Hazelius sex år senare Sveriges första friluftsmuseum, Skansen. Friluftsmuseet skulle vara ett komplement till det vanliga museet, där man kom verkligheten nära och nådde en större och bredare publik genom användandet av kostymerade guider, återskapade av boendemiljö, odlingar och naturmiljöer. Grund-

³⁰ Citerat efter Haraldsson s. 87.

³¹ Key 1906.

tanken med friluftsmuseet var att skapa en historisk helhetsmiljö som rymde både kultur- och naturarv. Med tiden kom det kulturhistoriska arvet att bli fokus för museerna. Vissa museer har dock arbetat vidare även med naturarvet. Kulturen i Lund och Kulturens Östarp driver sedan 1930-talet levande hästdrivet jordbruk och Fredriksdals friluftsmuseum utanför Helsingborg har norra Europas enda landskapsbotaniska trädgård.

Bild 12. Grundtanken med friluftsmuseer som Skansen var att skapa en historisk helhetsmiljö som rymde både kultur- och naturarv. Älvrosgården. Foto: Marie Andersson, Skansen

Nordiska museets Julita gård anlade tidigt trädgård och är sedan 1970-talet genbank över äldre fruktträd. Inte minst har naturvägledningens metoder utvecklats i de botaniska trädgårdarna, där växter från olika delar av världen samlats för forskning och undervisning. Den äldsta botaniska trädgården i Sverige är Linnéträdgården, Botaniska trädgården, i Uppsala som anlades 1655. Andra exempel är Bergianska i Stockholm, Göteborgs botaniska trädgård och Botaniska trädgården i Visby.

3.2 1950-1998 - Offentligt engagemang och utbildning

Skälen är många till att naturvägledningen hade en blygsam omfattning under första hälften av 1900-talet. Det fanns en motsättning mellan dem som ville arbeta med praktisk naturvård och dem som ville satsa mer på folkupplysning. De ekonomiska och personella resurserna var förstås också mycket små. Naturskydd, inklusive folkupplysning, bedrevs till största delen genom ideellt arbete. Offentliga organ för naturskydd fanns ännu inte. Många av dagens informationsverktyg fanns inte alls, det fanns endast ett fåtal tidningar, som flertalet knappast hade råd med, och från 1930-talet radio. Allt detta skulle ändras under andra hälften av 1900-talet.

Föreningslivet tar fart

Efter andra världskriget började en ny tid, inte minst i Sverige som hållit sig utanför kriget. En beredskap för att sprida och ta in nya impulser fanns genom den utbredda läskunnigheten, folkrörelserna och arbetarnas organisering. I först hand koncentrerades kraften till att bygga – vägar, hus, industrier och bilar. Folkhemmet och välfärds-

staten växte sig allt starkare under 1950-, 60- och 70-talen. En kraftfull satsning på bostadsbyggande gjordes perioden 1965-75 genom miljonprogrammet, där 100 000 bostäder per år byggdes under tio år. Ekonomin blev successivt bättre för flertalet.

Nu växte även föreningslivet. Naturskyddsföreningen, som sedan starten haft cirka 3 000 medlemmar, ökade till 13 000 år 1958. Föreningens fristående ungdomsorganisation, Fältbiologerna, startade 1947 och växte relativt snabbt till 10 000 medlemmar. Sveriges Ornitologiska Förening, SOF, bildades 1945 från att tidigare ha varit en sektion inom Naturskyddsföreningen.³²

Bild 13. År 1957 föddes Skogsmulle av friluftsföraren Gösta Frohm och sedan starten har två miljoner barn deltagit i Mulleskolan. Foto: Friluftsförbundet

År 1957 föddes Skogsmulle av friluftsföraren Gösta Frohm. Sedan starten har två miljoner barn deltagit i Mulleskolan. År 1980, när verksamheten var som störst, deltog drygt 100 000 barn. Mulle var redan från början en fullfjädrad naturvägledare, som tog med sig barnen ut, nådde ut brett, utgick från deltagarnas situation, använde många sinnen och metoder inklusive kostymerad guide och spred både kunskap om och känsla för naturen. Idag har Mulle ett par syskon: Fjällfina, Laxe och Nova guidar i var sin typ av natur. För de barn som är under mulleåldern finns Skogsknopp (2-3-åringar) och Skogsknytte (3-4-åringar), och för de äldre Strövare (7-9-åringar) och Frilufsare (10-12-åringar). Från att ha byggt på ideellt engagerade mullefröknar har man hittat nya former för verksamheten genom att utbilda förskolepersonal i pedagogiken. I mitten av 1980-talet startade även I Ur och Skur, särskilda förskolor och skolor med en pedagogik som fokuserar på att vara utomhus, på upptäckarglädje, nyfikenhet och fysisk aktivitet.

Samtidigt växte hoten mot natur och miljö och började få global karaktär. Den internationella World Wildlife Fund, WWF, idag uttytt World Wide Fund for Nature – Världsnaturfonden) startade 1961 och fick ett kontor i Sverige 1971. WWF arbetar internationellt med insamling av medel och organisation av stora räddningsprojekt. WWF Sverige arbetar med naturvårdsprojekt kring de flesta naturtyper. Man har bland annat varit föregångare i arbetet med naturbeteskött, flodpärlmussla och certifiering av skogsbruk. Man informerar även allmänheten om natur- och miljöfrågor och utvecklar naturpedagogiskt material för barn.³³

³² Idag har Naturskyddsföreningen cirka 200 000 medlemmar, Fältbiologerna cirka 3 000 och SOF cirka 15 000.

³³ <http://www.wwf.se> 090214.

1948 bildades International Union for Conservation of Nature, IUCN. Gemensamt med WWF myntade man uttrycket: Tillsammans ska vi ta allmänheten i vår tjänst och lära världen att det är nödvändigt att bevara naturen. Uttrycket antyder inte någon djupare demokratisk syn, men är typiskt för sin tid. WWF började precis som Naturskyddsföreningen och STF att ge ut medlemstidning och diverse publikationer. Vidare har man en särskild satsning mot skolan, Naturvåktarna, där man arbetar med utomhuspedagogik.

Offentligt engagemang

Under naturskyddets första 50 år fanns knappast någon offentlig organisation. De naturskyddade områdena var relativt få, med flertalet lokaliserade till avlägsna fjälltrakter. Den naturinformation som gavs var knapphändig. I takt med att naturskyddets syften, former och omfattning ändrades, förändrades även synen på relationen till besökarna/friluftslivet. Information och naturvägledning fick en större roll.

Tankar på socialt motiverat naturskydd – att främja förutsättningarna för friluftsliv genom skydd och vård av natur – fanns redan under mellankrigstiden. Bland annat gjordes en statlig utredning: Inrättande av fritidsreservat för städernas och de tätbebyggda samhällenas befolkning.³⁴ En reviderad naturskyddslag antogs 1952. År 1963 bildades Statens Naturvårdsnämnd, den första statliga naturvårdsmyndigheten³⁵.

Bild 14. Sarek blev nationalpark 1909 och är därmed en av de första nationalparkerna i Sverige och Europa. Sarek ingår i Laponia som fördes in på världsarvslistan 1996 som ett natur- och kulturarv. Laponia anses vara en av Västeuropas sista stora vildmarker med spektakulära landskap, orörda skogar, höga berg och vidsträckta myrmarker. Renskötande samer lever och arbetar i området. Foto: Michael Heuman

Efter drygt 50 år ersattes naturskyddslagen av 1964 års naturvårdslag. Insikten hade spritts att det inte räckte med skydd, utan att man också måste vårda de värden man

³⁴ SOU 1940:12.

³⁵ Omvandlades 1967 till Statens Naturvårdsverk, idag Naturvårdsverket.

vill bevara. Nu började också informationsverksamheten ta fart. Orsakerna till detta var flera:

- Ett nytt skyddsinstrument, naturreservat, inrättades genom den nya lagen. Antalet reservat har ökat dramatiskt sedan dess, i synnerhet från slutet av 1980-talet. Idag finns cirka 3 500 naturreservat i Sverige.
- Många av dessa nya reservat hade sociala motiv: de avsattes för friluftsliv och fick många besökare. Detta medförde ett behov att informera, även om informationen fortfarande till stor del avsåg regler, särskilt förbud, som gällde inom området.
- Allt fler människor fick bättre ekonomi vilket i kombination med ökad fritid ledde till att många fler kunde besöka naturreservat och nationalparker.
- Synen på naturskyddets motiv och former ändrades successivt från skydd till vård, från bevarande av isolerade rester av vad man ansåg vara opåverkade miljöer till en mer generell hänsyn och varsamhet i utnyttjandet av naturresurser.
- Miljöintresset ökade kraftigt som följd av starkt växande miljö- och svältproblem, och därav föranledda väckarklockor, som Georg Borgströms böcker *Jorden - vårt öde* (1953), *Mat för miljarder* (1962) och *Gränser för vår tillvaro* (1964) samt Rachel Carsons *Tyst vår* (1962) och Hans Palmstiernas *Plundring, svält, förgiftning* (1968).

Naturums födelse och tillväxt

Satsningen på ökad naturinformation fick sitt första tydliga och fysiska avtryck med en utställning som Naturvårdsverket inrättade år 1971 på Bullerön i Bruno Liljefors gamla jaktstuga. Ett par liknande utställningar invigdes de följande åren: *Lamburträsket* 1972 samt på Öland, i Visby och på Omberg 1973.³⁶ År 1974 beslutade Naturvårdsverket att permanenta denna verksamhet och registrerade namnet *naturum* som ett skyddat varumärke. Motiv och riktlinjer för naturum presenterades i skriften *Naturum – en vägledning*.³⁷ Under rubriken *Vad är naturum?* säger man:

Naturum är ett system för natur- och naturvårdsinformation. Det kan bestå av en ensam informationslokal – naturum – eller en grupp av lokaler och aktiviteter inom en region.

Naturum är alltså per definition ett system för natur- och naturvårdsinformation. Detta är viktigt men inte alltid tydliggjort. Ordet naturum leder i sig tankarna till ett rum, på samma sätt som de flesta nog ser ett museum som en byggnad snarare än en verksamhet.

Inspirationen till naturum har i stor utsträckning kommit från USA och Skottland/England. I *Naturum – en vägledning*³⁸ finns en modell för hur en plan för information bör göras upp, vilken hämtats från Skottlands Don Aldridge som verkade vid *Countryside Commission for Scotland*. I en reserapport från USA³⁹ räknas ett antal förslag upp som berör naturvägledning:

- Intensifiera information i alla former.
- Prioritera muntlig information bättre vid informationscentraler (bland annat naturum) och ge tillsynspersonal större möjligheter till och ansvar för information.

³⁶ v. Hofsten 1978.

³⁷ Naturvårdsverket 1980.

³⁸ Naturvårdsverket 1980.

³⁹ Friséen 1979.

- Koncentrera informationen i naturumen till vad som finns i naturen runt om och lokalisera naturumen till naturen eller anläggningar i anslutning därtill.
- Se till att informationen bland annat är inriktad mot naturförståelse och är intresseväckande för egna naturiakttagelser.
- Upprätta en plan för nya naturum.

Nya naturum växte fram ganska raskt: tio år efter starten var antalet 15⁴⁰ och flera var under planering. Läns museerna ansågs vara lämpliga organ för regional informationsplanering rörande naturtolkning. Ekeland menade att naturum är lämpliga kärnor kring vilka mer eller mindre komplicerade naturtolkningssystem kan byggas upp.

Bild 15. De tjugofyra läns museer som finns i Sverige arbetar med att dokumentera, vårda och berätta om just sitt läns natur- och kulturarv. På bilden syns Myckelgensjö gammalgård, Läns museet i Västernorrland. Foto: Sandra Jansson

Museerna och naturvägledning

1973 års museiutredning betonade museernas ansvar för ekologisk kunskaps-spridning.⁴¹ År 1979 talade Bengt Hubendick, tidigare chef för Naturhistoriska museet i Göteborg, om det förbisedda kulturpolitiska målet:⁴²

... att skapa beredskap hos människor för att acceptera materiella anspråk och en livsstil som är förenlig med ekologisk uthållighet.

De tjugofyra läns museer som finns i Sverige arbetar med att dokumentera, vårda och berätta om just sitt läns natur- och kulturarv. Regionmuseet Kristianstad, Bohusläns museum och Gotlands museum är några av dem som arbetat aktivt för att förena natur- och kulturmiljöfrågor. Delvis kan detta bero på att de engagerades i Projekt Ekologisk kunskaps-spridning⁴³. Projektet pågick 1987-1989 och var ett resultat av en

⁴⁰ Ekeland 1981.

⁴¹ SOU 1973:5.

⁴² citerat från Nilsson 1987.

⁴³ Rosén 1988.

regeringsproposition⁴⁴ om de centrala museernas uppgifter. Propositionen byggde i sin tur på en utredning om museerna i Sverige.⁴⁵ Projektets syfte var bland annat att undersöka hur ett ekologiskt inriktat synsätt ska kunna integreras i läns museernas av kulturhistoria och konst präglade verksamhet. Särskilt ville man studera Skansens möjligheter och förmåga att bedriva kunskapsspridning i ämnet ekologi. Att Skansen engagerades berodde antagligen på att man där har en mycket lång tradition av levande och konkret förmedling av både kultur- och naturfrågor. Samtidigt drev Naturvårdsverkets chef, Valfrid Paulsson, på i denna riktning.⁴⁶ Tillsammans med läns museernas samarbetsråd föreslog han i en skrivelse till regeringen att man borde inrätta minst en naturvårdstjänst på varje läns museum, men idén slog inte igenom.

Flera museer har sedan länge arbetat med att sprida information om natur och ekologi genom att dra in den vilda floran och faunan i upplevelsen. Även i detta fall är det USA men här genom samarbetsorganisationen ALHFAM som står för inspirationen⁴⁷. Redan under 1970-talet gick man i USA samman för att arbeta med naturstigar, guidade visningar eller annan undervisning i museilandskapet.

På 1980-talet föddes inte bara naturum som idé. Ett antal ekomuseer skapades också – museer utan tak och väggar som samlar ett antal unika platser inom en region. Ekomuseum Bergslagen öppnade som det första 1986, med bas bland annat i Husbyringen som funnits sedan 1970 i södra Dalarna. Andra exempel är Ekomuseum Gränsland och Ekomuseum Ätradalen. 1986 inrättades också Sveriges första biosfärområde Torneträsk.

Satsa på modern, pedagogisk naturinformation

En uppmaning till att satsa på modern, pedagogisk naturinformation stod att läsa i Naturskyddsföreningens årsbok 1978 som hade temat Natur för fritid. Där fanns bland annat åtta artiklar under rubriken Naturpedagogik. I en inledande artikel⁴⁸ beskrivs hur man med denna årsbok inte bara ville dra fram konflikterna utan också förslag till positiva och stimulerande lösningar. Göran Holmberg lyfte här fram två frågor som särskilt angelägna:

- Hur ska ännu flera människor i ett snabbt urbaniserat samhälle få tillfälle att förstå, njuta och bli delaktiga av svensk natur?
- Hur ska samtidigt en av alla parter önskad inrikesturism planeras så att det unika och värdefulla i vår natur inte förstörs och förslösas i oklok ovarsamhet?

Holmberg menar att

en av lösningarna finns i en serie ekologiskt tänkta och arkitektoniskt väl-snitsade naturvårdscentraler efter ett speciellt system, placerade över hela landet.

Motiven till denna satsning ger Holmberg i elva punkter och skriver sedan att dessa punkter ligger bakom hans tro på vikten av

... en pedagogiskt skicklig och ekologiskt riktig naturinformation till en bred svensk allmänhet, med fläckvisa inslag av utländska besökare.

⁴⁴ Prop. 1986/87:97.

⁴⁵ Statens Kulturråd 1986.

⁴⁶ UNT 1988.

⁴⁷ (ALHFAM - The Association for Living History, Farm and Agricultural Museums <http://www.alhfam.org/>).

⁴⁸ Holmberg 1978.

När Holmberg lade fram sitt förslag fanns redan ett tiotal naturum, vilket han också nämner. Nu bör vi, menar han, kvalitativt höja standarden och han skissar på en kraftig utbyggnad. Mycket av inspirationen kommer från förebilder i USA och Kanada, men även England och Sydafrika nämns. Visserligen, skriver Holmberg,

kan inte USA:s nationalparksfilosofi överföras ograverad till Sverige. Men USA har enligt min personliga erfarenhet oändligt mycket att lära oss i Sverige.

Vad blev det då av dessa förslag? I en idéskiss till Projekt Naturinformation⁴⁹ hänvisas till erfarenheter från USA, årsboken 1978 Natur för fritid som nämnts ovan och årsboken 1979 med temat Natur på nära håll – vårt behov av vardagsnatur. Den sistnämnda boken innehåller ett stort antal artiklar som pläderar för temats betydelse och ger praktiska tips om upplevelser i närmatur.

Projekt Naturinformation föreslog att man skulle bygga en modellanläggning för naturinformation med naturum, naturstigar och tryckt material samt att denna modell skulle dokumenteras och erfarenheterna spridas genom seminarier, kurser, demonstrationer etcetera. I samverkan med länsstyrelsen i Älvsborgs län, Skogssällskapet med flera producerade Naturinformation AB ett naturum vid Nääs slöjdseminarium, mellan Lerum och Alingsås. En självguidande naturstig togs fram, där livet i en bäck presenterades. Någon utvärdering eller systematisk spridning av erfarenheterna skedde aldrig. Projektet tynade bort och Nääs naturum lades senare ned.

Naturstigar och naturskolor

Under slutet av 60-talet startades på Naturvårdsverket en foldergrupp, senare kallad Kommittén för naturinformation. I foldergruppen samverkade Naturvårdsverket med andra offentliga organ kring utformning och spridning av natur/kulturinformation. I gruppen ingick Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen, Sveriges turistråd, företrädare för länsstyrelserna med flera. 1978 preciserades gruppens inriktning och syfte och en namnändring till Naturtolkningsgruppen föreslogs.

Ett konkret resultat av gruppens arbete blev skriften Naturstigar – en idébok.⁵⁰ Boken är den första mer omfattande skrift som finns på svenska om en enskild metod inom naturvägledningen. En inventering visade att det då fanns cirka 200 naturstigar i Sverige. En av dessa fanns, och finns, vid Hemlingby friluftsgård i Gävle. Stigen skapades av Jonas Lundin, som skapade naturstigarnas logotyp, vesslan, som symbol för naturstigarna: Var som en vessla – nyfiken i naturen!

Även inom skogssektorn anlades många skogs- och naturstigar. Södra Skogsägarna gjorde ett antal i Småland liksom Skogsvårdsstyrelsen i Gävle. En udda men mycket uppskattad insats gjorde jägmästaren Sven Jerdén med sina fantasistigar för barn, däribland Faderuttanstigen, som fortfarande finns kvar på Flinsberget vid Husbyringen i Dalarna. Inom skogsområdet startade också 1973 samarbetsprogrammet Skogen i Skolan, som bland annat arbetar med lärarfortbildning, utveckling av läromedel, skogsdagar och skolskogar.

År 1982 invigdes Sveriges första naturskola – en idé som importerats från Danmark.⁵¹ Initiativet togs av Naturvårdsverket i samarbete med Klippans kommun. Antalet naturskolor ökade sedan raskt. Efter några år gick några av skolorna samman och bildade Föreningen för naturskola och fältpedagogik. Tanken var då att såväl egentliga naturskolor som andra personer och organisationer som arbetade i fält med vad som numera kallas utomhuspedagogik skulle ingå. Sedan 1988 heter föreningen

⁴⁹ Segnestam 1979.

⁵⁰ Naturvårdsverket 1984a.

⁵¹ Naturvårdsverket 1984b.

helt enkelt Naturskoleföreningen⁵² och det är främst naturskolorna som är aktiva medlemmar. Cirka 90 naturskolor finns i Sverige idag.

Under 1980- och 1990-talen var Naturvårdsverket aktivt med att förmedla kunskap till skolorna och att initiera miljöundervisning. I en rapport⁵³ från verket beskrivs insatserna. Rapportens författare, Anne von Hofsten, var själv drivande i detta arbete. Hon beskriver metoderna på följande sätt:

Detta skedde genom nära kontakt med skolmyndigheterna och försök att påverka innehållet i läroplaner och kursplaner, att producera lämpligt material för skolan, att ordna fortbildningskurser för lärare samt att fortlöpande hålla lärare à jour med miljöfrågornas utveckling. Vår målgrupp var lärare och på 90-talet även skolledare.

Den verksamhet som riktade sig direkt till skolor och lärare försvann så småningom. Ett av de initiativ som togs lever dock kvar – de ovan nämnda naturskolorna.

Nära till naturen

Ytterligare ett initiativ från Naturvårdsverket var kampanjen Nära till naturen, som pågick 1987–1989. Syftet var att locka fler till naturreservat och närströvområden, att öka kunskapen om reservaten och om allemansrätten samt att öka samverkan med ideella organisationer. Särskild verksamhet för skolornas låg- och mellanstadium bedrevs och ett centralt kansli producerade en mängd informationsmaterial. Kampanjen fick kritik för alltför påkostad information och för sponsring från bland annat bilföretag.

Kampanjen var tänkt att drivas regionalt och lokalt med organiserade vandringar. Länskommittéer bildades och arbetade inledningsvis med stort engagemang. Tyvärr uteblev de bidrag som utlovats från den centrala kampanjkommittén, främst beroende på att man aldrig fick in de stora sponsorbidrag som man budgeterat för. Kritiken och missnöjet växte ute i landet. Naturskyddsföreningen valde att hoppa av. I en artikel menade Staffan Westerlund, ledamot i Naturskyddsföreningens styrelse, att det var förskingring av medel som kunde ha använts till riktigt naturvård.⁵⁴ Tråkigt nog fick Westerlund rätt, i vart fall i bokstavig mening. Det visade sig att kampanjledaren hade förskingrat pengar och blev åtalad.

Den centrala kampanjen avslutades med en förhoppning att den regionala verksamhet som startat skulle fortsätta. Så skedde också i många fall, särskilt där man byggt upp en guideverksamhet av mera organiserat slag som i Västmanlands, Östergötlands, Örebro, Kronobergs och Uppsala län.

Guidekurser

Samtidigt med Nära till naturen, och delvis kanske som en effekt av kampanjen, startade guideutbildningar på flera håll i landet. Oftast skedde det i form av studiecirklar i Studieförbundets regi. Studieförbundet arrangerade även två rikskonferenser i Linköping⁵⁵ i syfte att diskutera om och hur man skulle kunna skapa någon form av certifiering av guider. Man lyckades dock inte konstruera ett system som alla kunde enas om. Frågan återkom inte på nationell nivå förrän en bit in på 2000-talet.

Friluftsförbundet planerade vid samma tid en stor satsning på utbildning av naturguider vid Stora Skuggan i Stockholm. Intresset var stort även från turismsidan,

⁵² <http://www.naturskola.se>.

⁵³ Naturvårdsverket 1999.

⁵⁴ Upsala Nya Tidning 880615.

⁵⁵ 1988 och 1990.

såväl centralt som regionalt. Turistråden i Småland och Bohuslän samt länsstyrelsen i Västernorrland genomförde projekt med utbildning av guider.

I några fall bildades föreningar för att driva och utveckla guideverksamhet. Där verksamheten kom att hålla i sig berodde det troligen ofta på att det funnits en etablerad organisation som gett stöd. I Örebro län fanns till exempel den regionala stiftelsen Fritid T-län.⁵⁶ Stiftelsen hade, liksom länsstyrelsen, redan tidigare engagerat sig i att organisera guidningar i reservaten. Tillsammans med landstinget, länsstyrelsen och kommunerna bildade man år 1994 föreningen Hopajola⁵⁷, där lokala föreningar samverkade för att främja naturvård bland annat genom ett program med guideade turer i landskapet. Kurserna i naturguidning arrangerades ofta i samverkan med folkhögskolor. Några av dessa hade, och har, egna kurser och utbildningar inom naturguidning eller snarare utbildning av friluftsguider.

I Danmark startade 1987 den första kursen inom ramen för en omfattande satsning på naturvejledning. Dessa kurser pågår fortfarande och idag har man en kår på upp emot 300 personer som genomgått kursen och därmed har rätt att bära naturvejledarnas ugglesymbol.

Ett annat exempel på 80-talets insatser för ökad naturguidning är Nordiska ministerrådets projekt Naturvägledning i Norden⁵⁸ vilket avslutades med en rapport med samma namn. Projektet genomfördes under åren 1987-1990. Ett av gruppens många förslag var att Nordiska ministerrådet skulle främja en gemensam nordisk vidareutbildning i naturvägledning.

Naturvägledning och tolkning

En systerorganisation till Fritid T-län, Upplandsstiftelsen⁵⁹, bedrev projektet Tolkning/information mellan 1987 och 1992. Bakgrunden till projektet var ett förslag från Uppsala Naturskyddsförening i samband med remissvar på en turismutredning i länet. Naturskyddsföreningen menade att det behövdes en länk för att göra platser och resurser attraktiva, begripliga och intressanta för besökare – det behövdes vad man i engelsktalande länder kallar Interpretation, tolkning.

Upptakten till projektet Tolkning/information blev en utredning, som fick namnet Tolkning – en sovande jätte.⁶⁰ Hultman hade sedan 1970-talet pläderat för tolkningsbegreppet och för behovet av platsanknuten information om natur- och kulturlandskapet⁶¹. Ett annat led i detta var en konferens 1984 på SLU med temat Tolkning – pedagogik i fält⁶². Här beskrevs tolkningsbegreppets syften och former, såväl generellt som med ett 20-tal exempel från olika verksamheter inom Sverige: naturum, turismanknutna verksamheter, natur- och kulturstigar, forntidsby, LRF, 4H, Skogen i skolan, skogsmulle, naturskola, Riksantikvarieämbetets arbete, exempel från länsstyrelser med mera. Exemplen illustrerade bredden inom tolkningen/naturvägledningen. I en slutrapport från Upplandsstiftelsens projekt⁶³ beskrevs de verksamheter som bedrivits: guideade turer, guideutbildningar, försök med *roving ranger*⁶⁴, självguidande stigar, skapandet av länets första och hittills enda naturum (för närvarande naturinformationsanläggning), informationstavlor i reservat, arbetsmaterial för lägerskolor, dramatisering/naturteater och skrifter om länets natur

⁵⁶ Numera del av Regionförbundet Örebro

⁵⁷ <http://www.hopajola.t.se>

⁵⁸ Nordiska ministerrådet 1990.

⁵⁹ Tidigare Stiftelsen för fritidsområden och naturvård i Uppsala län.

⁶⁰ Hultman 1985.

⁶¹ Hultman 1978, 1979a,b.

⁶² Hultman & Rosell 1984.

⁶³ Eriksson 1992.

⁶⁴ Kringströvande guide (se även s. 32).

och kultur som Liv och landskap⁶⁵. Utvärderingen visade på ett blandat resultat och naturvägledningsmetoderna kom sedan under en period att prioriteras ned till förmån för naturvårdsprojekt och skogsbevarande.

Högskoleutbildningar

Under samma period startade utbildning i naturvägledning vid två högskolor. En kurs i natur- och kulturmiljötolkning lanserades hösten 1989 vid Linköpings universitet och en utbildning för naturguider 1990 vid Högskolan i Kalmar. Den förstnämnda stöttades av Sveriges Turistråd och den andra av Naturvårdsverket. Båda verksamheterna lever kvar idag, i delvis andra former. 1993 bildades Centrum för Miljö- och Utomhuspedagogik⁶⁶ vid Linköpings universitet, där man bedriver en mängd kurser och utbildningar, mest riktade till skolan. Utbildning till naturupplevelseguide finns kvar vid högskolan i Kalmar. Därtill har några nya utbildningar startats, exempelvis vid Umeå universitet. Läs mer om utbildningar i kapitel 5.

Bild 16. Under 1990-talet förefaller intresset från stat, kommuner och landsting för naturvägledning och friluftsförfrågor ha minskat kraftigt. Under början av 2000-talet sker en nysatsning på friluftsliv och naturvägledning. Foto: Per Sonnvik

Nedgång på 90-talet

Under 90-talet förefaller intresset från stat, kommuner och landsting för naturvägledning och friluftsförfrågor ha minskat kraftigt. Ett tydligt tecken är att det ansvar för friluftsförfrågor som Naturvårdsverket haft sedan bildandet 1967 togs bort 1991 ur verkets instruktion, utan att ansvaret lades på något annat statligt organ. Det dröjde sedan till 2001 innan verket återfick ansvaret för att förutsättningarna för friluftslivet bevaras och utvecklas. Samma förhållande återspeglades på regional nivå.

⁶⁵ Hogdal 1993.

⁶⁶ Idag benämnt Nationellt Centrum för Utomhuspedagogik, NCU.

Orsaken till denna nedgång kan man bara spekulera i. Möjligen beror det på den konkurrens om resurser som finns mellan naturvård och friluftsliv, mellan att satsa på den – som det hette förr – vetenskapliga respektive på den sociala naturvården. Denna diskussion har förts sedan starten för 100 år sedan.

En orsak är troligen också att trycket i bevarandefrågorna ökade starkt efter Rio-konferensen 1992. Som konsekvens gjordes en stor ökning av medlen till biologisk mångfald från slutet av 1990-talet. Från att ha legat på under 100 miljoner kronor per år, ökade anslaget på ett fåtal år till över 1 500 miljoner per år.

En tredje orsak kan vara det gamla problemet att friluftslivet – och därmed ett av motiven för naturvägledning – saknade en självklar hemvist på den nationella offentliga nivån. Genom åren har man velat sortera in friluftsfrågorna ömsom under idrotten, ömsom som en del av (natur)turismen, och ibland även under kulturen. Som vi ska se i nästa avsnitt var det nämligen en rapport från Kulturdepartementet som gav en injektion till förnyelse av både friluftslivet och naturvägledningen.

3.3 1999 och framåt – Nystart för naturvägledningen

År 1999 inleddes en ny fas i naturvägledningens och friluftslivets historia med skriften Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer.⁶⁷ Där finns de första tecknen på en omsvängning till större statligt engagemang för friluftsliv – och för ”människofrågorna” i naturvården generellt. Ordet naturvägledning förekommer visserligen bara två gånger i skriften, nämligen när man beskriver det nordiska friluftssamarbetet och särskilt det danska arbetet med naturvejledning. Ordet naturinformation förekommer en gång, medan ordet naturum finns med ett par gånger.

Nästa viktiga rapport är regeringens skrivelse En samlad naturvårdspolitik.⁶⁸ I denna skrift betonas vikten av att information och kunskaper om natur och naturvård sprids brett. Exempel:

På lång sikt är det av avgörande betydelse för naturvården att det hos flertalet medborgare finns en god kunskap, engagemang och känsla för natur och naturvård (s. 29).

[---]

Naturvården har en stor och angelägen uppgift i att föra ut kunskap till breda grupper av medborgare. Ytterst handlar det om insikt och kunskap om hur naturvård bidrar till en långsiktigt hållbar utveckling... Förankring av denna kunskap och insikt i de breda folklagren utgör en långsiktig förutsättning och stöd för såväl offentliga som ideella och enskilda naturvårdsinsatser. Det kan sammanfattas som naturvårdens folkbildningsuppgift och berör vid sidan av naturvårdens vanliga aktörer även skola, förskola, studieförbund, folkhögskolor, Folkbildningsrådet, olika organisationer m.fl. (s. 118).

Men även för insatser i förebyggande syfte behövs information:

En omsvängning av naturvårdsarbetet i en sådan pro-aktiv riktning ställer krav på informationsinsatser; den pedagogiska uppgiften att förklara varför vissa bevarande- eller hushållningsåtgärder är nödvändiga och bra i ett långsiktigt perspektiv ... (s. 27).

I huvudsak pekar man på behovet av information i anslutning till det lokala naturskyddsarbetet, med syftet att få en dialog och ett lokalt deltagande och förståelse för de åtgärder som planeras (s. 34). I samband med förslaget om ett program för lokala naturvårdsåtgärder, förkortat LONA, nämns vikten av folkbildnings- och informa-

⁶⁷ Kulturdepartementet 1999.

⁶⁸ Rskr 2001/02:173.

tionsinsatser. Under år 2004–2006 – många har dock fortsatt till 2009 – har en mängd insatser med bäring på naturvägledning gjorts inom ramen för LONA, till exempel informationsfoldrar, skyltar, naturstigar och utveckling av naturskolor. Enligt gjorda utvärderingar har projekten inneburit ett starkt lokalt engagemang.

I kapitel 3 av nämnda skrift beskriver man viktiga områden inom naturvårdspolitiken samt anger för vart och ett av dessa regeringens bedömning av vilka åtgärder som behöver vidtas. Avsnitt 3.13 rubriceras Kunskapsuppbyggnad och folkbildning – avgörande för en bra natur- och kulturmiljövård. Här betonas betydelsen av förståelse och insikt kring natur- och kulturvärden som en grund för naturvårdsarbetet. De redskap som nämns är det formella utbildningssystemet samt det fria folkbildningsarbetet, det vill säga studieförbund, folkhögskolor och andra organisationer (s. 111). Ett kort avsnitt (s. 120) har rubriken Naturvägledning, vilken beskrivs i positiva termer. Danmark lyfts fram som ett föredöme liksom erfarenheter från förvaltning av natur i USA. Egendomligt nog nämner man endast i förbigående Naturvårdsverkets mångåriga arbete med naturum och därmed sammanhängande informationsinsatser.

Värna – Vårda – Visa

I början av 2000-talet skedde en förskjutning i Naturvårdsverkets arbete. Som nämnts fick man i sin instruktion för 2001 återigen ansvaret för att förutsättningarna för friluftslivet bevaras och utvecklas. I direktiven till verkets arbetsplan för 2004 utpekades Människan och naturen som ett av tre prioriterade områden. Samma år lade verket fram programmet Värna, Vårda, Visa.⁶⁹ Därmed lade man fast att naturvården/naturskyddet nu skulle stå på tre ben. Skyddsarbetet, Värna, som utgjort basen sedan början av 1900-talet, och som kompletterades med Vårda under andra halvan av 1900-talet, fick nu ett tredje ben: Visa.

Som jämförelse kan konstateras att Samla, Vårda, Visa har varit en övergripande strategi för kulturarvssektorn de senaste 30 åren. Idag heter det att kulturarvet ska göras tillgängligt, angeläget och användbart. En viss betydelseförskjutning har således skett även där.

I efterhand kan man se att Värna Vårda Visa gav konkreta avtryck i det praktiska arbetet. En särskild enhet bildades vid Naturvårdsverket 2005 för friluftsliv och fysisk planering.⁷⁰ År 2004 publicerade verket skriften *Naturum i Sverige – Nationella riktlinjer*.⁷¹ Där tydliggjordes och skärptes kriterierna för att få använda det registrerade varumärket naturum. Enligt riktlinjerna ska nu ett naturum ha en viss minimiyta, vara bemannat med kunnig personal och det bör ha en samlingslokal för minst 25 personer. Ett exempel på andra krav är att naturum i första hand ska ligga i eller i nära anslutning till attraktiva naturområden.

Åren 2005–2009 drev Naturvårdsverket ett projekt med syfte att utveckla naturum och implementera de nationella riktlinjerna. Under projekttiden utvärderade och följde verket upp verksamheten i alla naturum. Projektet har resulterat i att Naturvårdsverket kommer att skriva nya tidsbegränsade avtal med de idag 25 naturum som uppfyller kriterierna. Antalet naturum har nu minskat, eftersom flera anläggningar inte uppfyller de ökade krav på öppettider och bemanning som statushöjningen på varumärket naturum innebär. Av de naturum som uppfyllde Naturvårdsverkets riktlinjer efter projektidens slut har flera byggts så sent som på 2000-talet, och ett av dem – Kristianstads vattenrike – är ännu under byggnad. Det finns också planer på fler naturum runt om i landet, och flera av de

⁶⁹ Naturvårdsverket 2004a.

⁷⁰ Senare enheten för friluftsliv och skötsel.

⁷¹ Naturvårdsverket 2004b.

anläggningar som idag inte uppfyller verkets riktlinjer kan komma att arbeta för en statushöjning framöver.

Naturum ska alltid ha en föreståndare och en huvudman som ansvarar för verksamheten och driften samt att Naturvårdsverkets riktlinjer uppfylls. Anläggningarna kan drivas av staten (oftast genom en länsstyrelse) eller av exempelvis en kommun, stiftelse eller annan aktör. Av de 25 naturum som uppfyller kriterierna efter översynen har 20 en länsstyrelse som huvudman, tre en kommun, två en stiftelse och ett ett aktiebolag. Naturvårdsverket står genom anslaget för biologisk mångfald för den största delen av kostnaderna för de statliga naturumen. Övriga bekostas av huvudmannen. Vid etablering av nya naturum förekommer att projekten finansieras av bland annat EU-medel.

Kulturresevat som skyddsinstrument infördes 1999 med miljöbalken för att vårda och bevara värdefulla kulturpräglade landskap. I dag finns enligt Riksantikvarieämbetet 34 kulturresevat. Nya utmaningar och möjligheter väntar med införandet av landskapskonventionen. En annan skyddsform är världsarv:

Världsarv är ett kulturminne eller naturminne som är så värdefullt att det är en angelägenhet för hela mänskligheten. Det är en plats, ort, miljö eller objekt som på ett alldeles unikt sätt vittnar om jordens och människans historia.

På sin webbplats skriver Riksantikvarieämbetet om de fjorton svenska kultur- och naturobjekt som förts upp på Unescos lista.⁷²

Bild 18. Sedan början av 2000-talet har ett stort antal nya naturum byggts: Dalarna, Fjärås Bräcka, Fulufället, Färnebofjärden, Gotland, Höga Kusten, Skärалid och Store Mosse. Nästa tillskott blir Kristianstads vattenrike och det finns planer på fler naturum. Foto: Eva Sandberg

En stor naturvårdssatsning under 2000-talet har varit Åtgärdsprogram för hotade arter. Arbetet med de flesta åtgärdsprogram har lagts ut på länsstyrelserna, som i många fall kopplat ett omfattande guidningsprogram till genomförandet.

Slutligen ska nämnas inrättandet av Friluftsrådet vid Naturvårdsverket, som till och med 2009 bland annat ansvarade för det tidigare nämnda statliga stödet till friluftorganisationer. Bland de projekt som fått stöd har många handlat om

⁷² Läs mer på <http://www.raa.se>.

naturvägledning, såsom Närnaturguiderna (se nedan) och En helg i naturen (Fältbiologerna). Från och med 2010 sköts Friluftsrådets uppgifter direkt av Naturvårdsverket.

Centrum för naturvägledning

Naturvårdsverket beställde också en utredning med förslag om utveckling av naturum och naturvägledning, vilket resulterade i rapporten *Visa vägen till naturen*.⁷³ I rapporten understryks behovet av en permanent plattform för att utbilda, utvärdera och utveckla naturvägledningen – ett Centrum för naturvägledning. Verket tog fasta på detta förslag. I juni 2007 tecknades ett avtal⁷⁴ mellan Naturvårdsverket och SLU om att inrätta ett sådant centrum vid SLU från första juli 2007. En styrgrupp tillsattes hösten 2007 med personer som företräder många av de intressen som knyts till naturvägledning: turism, naturvård, kulturmiljövård, naturskola, friluftsliv med mera. En föreståndare och tre projektledare anställdes och verksamheten drog i gång i mars 2008.

Bland de många uppdrag som CNV har enligt nämnda avtal finns att stödja kvalitetssäkring av guideverksamhet. Ett viktigt underlagsmaterial för det arbetet är den utredning som länsstyrelsen i Västernorrland med flera genomförde 2005-2007⁷⁵. På senare år har regionala/lokala certifieringar införts. Till exempel har man för världsarvet Laponia organiserat en särskild utbildning och certifiering till Laponiaguider.⁷⁶ Storstockholms Naturguider⁷⁷ är auktoriserade av Stockholm Visitors Board – Stockholms officiella turistmyndighet.

Lokala och regionala verksamheter

Även under det senaste decenniet har det bedrivits såväl försöksverksamhet som mera permanent verksamhet med naturguidning utöver vad som nämnts ovan. Någon inventering eller utvärdering av dessa verksamheter finns ännu inte; ingen har haft ett nationellt uppdrag eller resurser att följa och utveckla naturvägledningen förrän CNV bildades.

Några länsstyrelser och kommuner urskiljer sig tydligt. Ett exempel är länsstyrelsen i Östergötland, som 1999 startade ett projekt för att göra naturreservaten mer tillgängliga. Detta genomfördes såväl genom fysiska anordningar och information som genom ett omfattande program med guidade turer. Under ett antal år hade man EU-stöd men verksamheten fortsätter och utvecklas nu i samverkan med de flesta av länets kommuner. En organisation skapades för att kunna erbjuda guidade turer i hela länet. 2008 genomfördes totalt cirka 450 guidade turer. På länsstyrelsens webb kan man hitta ett tiotal företag som erbjuder natur- och kulturguidningar.

Bland kommuner som arbetat mycket med naturvägledning kan nämnas Örnköldsviks kommun, som bland annat producerat en aktivitetsinriktad naturguide över kommunen och bedrivit omfattande utomhuspedagogiskt arbete i skolorna. Kristianstads vattenrike (se sidan 58) och Sundsvalls kommun, som 2010 fick det nyinrättade priset Årets friluftskommun, är andra goda exempel. Inom ramen för Lokala naturvårdssatsningen, LONA, har många nya steg tagits för naturvägledningen runt om i Sverige. Bland annat har naturguideböcker och hemsidor skapats på många håll, från praktverk som naturguiden över Luleå kommun till handböcker i fickformat som i Skövde eller Uddevalla.

De regionala naturvårds- och friluftsstiftelserna arbetar med att främja naturvård och friluftsliv i ett geografiskt område. De förvaltar ofta naturområden som natur-

⁷³ Naturvårdsverket 2005.

⁷⁴ Se bilaga 4.

⁷⁵ Länsstyrelsen Västernorrland 2007.

⁷⁶ Länsstyrelsen Norrbotten 2008, s. 18.

⁷⁷ Naturskyddsföreningen i Stockholms län.

reservat men även andra strövområden och längre vandringsleder, till exempel Skåneleden, Bohusleden och Upplandsleden. Stiftelsernas arbete berör naturvägledning i högsta grad då de arbetar för att få ut fler människor i naturen och lyfta fram de naturvärden som finns i området. En stor del av stiftelsernas arbete inriktar sig på obemannad naturvägledning men det förekommer även en hel del bemannad naturvägledning som guidningar och verksamheter för skolbarn. Två exempel är Väst-kuststiftelsens omfattande guideprogram i hela länets reservat och de organiserade barnvandringar som genomförs på Skåneleden.

Bild 19. År 2004 startade Naturskyddsföreningen, Studieförbundet och Sveriges Ornitologiska Förening det nationella projektet Närnaturguiderna. Syftet var att utveckla organisationerna till att bli ännu bättre på att genomföra naturguidningar. Foto: Jan Olof Svensson

Närnaturguiderna

År 2004 startade Naturskyddsföreningen, Studieförbundet och Sveriges Ornitologiska Förening det nationella projektet Närnaturguiderna. Inspirationen kom bland annat från en verksamhet som Naturskyddsföreningen i Stockholms län påbörjat 2003, kallad Storstockholms naturguider⁷⁸.

Stockholmsguiderna är utbildade biologer eller biogeovetare och som nämndes ovan auktoriserade av Stockholm Visitors Board. Storstockholms Naturguider tar fram guidehandledningar och erbjuder guidningar i Stockholms närnatur varje helg året runt i bred samverkan med andra aktörer samt ansvarar för en utflyktsguide på Internet till länets natur⁷⁹. Guideverksamheten i Stockholm samarbetade med och var experimentverkstad för det nationella projektet Närnaturguiderna. Projektet som pågick 2004–2007 syftade till att utveckla de tre organisationernas ledare till att bli ännu bättre på att genomföra naturguidningar. Bortåt 400 personer deltog i utbildningar, varav cirka 90 gick hela vägen till att bli Närnaturguider. Projektet kulminerade med en stor konferens hösten 2006 och publicering av boken *Nyfiken grön – handbok för naturguider*.⁸⁰

⁷⁸ <http://www.utinaturen.nu>.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Naturskyddsföreningen m.fl. 2006.

Numera är Närnaturguiderna en etablerad verksamhet på riksnivå och i vissa regioner. Våren 2009 fanns 163 guider på deras webbplats⁸¹, och 479 personer hade gått de totalt 46 utbildningar som ordnats. Aktiva regioner/städer är framför allt Skåne, Dalarna, Stockholm, Uppsala, Linköping samt Västra Götalands och Örebro län.

Det ideella föreningslivet

Betydelsen av ideella föreningar för naturengagemang runt om i landet kan inte överskattas. Organisationer inom natur och landskapsvård som nämnts tidigare är Sveriges Hembygdsförbund, Naturskyddsföreningen, Sveriges Ornitologiska Förening, Fältbiologerna och WWF. Det finns också specialorganisationer för botanik, entomologi, mykologi och andra intresseområden. Sveriges Botaniska Förening anordnar till exempel årligen De vilda blommornas dag och på svampsidan är allmänintresset mycket stort. Det finns också främst på mindre orter en mängd naturföreningar som inte är anslutna till någon riksförening.

Friluftsförbundet har nämnts tidigare i samband med Mulle. Förbundet har idag drygt 90 000 medlemmar och en vittförgrenad verksamhet både geografiskt och aktivitetsmässigt. Familjer är en viktig målgrupp men man har också aktiviteter inom vandring, långfärdsskridsko och mycket annat. De svenska friluftsförbunden är samlade i paraplyorganet Svenskt Friluftsliv som driver friluftslivets intressen gentemot beslutsfattarna. Bland de 21 medlemsorganisationerna återfinns – förutom Friluftsförbundet – Cykelförbundet, Sportfiskarna, Svenska Jägareförbundet, Svenska Scoutrådet, Sveriges 4H och Svenska Turistföreningen.

Naturvägledningen, företagen och turismen

Naturvägledning som del av en kommersiell verksamhet har också vuxit de senaste åren. Särskilt bör framhållas verksamheten inom många av de företag som sedan ett antal år bedrivs inom ekoturism. 75 verksamheter har när detta skrivs klarat kvalitetskraven för att bli klassade som Naturens Bästa, och antalet växer. Naturvägledning är en del av grundidén med Naturens Bästa. Med den kvalitetsmärkningen förbinder man sig att följa sex kvalitetsmål: minimalt slitage på naturen, gynna lokal ekonomi, driva aktiva miljöarbete, bidra till naturskydd, hålla hög kvalitet och satsa på upptäckarglädje, kunskap och respekt med bra naturguidning och värdskap. Bakom Naturens Bästa står Ekoturismföreningen som är huvudman i samarbete med Naturskyddsföreningen och VisitSweden.

Det finns ett ganska stort antal små företag med naturvägledning på agendan. Dessa arbetar med guidning och undervisning, producerar foldrar och skyltar, tar fram utställningar på naturum eller besökscentra, ger ut guide- eller utflyktböcker, planerar och anlägger stigar, utformar webbsidor med mera. En del företag är specialiserade på olika fackområden som exempelvis arkeologi, svamp, botanik eller undervattensguidning.

Naturresurser och naturvägledning

Inom skogs- och jordbrukssektorerna kan man hitta många exempel på naturvägledning. Skogsnäringen tar bland annat fram självguidande stigar och informationsanordningar. Man är också engagerad i Skogen i Skolan, en verksamhet som bedrivs i samverkan mellan skogsbranschen och skolans organisationer sedan 1973. Sveaskog arbetar med guidning i bland annat sina ekoparker. Genom sitt bolag Sveaskog Naturupplevelser AB samverkar man med Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, och Ekoturismföreningen om webbplatsen <http://www.inatur.se>.

⁸¹ <http://www.naturguider.se>.

Skogssällskapet har ett dotterbolag som arbetar med rekreation och friluftsliv. Här ingår bland annat satsningar på naturskolor och guidade vandringar för barn. Skogsstyrelsen har drivit flera stora projekt såsom Kulturmiljövård i skogen, Tätortsnära skog för människan och Skogens sociala värden. Jordbruksverkets skrifter om naturvård i odlingslandskapet och länsstyrelsernas rådgivning i samband med miljöersättningar är exempel på verksamheter i lantbrukssektorn med inslag av naturvägledning.

Andra företag inom naturresursutnyttjande branscher kan också sägas arbeta med naturvägledning i viss utsträckning. Vattenfall arrangerar exempelvis visningar vid sina anläggningar, både vid kärnkraft- och vattenkraftverk. I många fall kan dessa aktiviteter i stort sett uppfylla kriterierna för naturvägledning.

Bild 20. Under Linnéjubileet i Uppsala 2007 gjordes försök med kostymerade guider på de sju Linnéstigar som leder ut från staden. Foto: Emil Nilsson

Möte med Carl von Linné

De pedagogiska och publika metoder som används inom natur- respektive kultursektorn är i stor utsträckning de samma: utställningar, skyltade stigar, guidade vandringar, foldrar, skyltar med flera. En metod som man använder i större utsträckning inom kulturområdet är kostymerade guider och andra dramatiserande metoder för att levandegöra historiska händelser och miljöer. På Skansen användes metoden i

stor omfattning redan i slutet av 1800-talet och begreppet living history är en väl etablerad metod inom museipedagogik i världen. Metoden levandegör, simulerar en annan tid genom att använda sig av alla sinnen och genom att förvandla besökaren från åskådare till deltagare i en tidsresa.

Denna metod för att väcka känsla för historien och fördjupa upplevelsen av en plats har använts framgångsrikt i Sverige. Jämtlands länsmuseum Jamtli och Kalmar länsmuseum har båda haft nationella uppdrag för att sprida metoden med tidsresor inom och utanför museet.

Kalmar länsmuseum arbetar intensivt med kulturmiljöpedagogik genom Alla tiders historia. För några år sedan bildades också organisationen Bridging Ages – International Organisation in Historic Environment Education and Time Travels⁸².

Museet i Kalmar är också bas för ett nybildat nationellt Utvecklingscentrum för kulturmiljöpedagogik. I det sistnämnda samverkar man även med Sveriges Hembygdsförbund. I museets arbete finns som ett av sju steg att läsa landskap, där man särskilt tydligt integrerar lärandet om natur och kultur. Man vänder sig särskilt till skolan; arbetsmetoden liknar i mycket naturskolans konkreta och upplevelsebaserade hands-on metodik: att lära på plats – där ute.

Jämtlands länsmuseum/friluftsmuseum Jamtli i Östersund startade 1986 sitt Historieland. Där använder man dramatisering, tidsresor och kostymerade guider för att levandegöra kultur- och naturarvet. 2006 startade Jamtli Nordiskt centrum för kulturarvspedagogik,⁸³ NCK, som ska utveckla och främja det livslånga lärande som pågår inom museer, arkiv och konsthallar i Norden. NCK har uppdrag inom utbildning, forskning och informationsspridning.

Metoden används även i flera fornbyar, där man arbetar i rekonstruerade miljöer med att levandegöra en historisk plats. Några exempel är Vuollerim 6 000 år, Gunnes gård i Upplands Väsby, Gene fornby i Örnköldsvik och Foteviken nära Skånör/Falsterbo. På många andra kulturhistoriskt intressanta platser som Glimmingehus och Eketorp arbetar man med dramatiserade metoder för att öka upplevelsen av det historiska landskapet. I över 30 år har besökare i Uppsala färdats tillbaka till Carl von Linnés tid, med hjälp av kostymerade guider och skådespel, på bland annat Linnés Hammarby. Under Linnéjubileet i Uppsala 2007 gjordes försök med kostymerade guider på de sju Linnéstigar som leder ut från staden.

Djurparker och Science Centers

Naturvägledning äger även rum på våra djurparker där man informerar om natur och djur, skapar upplevelser aktivt och arbetar för att bevara utrotningshotade djur som på till exempel Nordens Ark. Rovdjurscentret De 5 Stora är ett oberoende, nationellt kunskaps- och informationscenter om de stora rovdjuren som ligger i anslutning till Järvzoo. Orsa Grönklitt är ett annat. Nordens största djurpark är Kolmården som öppnades 1965. Friluftsmuseet Skansen är även en av våra äldsta djurparker.

Naturhistoriska museers samarbetsorganisation, NAMSA⁸⁴, består av svenska museer, botaniska trädgårdar, naturum och djurparker och arbetar för att främja naturhistorisk kunskapspridning och bevarande av naturhistoriska samlingar.

På senare år har flera så kallade Science centers öppnats där vetenskap, teknik och experiment är huvudingredienserna. Interaktiva utställningar utgör basen för verksamheten som ska inspirera till intresse för och kunskap inom naturvetenskap och teknik. Verksamheten ska vara tillgänglig för alla men har fokus på barn och ungdomar. Ett av de senaste tillskotten är Universeum i Göteborg som öppnades 2001. Tom Tits Experiment i Södertälje startade redan 1987 som ett pedagogiskt

⁸² <http://www.bridgingages.com>.

⁸³ <http://www.nckkultur.org>.

⁸⁴ <http://www.nrm.se/namsa>

projekt och på flera håll i landet som Technichus i Härnösand och Teknikens Hus i Luleå bjuds besökare på vetenskapliga äventyr.

Naturen och kulturlandskapet

Under 2000-talet har flera mötesplatser och projekt skapats där natur- och kultursektorn samverkar för att förmedla kunskap om och känsla för naturen och kulturlandskapet. Vid exempelvis Regionmuseet i Kristianstad har betydande insatser gjorts för naturvägledningen där ett tydligt resultat blivit vårt andra svenska biosfär-område Kristianstads vattenrike. Där har man också byggt upp ett antal utemuseer: enkla, obemannade utställningar under tak men utan väggar. Vid samma museum har projektet och vandringsutställningen "Får man grilla här? – Kulturell mångfald möter biologisk mångfald" producerats. Här har projektets mål varit inställt på naturen som mötesplats, kulturellt fenomen och arena för integration tillsammans med ideella föreningar, studieförbund och andra aktörer. Vid Bohusläns museum har man bland annat skapat satelliten Skalbanksmuseet vid de unika skalbankarna i Uddevalla. Här berättas såväl om platsens unika naturvärden som om dess speciella markanvändningshistoria.

Ett projekt som har inslag av naturvägledning är Skog & Historia, ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen. Projektet bedrivs regionalt tillsammans med länsstyrelser, länsarbetsnämnder och läns museer. Här inventeras både fysiska lämningar av vårt biologiska kulturarv och immateriella spår som sägner, traditioner och ortnamn. Inventeringarna utförs av folk lokalt under ledning av utbildade arkeologer för att sprida kunskapen om kulturarvet i skogsbygderna och skogens betydelse i lokalsamhället.

Kampanjer och särskilda satsningar, där den tidigare beskrivna Nära till naturen var ett tidigt exempel, har på senare år varit ett flitigt använt verktyg för att nå ut bredare till allmänheten. Linnés 300-årsjubileum 2007 är ett exempel, under 2009 firades 100 år av naturskydd genom Naturens år och under 2010 uppmärksammas det internationella året för biologisk mångfald.

På flertalet av de trädgårdsmässor som anordnas är kunskap om och känsla för naturen huvudingredienser. Andra mötesplatser inom trädgårdsområdet är de visningsträdgårdar som fungerar på samma sätt som de botaniska trädgårdarna, men som vanligen har ett mer underhållande syfte, exempelvis Norrvikens trädgårdar, Wij trädgårdar eller Rosendals trädgårdar. Flera kommunala parker och kulturhistoriskt intressanta platser har trädgårdar med information och inspiration som Växjö stadspark, Grönsöo slott och trädgård eller Sofiero slottsträdgård.

Många metoder kan alltså användas för att uppnå naturvägledningens syfte – att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll i naturen. Även det tryckta ordet i form av böcker och tidskrifter kan ha en viktig roll för naturvägledningen liksom konst, teater, radio, TV och film. Radio P 1:s Naturmorgon, tv-programmet Mitt i naturen och filmprojekt som Expedition Sverige bidrar alla till att väcka känsla för och sprida kunskap om naturen.

I nästa kapitel redogörs för resultatet av cirka 100 intervjuer och enkäter som genomförts med naturvägledare runt om i Sverige. I kapitlet kommer vi att blicka in i något av allt det som görs inom naturvägledning idag, hur naturvägledarna upplever sin vardag och vilka framtidsplaner man har. Här ställs även frågor om hur man ser på mål och syften med naturvägledningen och om naturvägledning leder till ökat engagemang för natur och miljö.

4 Naturvägledning i Sverige idag

Den som läst rapporten till denna punkt har tagit del av en ganska grundlig genomgång av naturvägledningens definitioner, mål och syften. Dessutom har en resa genom 100 år av folkbildning, naturskydd och att visa natur företagits. Nu är det dags att ställa några frågor om naturvägledning 2009. Vilka syften och mål har naturvägledarna med sina verksamheter idag? Finns gemensamma nämnare för naturvägledare från olika typer av organisationer? Tror naturvägledarna att deras arbete leder till ökat engagemang för natur och miljö? Kapitlet speglar också en del av allt det som görs idag för att skapa och fördjupa upplevelser av naturen och kulturlandskapet. Vad erbjuds deltagare eller besökare i praktiken? I allt från klassiska metoder som guidning och naturstigar till nyare grepp som naturbussar, mobil naturvägledning och snorklingsleder.

När man börjar nysta i begreppet naturvägledning och vilka som ägnar sig åt att sprida kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet visar det sig att bredden är mycket stor. Om det vittnade också kapitlet ovan om naturvägledningens framväxt. Materialet som presenteras i detta kapitel bygger på intervjuer som genomförts med naturvägledare. De som deltagit har delats in i nio kategorier beroende på plattform för verksamheterna:

1. Naturum (inklusive Naturinformation)⁸⁵
2. Naturvårds- och fritidsstiftelser
3. Kommuner
4. Länsstyrelser
5. Världsarv
6. Museer, friluftsmuseer, trädgårdar och djurparker
7. Företag inom naturguidning, ekoturism, natur- och kulturinformation
8. Ideella organisationer inom natur, naturvård, friluftsliv och turism
9. Naturskolor

Alla fungerar mer eller mindre som mötesplatser och är verksamheter där känsla för och kunskap om naturen och kulturlandskapet förmedlas.

Naturvårds- och friluftsstiftelser, kommuner och länsstyrelser har alla formellt ansvar att värna och vårda skyddad natur men också att informera och föra ut värdet av naturskydd till medborgarna. På plats ute i naturen och landskapet finns naturum, friluftsmuseer, botaniska trädgårdar och djurparker som alla i större eller mindre utsträckning har i uppdrag att berätta om naturen och människans roll i kulturlandskapet. På museer ges perspektiv och kunskap genom utställningar och annan programverksamhet. Bredden är stor: allt från landskapets odlingsrösen till Darwins evolutionslära tas upp. Naturskolan stödjer skolan och lärarkåren i att lära ut ute, inte bara om natur – naturskolorna visar till exempel att även engelska och matematik med fördel kan studeras utomhus. Upplevelser av naturen fördjupas genom alla de företag som arbetar inom ekoturism eller formger skyltar och utställningar som guidar oss ut och in i naturen. Kraften i det engagemang för natur-

⁸⁵ Naturinformation användes under Naturvårdsverkets projekt för utveckling av naturum 2005–09 som benämning på de anläggningar som kallades naturum tidigare men som inte uppfyllde de nya riktlinjerna. Ett par av dessa har intervjuats av CNV i denna undersökning och då räknats in i gruppen naturum. De naturum som i slutändan inte kom att uppfylla riktlinjerna behandlas ändå som naturum i CNV:s material eftersom detta speglar situationen under projektiden. Se vidare s. 51 och bilaga 2.

och kulturlandskapet som finns inom de ideella föreningarna kan inte nog betonas. Det handlar om att förvalta, fördjupa och föra ut information om alltifrån ekosystemtjänster till svampar, friluftsliv och hembygd.

En tionde kategori, Jord och skog, samt några enstaka övriga verksamheter kom inte med i den slutliga sammanställningen av tidsskäl. I bilaga 2 listas de organisationer och personer som deltagit i kartläggningen.

CNV har som uppdrag att vara en mötesplats för alla som arbetar med att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet. Genom att fungera som ett nav i ett nationellt och internationellt nätverk kan naturvägledarnas kompetens och idéer samlas och bidra till att utveckla och vidga naturvägledningen i Sverige.

Intervjuer valdes som huvudmetod för att kartlägga aktörerna – vilket beskrivs i kapitel 1.2. Syftet var dubbelt: samtidigt som information samlades om naturvägledning i Sverige skapades kontaktytor och möjligheter till dialog med naturvägledare. Intervjuerna kompletterades med möjlighet att fylla i en enkät på Internet med samma frågeställningar. Ett centralt syfte i intervjustudien var för CNV som nystartad verksamhet också att ta reda på om det uppdrag CNV fått motsvarade de önskemål och behov som naturvägledarna uttryckte, och i så fall vilka av CNV:s uppgifter som var mest relevanta utifrån de behov som fanns i den aktuella verksamheten.

De frågor som ställdes behandlade metoder och arbetsätt inom naturvägledning, syften med naturvägledningen, målgrupper, samarbeten, positiva erfarenheter, utmaningar och utvecklingsplaner. Fördjupade frågor ställdes kring metoder som guideverksamhet, programverksamhet, utställningar, skyltad information, vandringsleder och natur- och kulturstig. Man fick också redogöra för hur man arbetar med informationsblad, foldrar eller broschyrer, webbaserat informationsmaterial samt mobil naturvägledning och andra interaktiva metoder. Frågor ställdes också om man bedriver utbildning eller undervisning för olika målgrupper och om man aktivt utnyttjar närnaturen för olika naturvägledningsaktiviteter. Även generella frågor om hur man arbetar med marknadsföring och hur man utvärderar sin verksamhet ställdes. Hela frågelistan finns i bilaga 1.

Det material som samlades in bearbetades och ur det stora basmaterialet lyftes och analyserades svaren på fem centrala frågeställningar som redovisas i denna rapport:

1. Vad har naturvägledarna för mål och syften med sin verksamhet?
2. Tror de som arbetar med naturvägledning att den verksamhet man driver leder till större engagemang för natur och miljö?
3. Vad upplever man som särskilt positivt respektive negativt i verksamheten?
4. Vad har man för önskemål från CNV?
5. Hur arbetar man konkret?

Svaren sammanfattas i de fem avsnitt som följer nedan:

1. Naturvägledningens mål och syften
2. Engagemang för natur och miljö
3. Glädjeämnen och utmaningar
4. Naturvägledarnas önskemål till CNV
5. Att visa natur

Exempel och citat är med något enstaka undantag hämtade från intervju- och enkätmaterial. Eventuella feltolkningar eller nu inaktuella uppgifter står helt för CNV och ska inte belastas naturvägledarna i undersökningen. De intervjuer, från vilka citat finns i rutor i detta kapitel, finns publicerade i sin helhet i CNV:s skrift Tio tänker om naturvägledning, som utkom i oktober 2009.

4.1 Naturvägledningens mål och syften

Syftet med naturvägledning är enligt Nordiska ministerrådets definition och CNV:s uppdragsskrivning att förmedla känsla för och kunskap om naturen samt att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och människans roll i naturen. Skrivningen avslutas med konstaterandet att naturvägledning ger möjlighet till positiva naturupplevelser – vilket är ganska okontroversiellt – men också att naturvägledning ska leda till ökad miljömedvetenhet hos den enskilde, vilket kanske inte är lika självklart. Särskilt intressant är därför att få naturvägledarnas egna svar om hur de formulerar mål och syften i sina verksamheter, och hur de ser på tanken att naturvägledning leder till ökad miljömedvetenhet.

Frågan om mål och syfte formulerades som vad naturvägledarna vill åstadkomma genom sin verksamhet. Svaren är många och skiftande. Flera tar upp många saker, medan andra svarar mycket kort och koncist på frågan. Svaret ”Rädda jorden” kan tjäna som exempel på det sistnämnda.

Naturvägledarna vill med sina mångskiftande verksamheter sammanfattningsvis:

- främja intresse för naturen
- förmedla kunskap och förståelse
- ge positiva upplevelser
- skapa miljöengagemang
- främja folkhälsa, rekreation, friluftsliv
- tillgängliggöra naturen
- förena natur- och kulturperspektiv
- främja lokal ekonomi

Beroende på vad man tolkar in i orden kan de allra flesta av svarskategorierna rymmas inom Nordiska ministerrådets definition. Att ge positiva upplevelser, förmedla kunskap och förståelse samt främja intresse och engagemang passar som hand i handske i definitionen enligt ovan. Tillgängliggörandet som eget mål finns inte med i definitionen men betraktas säkert av många som en förutsättning för allt det andra. Folkhälsa, rekreation och friluftsliv gränsar mot både kunskap och känsla men ligger ändå lite utanför naturvägledning enligt definitionsskrivningen. Noteras kan att folkhälsa numera är ett nationellt mål för naturvägledningen i till exempel Danmark. Främjandet av lokal ekonomi är ytterligare en kategori som inte ryms inom definitionen men som kan vara nog så betydelsefull inte minst som drivkraft bakom en långsiktigt hållbar och lokalt förankrad naturvägledning. I Naturvårdsverkets riktlinjer för arbetet med skyddade områden betonas också betydelsen av att anlita lokala entreprenörer i skötsel och förvaltning.

Främja intresse för naturen

Många av de naturvägledare som intervjuats anger att målet med den verksamhet de driver är att främja intresse för naturen hos sina besökare. De som arbetar med att synliggöra vårt kulturarv har motsvarande syn på att främja intresset för detta. Sammantaget vill man få människor att hitta ut, att upptäcka, lära känna och uppskatta naturen och kulturlandskapet. Här lyfts också den vidare ambitionen om att nå ut brett i samhället fram. Man vill locka ut både fler människor och nya grupper.

Av dem som svarat från kommunerna anger flera att de vill att så många som möjligt ska komma ut i naturen för att få ta del av och uppleva den. Man vill nå ut till nya målgrupper och öka kunskapen om naturen hos invånarna. Vidare vill man

både öka möjligheterna att ta sig ut till de olika områdena och göra platserna mer attraktiva att besöka. Man vill ge svar på frågorna om vad man kan göra ute och samtidigt visa hur områdena kan nyttjas. Svaret "Vad kan jag göra i den gröna massan - hur hittar jag till ett joggingspår till exempel?" kan illustrera detta.

En naturturismarrangör säger:

Jag vill lära människor att hitta ut [--] helt enkelt för att jag unnar folk att komma ut i närnaturen istället för att åka till IKEA.

Han menar att människor behöver hitta tillbaka till idén att man kan få lika positiva eller till och med bättre upplevelser av att vistas i naturen en söndag som att besöka IKEA eller att ge sig iväg på en weekend till London. Ytterligare ett underliggande syfte som tas upp av flera arrangörer och som kan kategoriseras som att främja intresse handlar om kopplingen mellan bruk och bevarande av närnaturen. Ju fler som efterfrågar och använder naturen desto större är möjligheten att den skyddas och bevaras för framtiden.

Bild 21. Naturvägledare vill få människor att hitta ut, att upptäcka och lära känna naturen och kulturlandskapet. I naturum Västerviks vattenskola lockas besökaren ut i vattnet på upptäcksfärd. Foto: Markus Nord

Kunskap och förståelse

Svaret om koppling mellan nyttjande och bevarande återkommer också hos de länsstyrelser som svarat. De vill med naturvägledning verka för att skapa förståelse för och sprida kunskap om naturvård och bevarande av skyddsvärd natur. Naturvägledning leder till en mer positiv attityd och acceptans hos gemene man vilket underlättar arbetet med naturskydd och hotade arter generellt.

Naturskyddsföreningen anger liksom länsstyrelserna att naturvägledning och kunskapsspridning visserligen är viktigt i sig men att det också är ett betydelsefullt medel för att skydda natur. Man skapar ett mentalt skydd genom att få människor att känna att de personligen "äger" de naturområden de besöker.

De världsarvsområden där representanter har intervjuats har som ambition att besökarna ska förstå att världsarvet de befinner sig i är ett levande kulturlandskap med invånare som bor och lever i och av området. Att upplevelsen är viktig för att berika besökaren trycker man mycket på till exempel på Birka, där målet är att besöket ska ge minnen för livet.

Positiva upplevelser

Hos många av dem som svarat anges att naturvägledningen ska bidra till just positiva naturupplevelser och att det ska vara roligt att vara ute. En av de intervjuade säger att hans främsta mål är att sprida glädje med sin naturvägledning – att kraven på naturvägledning egentligen inte ligger långt ifrån stand-up-comedy och annan underhållning: det handlar om att människor ska skratta och ha trevligt medan de upplever området man visar. Som naturum Omberg uttrycker det: "en kort och glad verksamhet". En duktig guide som har bra kontakt med sin grupp kan ge människor en sådan upplevelse. Flera av de intervjuade grundar sitt engagemang just på egna personliga upplevelser av natur och vill locka flera att upptäcka hur fantastiskt det är i naturen och utgår i sin övertygelse från sina egna personliga upplevelser: "Det har gett mig så mycket."

– Jag vill se fler guider och färre skyltar och hus. Duktiga guider som kan fånga tillfället i flykten och berätta en historia är den mest överlägsna formen av naturvägledning, säger Roger Olsson.

Sverige har mycket att lära när det gäller att hitta lekfulla sätt att närma sig naturen. Om vi till exempel lägger spänger i ett naturreservat, så blir det raka spåret, medan andra länder låter dem slingra sig fram så att varje krök blir en egen upplevelse, inte bara en transportsträcka. Det estetiska har hög status internationellt, medan det första en besökare möter vid entrén till ett svenskt naturreservat är parkeringsplatser, soptunna och toaletter.

– Och en skylt där det står "Välkommen hit" och så en hel radda av saker som är förbjudna, som att spränga och schakta. Hur många har tänkt det? Det här är exempel på oreflekterat myndighetsspråk och jag efterlyser större fingertoppskänsla, säger Roger.

Utdrag ur CNV:s intervju med Roger Olsson, miljöjournalist

Skapa miljöengagemang

I gruppen museer, friluftsmuseer, trädgårdar och djurparker liksom även bland naturum, har flera som uttalat mål att bidra till att öka kunskapen hos besökarna genom upplevelser och interaktivitet. De vill också – liksom flera av de ideella organisationerna – genom sin verksamhet bidra till att ge handlingskraft, engagemang och en kunskapsbas att kunna ta ställning utifrån.

Vi försöker inte tala om för folk vad de ska tycka utan ge dem en plattform som de kan tycka utifrån.

Här finns en tydligt uttalad vilja att kommunicera miljöfrågor, att öka människors miljöengagemang samt engagemanget för natur/närnatur. Det finns också mål inom gruppen att informera om olika aspekter av hållbar utveckling och miljöarbetet i landet. Ett konkret ämne som nämns är hur klimatförändringarna påverkar den biologiska mångfalden. Motsvarande strävan och synsätt finns naturligt inbyggt i flera av de ideella organisationernas verksamhet. Naturskyddsföreningen arbetar till exempel med att kommunicera ämnen som ekosystemtjänster och klimatfrågor i samband med närnaturguidning.

Folkhälsa, rekreation och friluftsliv

Det är främst i grupperna kommuner, ideella organisationer och naturvårds- och friluftsstiftelser målet att få fler att röra på sig i naturen och kopplingen mellan naturvistelse och hälsa tas upp.

– Att röra sig är förstås bra men jag har alltmer blivit förespråkare av att vara stilla i naturen. Då hör jag ljud, känner dofter och använder mina sinnen, de förstärker känslan av att vara här och nu. Jag stämmer helt enkelt träff med mig själv, säger Åsa.

Utdrag ur CNV:s intervju med Åsa Ottosson, idrottslärare och författare

Tillgänglighet

Frågan om tillgänglighet lyfts fram av många som en förutsättning för naturvägledning. Svaren rör både fysisk och mental tillgänglighet. Det ska vara fysiskt lätt att hitta ut i och att röra sig i naturen för alla – både funktionshindrade och andra. Flera lyfter även fram den mentala tillgängligheten som minst lika viktig – ovanan att hitta ut i och röra sig i naturen kan i sig vara ett stort hinder. En av dem som svarat anger naturvana som mål för verksamheten – helt enkelt att ge människor vana att vistas i naturen och att känna sig trygga och hemma där. Man menar att det finns ett stort behov av särskilda aktiviteter för människor som saknar erfarenhet av att vistas i natur. Naturvägledningen får inte reserveras för de redan frälsta utan måste komma närmare alla människor.

Bild 22. Frågan om tillgänglighet lyfts fram av många som en förutsättning för naturvägledning. Svaren rör både fysisk och mental tillgänglighet. Fulufällets nationalpark. Foto: Per Sonnvik

Närnaturen, det vill säga den natur som finns i människors vardag, betonas särskilt till exempel av Naturskyddsföreningen. En naturvägledare svarar:

Målet är att få folk att våga gå ut[---] De vet inte hur de ska bete sig, fast mycket är väldigt tillrättalagt. Det märks att det gör skillnad, när man tar ut folk så blir de mer vana. De lär sig snabbt och märker hur roligt det kan vara.

– Nästan alla bär på en vision om att vara ute mer, men så kommer vardagsbestyren emellan. Många barn upplever nog att natur till vardags, det är något som bara finns på sommaren, säger Gunnar. Därför spelar dagis och skolor en viktig roll att visa barn natur som inte bara är en solig sandstrand utan också slippriga stenar att hoppa från en regnig höstdag eller ljuden från kängorna på en översnöad stig. Vikten av närnatur går inte att överskatta.

Utdrag ur CNV:s intervju med Gunnar Zettersten, ordförande för Svenskt Friluftsliv

Natur och kultur

I undersökningen nämns också strävan att förena natur och kultur. Att få ihop de två perspektiven ingår ju också i definitionen från Nordiska ministerrådet (se kap. 2) i skrivningarna om ekologiska och kulturella samband. En naturvägledare inom museibranschen säger sig ha som mål att förmedla en helhetsbild av historia, nutid och framtid genom att i möjligaste mål integrera natur och kultur.

Vi ska ge upplevelser som förmedlar förståelse och kunskap kring människans och naturens villkor i olika tider.

En av de egenföretagare som intervjuats säger att hennes mål är att lära människor att läsa spåren i landskapet genom att visa den teknik och de processer som använts historiskt – genom att förmedla hur man gjort, förstår man spåren som människan har satt i naturen. Hon säger vidare att hon vill att naturvägledningen ska vara ett sätt att söka samhörigheter. Många tekniker och metoder som ännu används på landsbygden i sydligare länder har tidigare använts här. Vissa invandrargrupper kan antas känna större samhörighet med svensk natur om de får hjälp att upptäcka och känna igen företeelser som finns i landskapet i deras ursprungsländer.

Främja lokal ekonomi

Naturturismföretag är ofta lokalt förankrade och söker ett sätt att förmedla kunskap och känsla för natur i sitt område samtidigt som man försöker leva på det. I Ekoturismföreningens riktlinjer trycker man också på värdet av att involvera lokala företag i sina arrangemang – man kan besöka lokala gårdar för visningar och för att smaka lokalproducerad mat, anlita lokala guider, äta på lokala restauranger eller handla lokalproducerat hantverk som del i arrangemangen. Även kommunerna delar ofta ambitionen att låta den lokala företagsamheten växa och i slutändan generera skatteintäkter genom att bjuda besökare till kommunens naturområden. Den här branschen är ännu i sin linda men många tror att dess potential är stor. Viktiga utmaningar är att få till kunskapsöverföring och utbildning av lokala entreprenörer samt god marknadsföring av de evenemang och produkter som tas fram. Leaderprojekt⁸⁶ och andra regionala stödinsatser kan vara verktyg för att öka andelen naturvägledarföretag med det lokala landskapet som resursbas.

⁸⁶ <http://www.jordbruksverket.se>

Marcus Eldh är älgguide och förvånad över att landet inte är fullt av kolleger.

– Det är ju underbart att jobba i naturen, tjäna pengar på sin hobby och samtidigt träffa människor på bästa semesterhumör.

Utdrag ur CNV:s intervju med Marcus Eldh, Skogens Konung

4.2 Engagemang för natur och miljö

Målen som naturvägledarna beskriver enligt ovan stämmer alltså ganska väl med Nordiska ministerrådets definition av naturvägledningen och dess syften. Hur är det då med naturvägledningens potential för att skapa miljö-engagemang? Vilka uppfattningar finns i denna fråga hos naturvägledarna? Främst de som svarat inom kategorin museer och friluftsmuseer anger enligt ovan att de har det som direkt mål för verksamheten. Naturvägledare från andra kategorier tror att kopplingen mellan naturvägledning och engagemang för naturskydd är ganska stark när de svarar på frågan om mål och syfte. Vad svarar då hela gruppen av intervjuade när frågan om miljömedvetenhet ställs direkt?

Oavsett vad som står i definitioner - har naturvägledare som syfte att öka engagemanget för natur- och miljöfrågor hos besökarna/mottagarna? Om så - tycker man att man lyckas med det och vad är det i så fall som skapar det engagemanget?

På den första frågan visar det sig att svaret är ja. Många av de tillfrågade hoppas och/eller tror, att deras naturvägledning leder till större engagemang för natur och miljö. Svaret uttrycks på olika sätt: "Jag hoppas, det är mitt mål", eller: "Ja, jag tror det. Det hoppas jag. Det är ambitionen". Flera nyanserar svaret som i det här exemplet:

Stor fråga. Ja, det gör det väl på något vis. Den stora vinsten är att de på något sätt blir stolta för den natur som finns runt omkring. För miljötankande krävs nog andra knep.

Det är rimligt att anta att man inom olika typer av naturvägledning finner olika svar på frågan om det finns ett djupare motiv/syfte att naturvägledningen ska bidra till större engagemang hos mottagarna. De ideella organisationerna tenderar till exempel att svara mer obetingat ja på frågan.

Engagemang – en färskvara

Många aktörer hoppas och tror att deras verksamhet ska leda till större engagemang för natur och miljö, men man är också medveten om att det inte finns några självklara samband och nästan ingen uttalar sig så säkert om kopplingarna mellan naturvägledning och miljömedvetenhet som man gör i ministerrådets definition. Ett par aktörer efterfrågar också mer utvärdering och forskning i denna fråga.

De länsstyrelser som deltar i undersökningen delar känslan att bra naturvägledning kan leda till ökat engagemang hos mottagarna. Här efterfrågas dock mer utvärdering, dels generellt och dels för att få svar på frågan om engagemang. En naturvägledare säger att utan tro på att guidningen leder till engagemang så skulle han inte guida. Naturvägledning ger positiva naturupplevelser, mervärden, aha-upplevelser och väcker nyfikenhet svarar han vidare.

Några röster från en länsstyrelse och två kommuner:

Ett starkt engagemang från folket leder till att frågorna uppmärksammas både medialt och politiskt. Frågorna blir då automatiskt viktiga i alla former av beslut. Genom att människor har naturvårdstänk i vardagen kan det på ett positivt sätt genomsyra allt från stora till små beslut. Naturvägledning och naturturism... är ju också en näring som skulle kunna utvecklas mer och kanske leda till mer jobb.

Jag hoppas det, men man måste hela tiden jobba med det. Det är färskvara som man måste hålla ajour hela tiden.

Ja, men det sker subtilt det är inget man kan ta på och det sker vid regelbundna kontakter, inte på en gång, det förutsätter också bra kontakter med naturen.

En annan av dem som svarat säger: "Reaktionen hos folk när man pratar med dem gör att man inbillar sig det i alla fall". Här uttrycker man också osäkerhet kring den här kopplingen och tillägger att det också förutsätter ett positivt värdskap, vilket ger fördjupat intresse för natur.

De flesta av de ideella organisationerna i undersökningen svarar mer obetingat ja på frågan om sambandet mellan naturvägledning och engagemang. En företrädare efterlyser dock fler metoder:

Ja...men samtidigt finns det asfaltsrättor som aldrig skulle vilja sätta sin fot i naturen. Hur når man dem? Finns andra ingångar till hållbar utveckling än just naturvägledning? Jag skulle vilja utveckla detta...

Bild 23. Många naturvägledare hoppas och tror att deras verksamhet ska leda till större engagemang för natur och miljö. Upplevelse, delaktighet och sammanhang i betonas då. Att hjälpas åt att starta en eld kan vara ett sätt. Foto: Ludmilla Janeck

Upplevelser, delaktighet och sammanhang

Vad är det då specifikt i själva naturvägledningsverksamheten som bidrar till att öka engagemang hos mottagarna i de fall man upplever att det blir så? I stort sett ingen har utvärderat frågan genom att intervjua deltagarna – svaren baseras därmed mestadels på naturvägledarens egen upplevelse av hur det fungerar. I svaren betonas bland annat värdskapetets roll. Vikten av engagerade värdar/naturvägledare som kan se varje individ och som kan ge positiv feedback understryks. De mänskliga mötena med dialog och diskussion är centrala.

En annan bidragande faktor till ett ökat engagemang som nämns är åter de positiva upplevelserna i sig. Ett par röster säger:

Har man varit ute och haft en positiv upplevelse så är det klart att man har ett större engagemang. Det kanske inte gäller varenda en men några i varje grupp.

[Naturvägledningen] kan skapa en positiv naturupplevelse. Då finns ett frö för miljöengagemang.

Aha-upplevelser nämns också som orsak:

Egna starka naturupplevelser är hemligheten. Aha-upplevelser. Häftiga naturupplevelser. Är det så här? Man måste ha blivit berörd själv, det är avgörande.

En känsla för platsen är ofta avgörande, det vill säga att deltagaren får en personlig anknytning till en plats och att man lyckas väcka hemkänsla. Att börja lokalt för att tänka globalt. Naturmöten, att möta natur och djur på riktigt och att få sinnesintryck, nämns också som bidragande motiv till större engagemang. Ytterligare faktorer som nämns är kunskap och förståelse för sammanhang samt att få känna delaktighet och gemenskap.

Vi tror att det man har kunskap om det värnar man om. Har man inga kunskaper om naturen så kan man inte värna om den. Men om man har kunskaper och tycker om naturen så vill man ta hand om den. Det man inte vet någonting om, det kan man inte älska.

Flera aktörer poängterar nyfikenhet och upptäckarglädje som en god grund för ökat engagemang.

Flera nämner också speciella aktiviteter i deras naturvägledningsverksamhet som bidragande faktor till ökat engagemang för natur och miljö. Det rör sig om allt från en specifik utställning till exempelvis världsarvsorientering, en aktivitet vid Dalarnas museum. Det anges också att det är viktigt att det finns något för alla, det vill säga en mångfald i utbudet som anpassa till olika grupper. Det som erbjuds ska också vara lättillgängligt. Andra viktiga motiv för ökat engagemang som nämns är att det ges möjlighet till delaktighet och interaktivitet i naturvägledningen. "Fokus på action" skapar engagemang, enligt en naturvägledare.

En aktör som arbetar med barn menar att engagemang kan skapas genom självständiga uppgifter och ett eget ansvar. Det kan handla om konkreta saker som att få hålla en kniv i sin egen hand.

4.3 Glädjeämnen och utmaningar

Många naturvägledare tror alltså – men vet inte, eftersom mycket få utvärderar sin verksamhet – att naturvägledning leder till ökat miljöengagemang. Säkrare svar är lättare att ge på frågan om glädjeämnen och utmaningar i arbetet. Vilka frågor och arbetsuppgifter upplever naturvägledarna som särskilt positiva i arbetet idag och var finns motståndet och problemen? Vad skulle man vilja utveckla eller förbättra i sitt arbete? Nedan följer de spontana tankarna om verksamheten i stort som svar på dessa frågor.

Naturvägledarnas erfarenheter

Vad tar naturvägledarna upp som svar på de generella frågorna om positiva och negativa delar i arbetet? Svaren är intressanta att väga ihop med de önskemål man anger att man har om hjälp från CNV (i kapitel 4.4).

Att arbetets positiva delar är en stark drivkraft och ger en känsla av mening för de allra flesta är uppenbart. Många ser det som ett privilegium att få arbeta med något man brinner för. Naturvägledarna beskriver ofta hur positivt det är att i det direkta mötet med människor få uppleva hur de lär sig något nytt. Att få direkt respons från deltagarna. Möjligheten att arbeta med särskilda målgrupper som barn eller nya svenskar upplevs också som meningsfullt och inspirerande.

Som hinder för arbetet ligger inte sällan känslan av att man arbetar med en verksamhet som ligger lite vid sidan av de ordinarie uppgifterna inom den organisation man tillhör. Naturvägledare känner sig ofta ganska ensamma i sitt arbete. Gehör för verksamhetens betydelse upplever man hos sina besökare men ofta inte hos de politiker och andra beslutsfattare som verksamheten hänger på. De ekonomiska resurserna är ofta både små och osäkra, vilket i sin tur gör det än svårare att utveckla och marknadsföra verksamheten som man önskar. Brist på duktiga naturvägledare att anlita i verksamheten kan vara ett problem i vissa områden och dessutom upplevs hos många svårigheter att hitta vägar att nå ut med information om verksamheten till de grupper man vill nå.

Nedan utvecklas svaren om glädjeämnen och utmaningar, följt av ett avsnitt om naturvägledarnas framtidsplaner. I avsnittet Att visa natur (kapitel 4.5) återkommer frågorna om vad som fungerar bra och mindre bra samt om framtidsplanerna, men då kopplat till de metoder för naturvägledning som redovisas i denna rapport.

Det ska påpekas att frågan om särskilt positiva frågor inte fanns med från början i frågeformuläret, varför antalet svar på den frågan i underlagsmaterialet är färre än på de två andra. Dessutom kan man ana en tendens att utveckla svar och tankar om det som är besvärligt mer än det positiva. I regel upplever dock naturvägledarna sitt arbete som positivt. Några är till och med så positiva att de svarat Allt på frågan om vad som är positivt i arbetet eller Inget på frågan om vad som är negativt eller besvärligt.

Glädjeämnen

Att arbeta med det man brinner för

Många naturvägledare är eldsjälar. Att arbeta med det man verkligen vill är starkt motiverande! ”Naturvägledning är bland det roligaste som finns!” säger man från en kommunverksamhet. Till detta hör också att man får förmånen att arbeta ute i och med naturen samt att visa upp naturen för andra människor. Att förena natur- och kulturupplevelser är det viktigaste för några. Flera finner glädje i själva arbetssättet – att utveckla idéer samt att med noggrann planering och goda förberedelser skapa en bra aktivitet. Har man god respons och stöd på sin arbetsplats för dessa frågor ökar motivationen ytterligare.

Människor lär sig något nytt

En starkt positiv faktor som naturvägledarna lyfter fram är att deltagarna i olika aktiviteter får aha-upplevelser, lär sig nya saker och påverkas av det som visas. Genom bra naturvägledning öppnas människors ögon och deltagarna får en känsla för de stora sammanhangen. ”Att människor öppnar ögonen och inser att de själva är kapabla att upptäcka allt som går att förnimma med ögonen och alla sinnen”, säger en företagare som arbetar med naturinformation. Att vandra i landskapet under ledning av en kunnig guide upplevs som intressant av många. Naturen erbjuder också möjlighet – för en flexibel guide! – att ta vara på tillfällena, som när ett rådjur springer förbi eller en havsörn flyger över. Någon framhåller särskilt att det känns

bra att få se barn och ungdomar uppleva naturen och tillsammans upptäcka spännande saker. Att få medverka i arbetet med undervisning känns som en förmån enligt en företagare.

Personliga möten

Direktkontakten med besökare och deltagare nämns av många naturvägledare som en av de mest positiva faktorerna i arbetet. Det personliga mötet berör både den som agerar och publiken. ”Jag älskar det här med att möta publiken, det är det roligaste i mitt arbete!” säger en naturvägledare på ett friluftsmuseum. Det är inte ovanligt att naturvägledaren på exempelvis en länsstyrelse eller en kommun även arbetar med information och kommunikation. Särskilt intressant kan det enligt en av naturvägledarna bli om gruppen består av en bra blandning av nybörjare och erfarna deltagare. Att samarbeta med människor som i sin tur vill dela med sig av sitt naturintresse nämns som särskilt positivt av en naturvägledare som arbetar med samordning av naturguider. Att få vara med likasinnade är en annan motiverande faktor – som en yngre naturvägledare uttrycker det: ”Det erbjuds plats för att nördra in sig.”

Skilnaden mellan att föreläsa och berätta går att utläsa i deltagarnas ögon, menar Tomas. Den som lyssnar på en abstrakt föreläsning får snabbt något blankt i ögonen och drömmer sig bort, medan den som hör en berättelse har ögon som lyser.

Utdrag ur CNV:s intervju med Tomas Carlsson, interpretatör

Respons och intresse

Det är vanligt med positiv respons från deltagare i guidningar, besökare i utställningar och andra som utsätts för naturvägledning. Många återkommer till samma platser på nya aktiviteter. I flera aktörsgupper finns också besöksmål, projekt och företag som faktiskt når många människor. Om det går bra så sprider sig intresset, vilket ytterligare späder på den positiva känslan. Det gäller både intresset hos enskilda människor och hos olika organisationer. Ett exempel på det sistnämnda är att konceptet med gemensamma program för naturaktiviteter, som kommuner, stiftelser och ideella tar fram tillsammans, har spridit sig i flera kommuner i sydvästra Sverige. Någon nämner också förekomsten av lokalt informationsmaterial som en särskilt positiv faktor i arbetet.

Arbeta med specifika målgrupper

Att arbeta med skolbarn och lärare upplevs meningsfullt av många naturvägledare, oavsett om det handlar om konkret guidning ute i skogen eller att ta fram utbildningsmaterial som stimulerar lärare till mer naturundervisning. Lärare och elever är ofta tacksamma målgrupper vilket ger energi att arbeta vidare. Örnsköldsviks kommun ligger långt framme när det gäller utomhuspedagogik för skolor och har bland annat en hel del fortbildning för lärare utomhus. En annan målgrupp som engagerar är invandrare. Projekt som ”Naturmöten” med invandrare i Göteborg, ”Får man grilla här?” i Kristianstad med tillhörande turnerande utställning och Närnaturguidernas integrationsprojekt i Umeå, Växjö och andra städer har inspirerat till flera nya insatser på andra håll. Utbytet mellan naturvägledaren och deltagarna har här ofta inneburit ett stimulerande utbyte av kunskap från olika länder. En naturvägledare från ett friluftsmuseum berättar att även barnen känner igen till exempel olika växter och då börjar de berätta om saker de känner igen.

Bild 24. Det finns flera naturvägledningsprojekt som riktar sig till målgruppen invandrare. Naturen kan vara en bra mötesplats. Foto: Yusra Moshtat

Naturen kan bli en naturlig plats att lära känna nya människor. Gunilla Nilsson Edler, naturguide i Jämtland, berättar att det till hennes by nyligen kommit en grupp kvotflyktingar från Afghanistan. De välkomnades med ett knytkalas i bygdegården där de afghanska familjerna tog med sitt lands delikatesser, medan svenskarna bjöd på sina. Där lärde Gunilla känna några av kvinnorna och under sommaren har de tillsammans odlat bladgrönsaker i hennes trädgårdsland att använda till dolmar och andra av deras maträtter.

– Många av våra invandrare, särskilt de som kommer från landsbygden, har en enorm kunskap om naturen, men eftersom vår natur skiljer sig från många andra breddgraders, så skiljer sig även kunskaperna. Men vi ska akta oss väldigt noga att klampa på och tro att vi vet bäst.

– Däremot ska vi förstås förklara allemansrätten, eller allemansskyldigheten som jag brukar kalla den, och visa på den fantastiska möjligheten att plocka lingon och svamp i skogen. Vi ska förmedla, inte lära ut.

Utdrag ur CNV:s intervju med Gunilla Nilsson Edler, naturguide i Jämtland

Utmaningar

Resursbrist

Brist på pengar, tid och personal är de vanligaste problem som anges, särskilt av offentliga aktörer som kommuner, länsstyrelser, naturum, stiftelser och museer. Tid som enligt flera naturum skulle behövas för att planera och utveckla naturvägledningsaktiviteter, samarbeta, uppdatera hemsidor och träffa besökare. Känslan av att vara för ensam om sina arbetsuppgifter återkommer i flera svar. Man uttrycker att det vore bra att vara fler för att kunna utveckla nya idéer och tankar om verksamheten. Liten personalstyrka gör också att man ofta måste täcka in ett större kunskapsområde än man egentligen kan. Man hinner inte heller med de samarbeten man skulle vilja utveckla. Specifikt kan begränsade resurser också drabba skötsel och underhåll av exempelvis stigar och informationstavlor. Brist på pengar gör också att man kan tvingas ta betalt av skolor med små resurser, samtidigt som många skolor

inte längre kan bidra med pengar. Från den ideella naturvården nämns osäkerheten med att arbeta i projektform, vilket gör det svårt att planera för framtiden. Mycket kraft går till att söka finansiering, säger man från ett friluftsmuseum.

Röst från ett naturum:

Kärvt med anslagen, vi kan inte ha öppet året runt, man vågar inte starta årets verksamhet förrän vid budgetbesked i februari, vi fick bara hälften av det vi äskar, möjligheten att ägna tid åt utveckling av naturvägledning blir begränsad av ekonomin, det borde finnas femårsplaner.

Problem knutna till platser och besökare

Flera naturvägledare inte minst i tätortsnära miljö påtalar problem med vandalism, nedskräpning – från till exempel engångsgrillar – och brist på respekt för allemansrätt och regler i reservat. Hos naturum och naturskolor finns en del problem med transporter ut till platserna, särskilt för skolbesök. Organisationer som världsarvsområden och ekomuseer kan ha svårt att få ihop verksamheten med många – även ideella – aktörer i ett stort område med långa avstånd. Brister i själva lokalerna för exempelvis naturum nämns också, det kanske saknas ett labb för praktiska övningar, vettiga personalutrymmen eller så är lokalen helt enkelt inte ändamålsenlig att arbeta i. Eftersom det handlar om utomhusverksamhet är man på många håll förstas mycket beroende av vädret, men det nämns bara av ett fåtal som ett påtagligt problem. Däremot verkar dåligt klädda skolklasser inklusive lärare förekomma ganska ofta vid exempelvis besök på naturskolor.

En naturskoleföreträdare berättar:

Ett problem är att få [besökarna] att vara rätt klädda när de är ute. Vi försöker prata med läraren innan och be dem ta ut klassen någon dag innan och låta dem frysa. Om läraren inte är rätt klädd så är inte barnen det heller. Det är svårt för oss att komma förbi lärarens nivå. Ett annat problem är att det är så mycket nedskräpning i kommunen. När vi kommer till något av våra ställen kan man hitta en sönderbränd bil, porrtidningar och annat skräp. Man vet aldrig hur det ser ut. Vi har flera ställen dit vi inte kommer in längre, där det har varit nedskräpning och de därför har bommat. Det är en nackdel med att inte äga sitt eget ställe. Även om de städar på de nedskräpade platserna så blir det alltid lite skräp kvar. Det är ett jätteproblem. Nu har vi haft vattenexkursioner hela hösten och vet inte hur våra vinterlokaler ser ut. Det blir mer eller mindre en överraskning hur det ser ut när vi åker ut första gången till vinterlokalerna.

Brist på förankring, samarbete och riktlinjer

Naturvägledare på kommuner vittnar om svårigheter med att få politikerna med på tåget.

Att kunna påvisa vikten av friluftsliv och naturvägledning för politiker och kollegor, att utomhusvistelsen är en metod i vårt arbete.

Jag vill motivera de styrande att få in detta i styrdokument, nu är det helt upp till engagerade lärare och läroplaner.

En närbesläktad fråga som en länsstyrelse i undersökningen brottas med är att det är svårt att få fram kunskap om natur och naturvård i en form som passar politiker. Det är viktigt att inte låta andra intressen stå oemotsagda – grunden för acceptans för naturskydd är att det förankras i lokala beslutsprocesser.

Ett vanligt problem är otillräckligt samarbete mellan olika förvaltningar eller oklar ansvarsfördelning mellan inblandade aktörer. På länsstyrelserna är ökat samarbete mellan natur- och kulturmiljöenheterna en viktig utmaning. När två eller flera parter är inbegripna kan det vara svårt att veta vem som egentligen ansvarar för informationen. Det kan också saknas tydliga riktlinjer eller tillräcklig acceptans och

befogenheter för verksamheten. Bristande mandat och resurser att ta beslut om satsningar och marknadsföring kan vara ett hinder för exempelvis naturvägledning på länsstyrelserna.

Svårt nå fram

En del naturvägledare upplever en osäkerhet huruvida det budskap man försöker förmedla verkligen når fram. Både hos naturum och ideella organisationer finns naturvägledare som svarat att de saknar tillräcklig kunskap om pedagogiska metoder för att nå besökare på rätt sätt. I undersökningen nämns också en del svårigheter knutna till mottagarna: svenskarna är alltmer ovana vid naturen, det kommer grupper som har sämre förkunskaper än man väntat sig och många har svårt för självständiga uppgifter, i de fall där sådana förekommer. Språkliga och kulturella krockar kan också lägga hinder i vägen. Själva ämnet för naturvägledningen kan också innebära särskilda utmaningar. Rovdjur är till exempel en komplicerad och värdeladdad fråga. I Lapponia och Södra Ölands odlingslandskap har man ibland svårt att få förståelse för att det är helheten som uppstår i samverkan mellan natur, kulturlandskap och brukande som ligger till grund för världsarvet.

Brist på naturvägledare

Naturvägledning är en liten yrkesbransch och svar från såväl naturvårds- och friluftsstiftelser som naturturismföretag och naturskolor antyder att man har svårt att hitta rätt personer som kan utföra arbetet – man blir beroende av ett fåtal aktörer lokalt. Ämnesexperter som anlitas är inte alltid goda guider. Ideella organisationer pekar på osäkerheten i att bygga en verksamhet när det är brist på ledare och det ideella arbetet verkar vara på tillbakagång. Ett par aktörer saknar en naturskola i omgivningen.

Svårt leva på naturvägledning

Företag inom både naturturism och naturguidning vittnar om att det inte är lätt att leva på verksamheten. Problematiken är besläktad med den under föregående rubrik. Det skulle behövas fler aktörer i varje område – en ensam restaurang går oftast dåligt, finns det många går det bättre. En ekoturismarrangör menar att vi har en för svag tradition på detta område i Sverige och att det därför är svårt att sälja naturturism här, även om intresset nu växer. Även tätortsnära guidningar i Stockholm har svårt att hitta vägar att nå en publik i en omfattning som gör det lönsamt. Inom naturförmedling kan också en konkurrens med ideella krafter upplevas. En kulturguide företagare menar att ett vanligt fel i kulturturism är att man saluför ofärdiga saker som ger turisterna dåliga erfarenheter.

Information och marknadsföring

Information och marknadsföring upplevs som svårt av naturvägledare från de flesta kategorier, såväl offentliga och ideella aktörer som företag. Hos en länsstyrelse säger man att det är svårt att hitta rätt kanaler för att nå ut till många, inte minst dem som inte brukar besöka natur. Valet mellan information på papper och på webben testas och diskuteras ständigt. Några naturum tycker allmänt det är svårt att få tillräckligt med deltagare till aktiviteter. Ett par företag anser dock att när verksamheten väl är etablerad så tycks marknadsföring vara ett mindre problem.

Administrativ belastning

Att alltför mycket tid går åt till administrativa arbetsuppgifter känns negativt för några av dem som svarat. Någon tar upp att det ofta krävs omfattande förberedelsearbete inför aktiviteter, vilket samtidigt även upplevs som ett bra sätt att arbeta på. Ett specialfall är det krångliga regelverk kring hantering av djur som man upplever

på 4H:s gårdar. De klassas som djurparker vilket skapar svårigheter då man vill att besökarna ska vara aktiva och hjälpa till med olika sysslor.

Vad man särskilt vill utveckla och förbättra

Naturvägledarna har många idéer om och synpunkter på vad som kan utvecklas inom verksamheten. I kapitel 4.5 redogörs för vad som fungerar bra respektive dåligt och vad man har för framtidsplaner inom naturvägledningsmetoder som till exempel guidning, utställningar eller stigläggning. Läs gärna följande avsnitt tillsammans med de metodvisa texterna för att få en helhetsbild av naturvägledarnas utvecklingsidéer.

Metoder, pedagogik och guideteknik

Det finns många tankar hos naturvägledarna om att pröva nya metoder, bredda innehållet i verksamheten och lägga upp aktiviteter på nya sätt. Generellt önskar man utveckla informationsmaterial och guidningar på flera språk, ha mer tematiska visningar och aktiviteter, mer interaktiva metoder och mer tid för att hinna utveckla sin naturvägledning. Många vill arbeta mer med sina hemsidor och det finns även tankar om anpassning för personer med funktionshinder. Allmänt ökad och förbättrad marknadsföring påtalas också av flera som en viktig åtgärd. Någon vill satsa mer på skriftligt informationsmaterial. Bland de ambitioner för nya eller utvecklade metoder som nämns under denna fråga finns exempelvis mer drama och utveckling av turer inom geoturism. 4H gör tillsammans med Civilförsvarsförbundet så kallade Vilsestigar med olika moment vid stationer – till exempel att krama ett träd eller studera en myrstack. 4H har också ambitioner att utveckla uteaktiviteter och har centralt köpt in GPS:er att använda för metodutveckling.

Fortbildning i naturvägledning och guideteknik önskas i flera grupper, exempelvis hos kommuner, museer och ideella naturföreningar. Flera nämner också att man vill utveckla sin pedagogiska verksamhet och bli bättre på utomhuspedagogik. Från naturskolehåll vill man utveckla sin naturpedagogik genom att anpassa den till nya grupper, dels fler stadier i skolan och dels för särskoleelever. Ett arbetssätt som skulle kunna spridas mer är det stöd man i Göteborgs stad ger till lärare och pedagoger i deras uteverksamhet genom att bland annat förse skolorna med uteklassrum i form av sittstockar samt att ordna utbildningstillfällen i utomhuspedagogik.

*En del är rädda för att gå vilse i skogen, men där kan GPS-tekniken vara till stor nytta. GPS:en är också grundaren till geocaching som Mia tycker låter som ett nytt spännande familjeäventyr i skogen. Folk placerar ut skatter i naturen och genom att gå in på internet kan nästa familj leta reda på skatten, lägga dit en ny och berätta på nätet om just sin skattjakt.
– Ett opretentiöst sätt att kombinera ny teknik med en härlig naturupplevelse.*

Utdrag ur CNV:s intervju med Mia Bucht, naturskolelärare och författare

Fler ut i närnaturen

Att öka tillgängligheten och ha verksamhet för fler målgrupper är ett viktigt utvecklingsområde för många naturvägledare. Från en kommun uttrycks detta som att aktivt hjälpa människor att komma ut och uppleva naturen och känna sig trygga i att sedan uppleva den på egen hand. En ideell förening pekar på behovet av att utveckla aktiviteter för dem som saknar erfarenhet av naturvistelse, och här kommer tillgängliggörandet av närnaturen in.

Bild 25. Att öka tillgängligheten och erbjuda verksamhet för fler målgrupper är viktiga mål för många naturvägledare. Närnaturen spelar här en viktig roll. Foto: Yusra Moshtat

Bland annat ett par av naturvårdsstiftelserna vill arbeta mer med invandrargrupper i naturen. En förening efterlyser fler smarta metoder hur man får ointresserade att bli intresserade. Flera naturvägledare vill arbeta mer med barn. Svar som fler besök av skolor, jobba mer mot skolor, service till lärare och jobba med fler årskurser i skolan är typiska. Det gäller även de aktörer som redan idag arbetar mycket med skolorna, som naturskolor och naturum. En guideföretagare talar om att utveckla pedagogiska lekar och övningar i naturen för både vuxna och barn. I Göteborg diskuteras man att använda naturen mer som lekplats, som komplement till de vanliga ordnade lekplatserna. Exempelvis vid nedläggning av en viss lekplats bör ett naturområde i närheten kunna rekommenderas.

Många naturvägledare vill använda naturen kring sin basplats på nya sätt eller hitta nya områden att naturvägleda i. "Store Mosse är inte bara en mosse utan har många olika naturtyper." Bland kommuner och ideella föreningar finns en önskan om att tillgängliggöra närnaturen mer. Örnsköldsviks kommun som arbetat aktivt med naturvägledning i många år vill i framtiden fokusera mer på tätortsnaturen, exempelvis genom tematiska stigar. 4H har sökt medel från Friluftsrådet för att ha unga medlemmar som guider i närnaturen runt 4H-gårdarna. Man fick också bidrag för projektet Naturens Dag i 4H. Man vill överhuvudtaget arbeta mer med närnaturen, det kan vara en naturstig, en egen våtmark eller något annat. En naturskola önskar sig en visningsskog och tips på finansiering för ett sådant projekt. Övernattning utomhus för fördjupad naturupplevelse nämns också från naturskolehåll.

Stadsbefolkningen ökar, och för att så många som möjligt ska få tid att vardagsvandrade i grönska är förstås den tätortsnära naturen så extremt viktig. I det uppskruvade familjetempot är det kanske enda chansen för barn att uppleva vild natur, antingen under söndagsutflykten eller med förskolans uteverksamhet.

– Vi måste se till att naturen blir lättillgänglig på alla sätt. Och vi måste bli duktiga på att leverera unika upplevelser som står sig i konkurrensen med det moderna samhällets oerhörda utbud. Jag hoppas på mer diskussion om vad som är bra naturvägledning.

Utdrag ur CNV:s intervju med Roger Olsson, miljöjournalist

Bild 26. Många naturvägledare vill använda naturen kring sin basplats på nya sätt eller hitta nya områden att naturvägleda i. Foto: Kenneth Joelsson

Mer resurser

Med tanke på att många svarat resursbrist på frågan om vad som är särskilt negativt inom verksamheten, är det förvånande få som tagit upp det när det gäller utveckling och förbättring. Många utvecklingsförslag kräver i och för sig mer resurser, så frågan är fortsatt en av de viktigaste för naturvägledarna. Men kanske finns ändå hyfsade möjligheter att åstadkomma utveckling och förbättring även inom befintliga ramar. Att så få tar upp det som ett förbättringsförslag kan också tyda på att man är luttrad och inte väntar sig någon ökad medelstildelning.

Det som främst nämns här är att man vill ha mer personal eller fler ledare/guides. Ett naturum nämner att man skulle vilja koncentrera sig mer på naturvägledning och behöver därför mer stöd i arbetet med administration och fastighetsskötsel. Inom 4H försöker man nu utbilda nya ledare med hjälp av så kallade ledstjärnor, och man samarbetar också med Studieförbundet som har konceptet FUL⁸⁷ för ledare under 30 år som i sin tur lär ut cirkelpedagogik både inom- och utomhus.

Det lokala naturvårdsprogrammet, LONA, har varit bra för kommunerna och för lokal samverkan. Det blir lättare att få igenom förslag om man kan få 50 % finan-

⁸⁷ Förenings-Ungdoms-Ledare.

siering från annat håll. Många önskar sig en fortsättning på LONA. Det har det också blivit: med grund i regeringens proposition Hållbart skydd av naturområden⁸⁸ (juni 2009) har LONA återkommit med ett anslag på 50 miljoner kronor för 2010.

Ett annat vanligt önskemål är att ha mer resurser för att kunna arbeta mer med marknadsföring. Det kan handla om att förbättra hemsidor, ha mer skriftligt informationsmaterial eller överhuvudtaget öka och spetsa marknadsföringen. Flera naturum vill också renovera och förnya sin byggnad, utställning och/eller skyltning. Många naturum är nya och fräscha men det finns också de som blivit slitna och omoderna efter 20 år.

Entreprenörskap

Ett par kommunföreträdare påtalar tydligt behovet av att uppmuntra och utveckla entreprenörskap inom naturturism. Det ser mycket olika ut idag. I Örnsköldsviks kommun framhåller man att det finns flera drivna företagare inom detta område, medan det enligt Mora-Orsa nästan helt tycks saknas i Siljansregionen, trots en stor areal skyddad natur. Naturum Dalarna vill öka samverkan med ett pågående naturturismprojekt i Siljansbygden. I projektet undersöks konkreta idéer kring turismsatsningar, med inslag som att sova över i en fåbod, spåra rovdjur med mera i samarbete med hotell i närheten. Att få in lokala företagare i guidningsverksamhet har tagits upp både av guideföretag och av potentiella uppdragsgivare som naturum. I båda fallen vill man bidra till regional utveckling.

En ekoturismföretagare sticker ut och nämner som sin framtidsplan att våga fortsätta hålla sig liten. Han extraknacker samtidigt med att hålla föredrag om hur man gör för att starta med 1500 kr och utan annonser eller bidrag idag ha besökare från 63 länder.

Bild 27. Från flera håll efterfrågas mer samverkan mellan de aktörer inom naturvägledning som arbetar med natur- respektive kulturlandskapet. Foto: Eva Sandberg

⁸⁸ Prop. 2008/09:214.

Bild 28. Seminarierapporten från Natur- och kulturstigen möter utställningsvärlden i Tyresta maj 2008.

Samverkan och utbyte

Att öka samarbetet med närliggande organisationer, samordna verksamhet med andra aktörer och ha mer tid för erfarenhetsutbyte om naturvägledning nämns av många som ett behov. Fler mötesplatser och seminarier behövs; ett positivt exempel som nämns är "Natur- och kulturstigen möter utställningsvärlden" i Tyresta maj 2008. Ett naturum har ambitioner att utvecklas till en informationspunkt för alla guider i regionen.

Från en av kommunerna nämns specifikt vikten av att öka samverkan och få ihop helheten kring natur- och kulturlandskapet. Inom Upplands naturguider önskar man att fler självgående grupper kommer igång som sedan kan ha ett utbyte på regional nivå.

Han älskar att prata om fåglar, men vet samtidigt att det finns en fara i att som guide själv bli så entusiastisk att man glömmer bort att folk vill fika och kanske behöver kissa.

– En bra naturvägledare måste framför allt vara socialt begåvad. Människor som kommer till en guidning ska känna sig sedda. Det är mycket viktigare än all naturkunskap, säger Tomas Carlsson.

Guiden ska skapa ett förtroende och tillåta diskussioner i gruppen, gärna våga skoja och ge en känsla av "wow, vad kul det är med kunskap".

Utdrag ur CNV:s intervju med Tomas Carlsson, interpretatör

Politisk och organisatorisk förankring

Att integrera naturvägledningen i den egna organisationens övriga verksamhet samt att förbättra den politiska förankringen är enligt flera naturvägledare viktiga aspekter för framtiden. I undersökningen nämns dessa faktorer främst av kommunföreträdarna, som har att arbeta i den verkligheten dagligdags.

Jag skulle önska att det genomsyrade kommunen mer, många kanske inte ser att arbetet sker. Integrera mer med till exempel folkhälsoarbetet.

Inom världsarvsområdet Laponia tar man upp vikten av att involvera områdets aktörer i olika beslutsprocesser. Som förebild nämns årliga rådslag i Jämtland där naturbevakare, renskötare och turismföretagare har träffats för att prata om gemensamma problem och lösningar. I den ideella naturvården vill en röst göra naturvägledning till ett starkare opinionsverktyg.

4.4 Naturvägledarnas önskemål till CNV

En central fråga i intervjustudien för CNV som nystartad centrubildning var förstas att ta reda på om CNV:s uppdrag motsvarade de önskemål som naturvägledarna uttryckte. Fanns starka önskemål som låg utanför uppdraget och var är intresset som starkast? Här sammanfattas svaren på den öppna frågan: På vilket sätt skulle Centrum för naturvägledning kunna stödja din organisation? Man kan konstatera att svaren korresponderar väl med CNV:s givna uppdrag.

Frågan om stöd från CNV ställdes innan de elva uppgifter som CNV ålagts enligt överenskommelsen mellan SLU och Naturvårdsverket⁸⁹ presenterats för de intervjuade. I en allmän introduktion i inledningen nämndes de övergripande uppgifterna om CNV som kunskapsresurs och mötesplats. Svaren färgas säkert delvis

⁸⁹ Se bilaga 4.

av detta men eftersom frågan ställdes först efter en timmes intervju om naturvägledarens egen verksamhet hade ett bra bakgrundstänk kring behov i den egna verksamheten sannolikt också arbetats upp. Svaren kan delas upp i ett antal aktionsområden och fördelas som följer:

Utbyte/Mötesplats	59 svar
Information/Överblick	49 svar
Metoder/Material	34 svar
Utbildning/Fortbildning	27 svar
Status/Lyft för naturvägledning	22 svar
Kvalitetssäkring	10 svar
Ekonomi/Var söka medel?	7 svar
Uppföljning/Utvärdering	3 svar

Man kan konstatera att de uppgifter som CNV fått korrelerar väl med de behov som tas upp. Funktionen som mötesplats för naturvägledare för utbyte av information är viktig men också den kunskapsutveckling som CNV ska stå för – vägledarna vill ha hjälp med metoder, material och utbildningar.

I sammanställningen av denna fråga finns elva kategorier istället för nio som i rapporten i övrigt. Det beror på att en uppdelning gjorts bland företagen på ekoturismföretag och övriga naturvägledningsföretag, samt på att kategorin Jord och skog är med i denna analys.

Utbyte/Mötesplats

Att CNV ska vara en sammanhållande aktiv nod i ett nationellt nätverk för kontakter, kunskap och dess spridning, som det formuleras i CNV:s grunddokument, är en uppgift som naturvägledarna välkomnar. Samtliga organisationskategorier i undersökningen tar upp denna funktion i den öppna frågan. Särskilt påtagligt tycks behovet vara för naturum, kommuner, företag inom naturvägledning, ideella föreningar, världsarv och museer med flera. Detta är sannolikt grupper där det finns en hög andel ensamarbete och där det kanske saknas eller finns för få bra fora för utbyte idag. Bland de önskemål som sorterats in under denna rubrik finns behovet av en inspirerande mötesplats för naturvägledning där man sammanför aktörer som jobbar med samma frågor, där möjlighet ges att se samband och ta del av andras erfarenheter. Det är efterfrågat att CNV ordnar workshops, konferenser, möten och idéutbyte samt förmedlar kontakter för att bryta isoleringen. Dessutom vill man att CNV är med och skapar samarbetsforum på regional nivå. Ett guideföretag anger att man själva vill förmedla upplevelser och arrangemang som inspiration för nätverket.

Några röster från de intervjuade:

Man känner sig ensam som naturvägledare och behöver ha utbyte. (kommun)

Om man har en idé om att göra något kan man höra om andra har gjort liknande, för att få kontakter och höra om erfarenheter, så man inte uppfinner hjulet igen. (naturvårdsstiftelse)

Mötesplats för guider, där man kan blogga om problem. (världsarv)

Jag hungrar efter ett sammanhang! (företag)

Framtidsspaningen var ett bra arrangemang, gärna mer av den sorten. (ideell förening)

Forum är det bästa som finns! (naturskola)

I detta avsnitt kan också svaren från CNV:s invigningsworkshop i oktober 2008 vägas in. Där diskuterade 150 naturvägledare naturvägledningens framtidsfrågor. En grupp ägnade sig specifikt åt frågan ”Hur kan CNV hjälpa till att förmedla kontakter mellan olika grupper – ideella, kommersiella, offentliga?” Svaren kom att beröra många av uppdragen enligt nedan.

Några nedslag från gruppens önskemål:

- förmedla kontakter, sprida andras resultat och kunskaper
- visa goda exempel
- länk mellan entreprenörer och myndigheter som ger projektstöd
- länk till forskningsvärlden
- sammanställa översikt över tekniska lösningar
- fånga upp även den kommersiella turistnäringen
- överblick över (forsknings-)finansiärer
- nyhetsbrev, hur går det för andra, vad sysslar andra med just nu, som min organisation är intresserad av och kan skapa samarbete.

Information/Överblick

Även CNV:s uppgift att ha överblicksansvar inom och utom landet samt att vara en sammanhållande aktiv nod enligt ovan speglas i de fria svaren om önskemål från naturvägledarna.

Så gott som samtliga kategorier uttrycker detta behov men främst hos naturum, naturvårdsstiftelser, ekoturismarrangörer och naturvägledningsföretag trycker man på informations- och överblicksbehovet.

Naturvägledarna vill se en innehållsrik hemsida, att CNV sprider goda exempel och publikationer. CNV ska visa på trender inom naturvägledning, ge en bild av utbudet, publicera naturkalendarium, presentera vad andra länder gör, fungera som idébank och sprida ett nyhetsbrev med vad som händer i Sverige och världen. Man vill ha CNV som kunskapsbas, som värd för en naturportal, sammanhållen kunskap om naturvägledning, fakta om forskning på ett samlat ställe. CNV ska vara spindeln i nätet som nosar upp spännande saker och tillhandahåller en sammanställning över naturvägledare. CNV ska kunna svara på frågor, förmedla kunskap om vad andra gör och presentera till exempel en sammanställning över landets natur- och kulturstigar.

Några nedslag:

Ha koll på satsningar som Darwin, Linné och Naturens År, turnerande utställningar med mera och hur man kan koppla naturvägledning till dessa. (naturum)

Nationell portal med ny kunskap, nya fakta, nya områden, ny pedagogik, nätverk, kanal för att söka nya medel till verksamheten. (företag)

Inspiration och helhetstänkande. Alla håller på med samma sak men ger det bara olika namn. Vi har mer att tjäna på att samarbeta och nyttja varandras spetskompetens. Kostar mindre tid och folk för alla deltagande. (ideell förening)

Metoder/Material

Att CNV ska tillhandahålla kunskap om metoder och material korrelerar väl med uppdraget i CNV:s grunddokument om att utveckla nya metoder, initiera tillämpning av nya tekniker samt granska och utvärdera dessa.

Sex av elva kategorier kan kategoriseras som intresserade av dessa uppgifter, särskilt tydligt naturum, länsstyrelser, ideella föreningar och i viss mån företag inom naturvägledningsbranschen. Det är slående hur många som efterlyser hjälp med mycket konkreta tips, det behöver inte handla om nya metoder och tekniker utan att tillgängliggöra det som finns idag. Många har inte tid att själva utveckla nya upplägg utan vill ha tillgång till en tipsbank på webben. Förslag som finns under

denna rubrik är till exempel hjälp med förnyelse av utställningar, att förmedla vandringsutställningar, hemsidan tas upp igen och där vill man hitta former och metoder, barn- och skolmaterial, naturvägledningsmaterial för webb och trycksaker, tips & tricks, temaskyltning för barn och vuxna. Man önskar sig också manualer för planering av friluftsområden, checklistor för naturguidning, pedagogiskt upplagt material för naturvägledning, träffar (se ovan) där man får veta hur man skyltar natur med mera. Att CNV ska kunna erbjuda specialistkompetens inom mindre områden är viktigt och att man kan ta del av spännande naturmaterial som CNV själva gör eller som man kan få tips om, handböcker och liknande om till exempel natur- och kulturstigar.

Det är värt att notera och naturligt att naturskolorna ej anger detta behov. Om det är någon kategori som är särskilt bra på material och metoder för naturvägledning så är det naturskolorna. Ett samarbete mellan CNV och naturskolorna känns naturligt för att möta naturvägledarnas behov på det här området. Information finns redan men CNV kan vara den förmedlande länken mellan de olika aktörerna inom naturvägledningsvärlden.

Några röster:

Pedagogiskt naturmaterial för barn, naturskolematerial, arbetsblad för skolklasser, hur natur fungerar anpassat för olika årskurser och åldrar. (naturum)

CNV borde kanske hålla eller tipsa om språkkurser för naturvägledare. När man gör utställningar är det viktigt att varje rad blir en naturlig andning. (länsstyrelse)

Få in ny teknik i naturvägledningen, hitta till bra svampställen med mera, GPS, kartor google-earth, googlemap för att sprida till fler människor; det är via datorn man söker nya turistmål och nya upplevelser. (företag)

Utbildning/Fortbildning

Uppgiften i CNV:s grunddokument om att samordna, initiera och vid behov även genomföra utbildningsinsatser nationellt har också en stor intressegrupp hos naturvägledarna.

Åtta av de elva kategorierna tar upp detta, mest uttalat hos naturum, men i övrigt ganska spritt hos enstaka aktörer i alla grupper. Det handlar om att CNV ska tillhandahålla fortbildning i form av kurser och workshops i guideteknik och organismgrupper, hjälp att utveckla sig själv som guide, skapa nya vägar till kunskap från forskning som kan användas vid guidningar och hur man bättre når publiken. Man vill dessutom få hjälp med överblick över de kurser som redan finns inom naturvägledningsområdet. Utbildningarna ska gärna vara kostnadsfria och riktas till exempel till lärare. Man önskar sig också lokala utbildningar kombinerade med utbyte med andra aktörer under vinterhalvårets lågsäsong.

Några nedslag:

Utbildningar är bra, allt är utbildning, bara att träffas är utbildning. (naturum)

Jag har fått fem dagar kompetensutveckling på 11 år. (naturum)

Utbildningar i kommunikation – hur förklarar man ett landskap för folk? (världsarv)

Vilket budskap vill man få ut från den här typen av anläggningar och hur får man ut budskapet? Vad är det vi försöker lära barn och unga och varför? Vad vill vi och hur gör vi för att lyckas? (djurpark)

– Viktigast är den kärleksfulla pedagogen som vill andra människor väl. Jag blir nervös om det går mekanik i berättandet och guiden blir en rakryggad schablon av sig själv. Vägledning ska göras med engagemang och inlevelse.

Utdrag ur CNV:s intervju med Sverker Sörlin, idé- och lärdoms historiker

Status/Lyft för naturvägledningen

Ambitionen att höja naturvägledningens status saknar en direkt motsvarighet i uppdragen enligt överenskommelsen om CNV, men är ändå en central tanke. Fem av kategorierna tar upp denna aspekt, framförallt ideella föreningar och ekoturismarrangörer. Det handlar om att lyfta fram naturvägledningens betydelse politiskt, höja naturvägledningens status och att nå ut bredare i samhället. Bland förslagen finns att lyfta fram naturvägledningens betydelse för hållbar utveckling, att få fler att arbeta med natur och turism så att fler vågar satsa, att söka enkla medel för att öka utevistelsen hos fler generellt och speciellt i tätortsnära natur samt att få större acceptans för utomhuspedagogik.

Några specifika förslag:

Man behöver höra att det är viktigt med naturvägledning.
(naturum)

Blicka framåt: Naturen får inte försvinna i barns uppmärksamhet och vardag.
(kommun)

Visa att skog är värdefull där den står, eftersom den drar in pengar till turismen.
(ekoturismarrangör)

Anlita små företag som konsulter, inte bara stora – det finns mycket kunskap på fältet. Se till att fler vågar satsa och bli entreprenörer.
(ekoturismarrangör)

Lyfta fram fördelarna med både ideellt och kommersiellt, se till att det inte blir konflikt, båda behövs.
(ideell förening)

Utomhusarenor för konferenser och andra mötesaktiviteter, var ett föredöme för uterummet.
(ideell förening)

Kognitiv beteendeterapi skulle kunna användas i arbetet med att få folk aktiva. Ha motiverande samtal. Vilka fördelar det finns med att cykla. För att folk inte ska falla ifrån kan man använda KBT. ”Titta det gick ju, du fixade det”. Man går emot invanda tankemönster och hittar nya. (ideell förening)

Kvalitetssäkring av guideverksamhet

I överenskommelsen mellan SLU och Naturvårdsverket om CNV finns även uppgiften att stödja kvalitetssäkring av guideverksamhet, till exempel i form av certifiering. De elva svar som tar upp kvalitetssäkring är spridda på åtta kategorier, så engagemanget för detta finns väl spritt i naturväglednings-Sverige. Förutom kvalitetssäkring/certifiering av guider finns förslag om att visa goda exempel på guidning, och från den ideella sidan vill man bevaka att även ideella guider kan rymmas i ett eventuellt kvalitetssäkringssystem. En ekoturismarrangör är mycket angelägen om att former för kvalitetssäkring blir klara: ”Amatörsöndagsguidningar kan radera hela korthuset.”

Ett par svarande uttrycker en viss skepsis mot kvalitetssäkring:

Vi är inte mogna än i Sverige, vi är så få än så länge jämfört med till exempel Costa Rica där det är ett stort yrke... Här i Sverige är vi rätt öppna för en stor mångfald av guider. (företag)

Det är viktigt med bredd, men det behövs också en kvalitetssäkring inom naturvägledning. Samtidigt vet jag inte om jag vill att man ska behöva gå en två-års utbildning som i Danmark för det kan inskränka på bredden i naturvägledningen. (naturskola).

Bild 29. I överenskommelsen mellan SLU och Naturvårdsverket om CNV finns uppgiften att stödja kvalitetssäkring av guideverksamhet. Bilden visar en ledarledd tur med Friluftsförbundet. Foto: Per Sonnvik

Ekonomi/Var söka medel?

Många naturvägledare verkar inom ganska knappa ekonomiska ramar. Frågan om finansiering kan rymmas i uppgifterna om Överblicksansvar och Nationellt nätverk, men ingen direkt motsvarighet finns i CNV:s grunddokument. I fem kategorier tas frågan upp. Flera önskar tips på finansiering av projekt och var man kan söka medel för att kunna gå fortare från ord till handling. Någon har helt enkelt uttryckt det som Pengar, kanske med hopp om att de ska kanaliseras direkt från CNV? Ett företag föreslår en samlad strategisk plan för naturvägledning och möjlig väg att söka stöd, forskningsmedel och samverkan mellan olika organisationer.

Uppföljning/Utvärdering

Påfallande få har tagit upp detta ämne, som ju samtidigt tas upp som en bristvara till exempel i frågan om till exempel koppling mellan miljöengagemang och naturvägledning och vid frågan om CNV:s specifika uppgifter. Flera säger att utveckling av nya metoder inte är en lika central uppgift för CNV som att utvärdera och granska dessa. Men i den öppna frågan tas uppföljning och utvärdering bara upp av en länsstyrelse och två naturvårdsstiftelser:

Metoder för uppföljning, ännu viktigare när det är begränsat med resurser.
CNV kan sprida kunskap om hur man kan utvärdera olika insatser, sprida goda exempel.

Utvärderingar, feedback på naturvägledning – aktiviteter, naturstigar, information.

Funkar allt? Riktat det sig till rätt målgrupp? Är vi fortfarande naturmuppiga?
Annonsering? Hur gör man?

Överensstämmelse med CNV:s uppdrag

Slutsatsen av frågan om önskemål från naturvägledarkollektivet är att samtliga uppgifter som finns i CNV:s grunddokument efterlyses i större eller mindre grad av dem som svarat. Den indelning som gjorts ovan korresponderar direkt med vissa av uppgifterna. Andra som specialbibliotek, internationella nätverk och att driva på forskning tas upp i flera enskilda förslag. Naturvägledarna har därmed rätt väl prickat in de behov som CNV är tillsatt för att möta. Eller tvärtom – de som formulerade CNV:s uppdrag hade en god känsla för vilka behov som finns!

4.5 Att visa natur

Naturvägledning är ett brett begrepp som handlar om alla aktiviteter och metoder som används för att förmedla kunskap om och väcka känsla för natur. En av de aktiviteter som många omedelbart tänker på när man säger naturvägledning är guidning. Många av naturvägledarna i denna undersökning har också guidningen som huvudmetod. I följande avsnitt får du stifta bekantskap med hur guidningen används i naturvägledarnas vardag – och i och med detta presenteras också flera av de intervjuade kategorierna lite närmare. Därefter följer avsnitt om utställningar och om självguidande stigar. Avslutningsvis följer några andra aktuella exempel på metoder för naturvägledning. I stort sett alla konkreta exempel i avsnitt 4.5 är hämtade från CNV:s undersökning.

a. Guidning

Alla kategorier av naturvägledare i undersökningen sysslar med guidning i en eller flera former – också inomhus, till exempel på museer och i naturum. Guidning sker i ett stort antal ämnen och teman, från allmänt om natur och ekologi till specialiserade temaguidningar. Det kan handla om organismgrupper som fåglar, fjärilar eller träd eller mer avgränsade art- eller familjeteman, exempelvis tranor, fladdermöss eller orkidéer. Alternativt är guidningen inriktad på en viss naturtyp som skog, äng och fjäll. Att inkludera kulturhistoria i naturguidning är vanligt och enligt naturvägledarna uppskattat av publiken. Från exempelvis naturum nämns sådant som torpguidning, landskapsförändringar, ätliga växter, lokala sägner och gamla vandringstigar. Guideverksamheten bygger i hög grad på varje plats förutsättningar. Aktiviteterna är ofta säsonganpassade.

Speciella händelser som Linnéjubileet och Naturens År har ofta inneburit guidningssatsningar som inte sällan blir bestående. Ofta arbetar man också med att koppla guidningen till frågor kring allemansrätt, miljö, hälsa och/eller hållbar utveckling.

En del aktörer, till exempel världsarvsområden, har satsat på särskild utbildning av guider, även med sikte på certifiering.

– Det gäller att skapa en berättelse, en spännande historia som drar till sig uppmärksamheten, säger Sverker.
– Samtidigt måste naturvägledare bli platsskapare. Affärer gör det genom att sätta dit en kassaapparat. Då förstår folk vad de ska göra. Naturen finns överallt och är gratis, men vi förstår inte riktigt vad vi ska göra där. Skapa platsen genom att berätta historien!

Utdrag ur CNV:s intervju med Sverker Sörlin, idé- och lärdoms-historiker

Bred guideverksamhet på naturum

I riktlinjerna för naturum ingår att det ska finnas naturvägledning utomhus i anslutning till naturum. Till detta hör inte minst guidning. Naturum har totalt sett en mycket bred guideverksamhet, präglad av en strävan efter nytänkande och säsongsanpassning. En del naturum samarbetar med lokala guideentreprenörer, inte bara i traditionell naturguidning utan även kring fiske och jakt.

Bild 30. Det finns en stor mångfald bland naturums guidningar. I Store Mosse nationalpark får besökare under sommaren gå på guideade turer med snöskor över mossen och varma dagar kan man med guiden som föregångare få uppleva ett bad mitt ute på mossen.

Foto: Martha Wägeus

En snabb översikt över innehållet i naturums guidningar visar på stor mångfald: håvning i vatten, grottvandring, fågelflyttning, svampguidning, knoppar och höstlöv, trädgårdstema, Linnéguidning, laga mat ute, djurspår och mycket annat.

Guidning kring rovdjur är en viktig verksamhet i de län där de stora rovdjuren förekommer. Naturum Värmland tillhör dem som har ett särskilt uppdrag från länsstyrelsen att förmedla kunskap om rovdjur, i synnerhet till barn och ungdom. En särskild interaktiv rovdjurshörna har byggts upp i naturum.

I Store Mosse nationalpark får besökare under sommaren gå på guideade turer med snöskor över mossen och varma dagar kan man med guiden som föregångare till och med få uppleva ett bad mitt ute på mossen.

Naturum arbetar ofta aktivt med guidning för skolor. Ett intressant exempel är naturum Västerviks vattenskola, dit skolor inbjuds för att snorkla, vada och samla in arter. På flera naturum har man teman där material skickas ut till skolorna i förväg.

Lokala naturprojekt i kommunerna

Inom kommunerna finns många exempel på guideverksamhet. Mycket har vuxit fram inom ramen för de lokala naturvårdsprojekten, LONA. Härryda kommun gjorde en satsning på naturvandringar kallad Höst och fågning stor i fyra områden i samverkan med Naturskyddsföreningen och en tidigare biologilärare. I Uddevalla kommun har man utbildat närnaturguider i samarbete med de ideella föreningarna i kommunen. Dessa guider finns nu bokningsbara på kommunens webbplats.

Den populära verksamheten Naturbussen har de senaste åren drivits i samarbete mellan Region Skåne och Skånetrafiken samt Malmö, Lunds, Lomma och Staffans-
torps kommuner. Naturbussen startade som ett projekt inom de lokala investeringsprogrammen, LIP, i Lunds kommun 2003. Man har kört helgtrafik i tre linjer från staden ut till olika naturområden under tio veckor vår och höst med ett fast guidningsprogram.

Bild 31. Naturbussen har sedan 2003 kört helgtrafik till olika naturområden i Lunds kommun, senare även andra skånekommuner, under vår och höst. Foto: Anders Åsberg

Det har också varit möjligt att boka bussen, vilket framförallt utnyttjats av skolor. Projektets huvudsyfte har varit att öka tillgängligheten till natur- och rekreationsområden, öka miljömedvetandet, förbättra folkhälsan och öka integrationen samt skapa ytterligare erfarenheter så att naturbussverksamheten på sikt kan inordnas i regionens kollektivtrafik. Projekt Naturbussen avslutades vid årsskiftet 08/09 och har ersatts av ett nytt projekt kallat Natur- och kulturbussen i regi av Region Skåne i samverkan med Malmö, Lunds, Kristianstads, Lomma och Höörs kommuner samt Skånetrafiken.

Smultronställen och barnvandringar

De flesta naturvårds- och friluftsstiftelser arbetar med organiserad guidning.

Upplandsstiftelsen har flera olika guidningskoncept, från traditionell guidning till öppet hus i naturen med platsbundna guider. Det sistnämnda tillämpas även då man medverkar i lokala arrangemang som Stadsskogens dag i Uppsala, Vendeldagen eller skördefesten vid Wik. Guidning är en viktig del i stiftelsens koncept Smultronställen

i naturen, som bedrivs i samarbete med länets kommuner och det biologiska museet Biotopia i Uppsala. Under den gemensamma profilen Smultronställen marknadsförs ett 30-tal lättillgängliga och attraktiva naturområden genom hemsida, informationsblad, skyltar och guidningar.

Västkoststiftelsen började med naturvandringar i liten skala år 2000. Man har ett omfattande guideprogram i naturreservaten i Västra Götaland tillsammans med länsstyrelsen. Innehållet i guidningen beror på guiden och området, men botanik, fåglar, insekter och kultur är populära ämnen. Man har ett kalendarium för guidningarna som sprids brett i länet till exempel på turistbyråerna.

Stiftelsen för fritidsområden i Skåne, som idag förvaltas av Region Skåne, har haft organiserade barnvandringar sedan 1998. Barnen vandrar med guide en sträcka på Skåneleden och stannar vid förutbestämda stationer och diskuterar. Stationerna kan handla om biologisk mångfald, allemansrätt, nedskräpning i naturen, kulturmiljöer och annat. En station handlar om olika djur man kan möta och barnen får se och känna på horn och skinn. Guidningar erbjuds också gratis för alla vid Skånes naturcentrum Fulltofta, som drivs av stiftelsen.

Länsstyrelserna guidar i skyddad natur

För de intervjuade länsstyrelserna är guideverksamheten framför allt kopplad till skyddad natur, hotade arter, rovdjursfrågor och landsbygdsstöd. Guidningar sker vid invigningar av naturreservat, inom ramen för åtgärdsprogrammen för hotade arter, i samband med rådgivning för miljöstöd i lantbruket och i flera fall även som organiserade guideprogram. Naturens År innebär ökade satsningar på guidning hos många länsstyrelser.

Det förmodligen mest utvecklade guideprogrammet finns i Östergötlands län; i varje fall är det där man hållit på längst med organiserad guidning. Länsstyrelsen genomför här årligen ett stort antal guidningar i många av länets naturreservat i samarbete med kommunerna och länets två naturum. Denna verksamhet, kallad Östergötlands naturguidningar, erbjöd år 2008 cirka 450 guidetillfällen. Samverkan sker med ideella organisationer och man tillhandahåller också en webbplats där kommersiella aktörer kan marknadsföra sig.

Ett annat exempel kommer från Jönköpings län, där länsstyrelsen under några sommarveckor bemannar fågeltornet på Visingsö, visar fåglar och berättar om naturvård för besökarna. Dit kommer även många utländska turister som vill höra om allemansrätt, svensk natur och naturvårdsarbete.

Vissa länsstyrelser stöttar gärna lokala guideentreprenörer eller guider från den ideella sidan. Exempelvis har länsstyrelsen i Stockholms län låtit guider från Naturskyddsföreningen guida i reservaten, och innehåll och guidehandledningar har anpassats för att tillgodose bådats intressen. I ett annat län uttrycker man viss skepsis mot samarbete med den ideella naturvården, då man är osäker på om guidningarna med den ideella organisationen som värd tillräckligt speglar den gällande naturvårdspolitiken.

Världsarven satsar på utbildning

Två av de tre världsarvsområden som blivit intervjuade har satsat mycket på guideutbildning. Inom världsarvet Laponia siktar man på att ha certifierade guider som kan vara arbete såväl kommersiellt som ideellt eller komma från skolans värld. Guiderna ska inte vara anställda av Laponia direkt. Man har haft en guideutbildning som dock inte samebyarna var delaktig i och därför planeras nu för en ny utbildning med alla parter i regi av Luleå Tekniska Universitet. Den som organiserar och leder turer i Laponia behöver kunskap om biologi, geologi, kultur, renskötsel, guideteknik och gruppdynamik.

Även i världsarvet Södra Ölands odlingslandskap har man satsat på utbildning av guider i regi av Högskolan i Kalmar (numera en del av Linnéuniversitetet). En del

av dem som gått utbildningen arbetar som guider idag. Exempelvis arbetar några lantbrukare nu med guidning vid sidan av lantbruket. Guiderna har bildat en förening⁹⁰, med 28 medlemmar i april 2009. Gemensamt för alla guiderna är att de förmedlar kunskap om världsarv i allmänhet samt varför och hur södra Öland blev världsarvsområde. Till hjälp för guiderna har länsstyrelsen tagit fram så kallade guidenycklar i fickformat om världsarvets tillkomst, geologi, historia, markanvändning, flora och fauna.

Världsarvet Birka har, genom entreprenören Strömme Turism & Sjöfart, en omfattande guideverksamhet kring Birka som plats och vikingatidens historia. Sju till åtta anställda arkeologer guidar. Guidningen börjar ofta redan på båt färden från Stockholm. Huvudmålgrupper är boende i Mälardalen samt barnfamiljer, men det kommer också allt fler utländska gäster.

Bild 32. Världsarvet Birka har en omfattande guideverksamhet. Sju till åtta anställda arkeologer guidar och arbetar även med dramatiserad guidning.
Foto: Strömme Turism & Sjöfart AB

⁹⁰ <http://www.olandsguiderna.se>

Guidning ute och inne – museer, trädgårdar och djurparker

Guidning är en viktig del av natur- och kulturvägledningen hos alla de sex museer, trädgårdar och djurparker som finns med i undersökningen. Samtliga har guidning såväl inne som ute och ofta i interaktiv form. Naturhistoriska Riksmuseet har guidningar på museet och exkursioner i närnaturen. Museets pedagoger och flera av forskarna guidar, och det kan handla om ekologi, växter och djur, miljökunskap, naturskydd, väder och klimat eller evolutionshistoria.

Alldeles intill Riksmuseet ligger Bergianska trädgården med naturskolan Natur-ens Hus. Där erbjuds guidningar i huset, trädgården och växthusen. Man arbetar mycket med att engagera alla sinnen och ha hands-on-aktiviteter. Dalarnas museum har liksom många läns museer guidning på museet och ute i landskapet av utbildade guider. I Dalarnas fall handlar det främst om kulturgeografi och kulturlandskap. Hos Ekomuseum Bergslagen kan man boka guider för respektive besöksmål via de involverade föreningarna. Det finns 25 föreningar som driver var sitt besöksmål och har ideella eller anställda guider. Några besöksmål drivs av kommuner och där finns timanställda lokala guider. Rovdjurscentret de 5 stora har förstås rovdjursguidningar i olika former, anpassade efter målgrupp. Man försöker guida i dialogform genom att stimulera till diskussion och lägga in stationer där man får utföra saker själv.

I somras hade vi en vargguidning dagligen som lockade totalt 2 000 personer... vi försöker väva in fascinerande egenskaper som djuren har och vi beskriver konfliktområden kring djuren.

Bild 33. Att få vandra med renar är en spännande och annorlunda upplevelse.
Foto: Ekoturismföreningen

Företag som lever på guidning

De flesta företag som ägnar sig åt guidning är små, ofta enmansföretag. Till dem hör ekoturismarrangörer som guidar om ämnen som älg, bäver, fisk och fiske eller samisk kultur. Inte minst stora rovdjur står i fokus. Oftast utgår man från de värden som finns i den närmaste naturen. Företaget Stockholm Adventures ger en allmän guidning i form av ett strövtåg – ofta i tätortsnära natur – där inte bara natur utan även historia och friluftsliv berörs. Två av de intervjuade vänder sig främst till utländska kunder och grupper med naturovana, som en ingång till fler naturvistelser. Det finns också ganska många företagare inom naturvägledning utöver ekoturism-

arrangörerna. Av 15 sådana i vår undersökning ägnar sig åtta huvudsakligen åt olika former av guidning, antingen enbart eller som en del av sin verksamhet. Flera har specialiserat sig på områden som arkeologi, botanik, svampar eller undervattensguidning. Man betonar ofta att det är viktigt att få ihop natur- och kulturmiljöperspektivet i sina guidningar – att tolka hela landskapet. Upplands Naturguider som är knutna till Naturskyddsföreningen har startat en ekonomisk förening för att försöka professionalisera sin verksamhet.

Ekoturismen ökar och det finns idag 150 företag som kan erbjuda extraordinära naturupplevelser som hundsläkturer, klättring och fjällturer.

– Många i dagens generation vet helt enkelt inte hur de ska ta sig ut i den vilda naturen. Om de ska åka till Sarek så behöver de en ledsagare som kan tipsa om kläder och hur de ska ta sig dit, ungefär som när vi åker på safari i Afrika.

– Delar av vår svenska natur har blivit så främmande att vi måste guidas i dem. Att nyttja turistföretagen blir ett bra sätt för familjer att uppleva spännande natur även om föräldrarna är hjälplösa. De tänker istället: Vi köper den här tjänsten. Om företagen samtidigt förmedlar kunskap om naturen och dess värden är det utmärkt naturvägledning.

Utdrag ur CNV:s intervju med Gunnar Zettersten, ordförande för Svenskt Friluftsliv

Exkursioner och närnaturguider

Inom de ideella föreningarna är guidning traditionellt en stor verksamhet, även om man kallat det för exkursioner, vandringar och andra begrepp. Huvudsakligen har det handlat om medlemsaktiviteter i klubbar och kretsar, men många föreningar har särskilt de senaste åren satsat mer på publika guidningar. Riksomfattande sådana är till exempel Fågelskådningens dag, De vilda blommornas dag och Naturnatten.

Naturskyddsföreningen, Sveriges Ornitologiska Förening och Studieförbundet har sedan 2004 satsat på att samla och fortbilda guider inom ramen för Närnaturguiderna. En närnaturguide är inriktad på att guida om vanlig natur för vanligt folk. Utbildningarna har syftat till att få guiderna mer reflekterande och trygga i sin guideroll. Våren 2009 finns 163 närnaturguider och totalt 479 personer har gått de sammanlagt 46 helgkurser som ordnats inom Närnaturguiderna. Man försöker hela tiden utveckla och tematisera guidningarna och ha en stor bredd. Berättande, integration, klimatguidning, odlingslandskap, natur och hälsa är några teman, vid sidan av mer klassiska som fåglar, svampar, växter och naturtyper.

Ett annat exempel från vår undersökning är Sveriges Hembygdsförbund som i sina lokala hembygdsföreningar guidar om både historia och natur. Många av dessa guider är äldre med stor kunskap om lokala förhållanden. På Myggmuseet vid Gällivare hembygdsgård – museet låg ursprungligen vid inlandsbanan nära Sjaunja naturreservat – får ingen av guiderna vara under 50 år:

Bara då har man levt och verkat bland myggen. I myggmuseet har vi haft 25 guider, den äldsta 90 år. Ju äldre man är desto mer kan man. Man tar annars sällan tillvara de äldres kunskaper. Det borde skolan bli bättre på att göra.

Under naturguidningarna talar hon gärna om de ekologiska fotavtryck vi gör, till exempel genom den mat vi väljer att äta. Hennes mission är att deltagarna ska ha förstått något om det så komplicerade ordet ekosystemtjänster.

– Vi klarar oss helt enkelt inte utan naturens tjänster. Det går att berätta om på ett pedagogiskt sätt även i staden.

– Jag brukar visa ett bi och berätta om pollineringen. Sedan kopplar jag det till att antalet bin minskar här i parkerna, i det svenska jordbrukslandskapet, ja i hela världen. Och så kan vi diskutera vilka konsekvenser det har för vår möjlighet att få mat i framtiden.

Utdrag ur CNV:s intervju med Pella Thiel, närnaturguide

Naturskolor även för allmänheten

Vissa naturskolor har vid sidan av sin huvudverksamhet – att ta ut skolelever i naturen där de får arbeta med olika teman och uppgifter – också guidade naturvandringar för allmänheten. Det kan vara allmänna naturguidningar, målgruppsanpassade vandringar eller guidningar med särskilda teman som fiske, bäver eller svamp.

Vid Jägareförbundets och Region Skånes naturskola Gladan guidar man om allt som rör skog, skogsbruk, jakt och fiske. Bland annat tar man dit såväl yrkesfiskare som landslagsmetare, åker häst och vagn, visar spårtecken i naturen och kulturlandskapet.

En naturskola vittnar om att man får med många på tåget, men inte alla:

Blandade åldrar när vi riktar oss mot allmänheten. Både naturvana och naturovana. Pensionärer är lätta att nå. Det är sällan man får med 20-30-åringar.

Vad fungerar bra?

Guidningens främsta förtjänst är enligt många det mänskliga mötet i det konkreta naturmötet. Att kunna visa naturen och landskapet på riktigt, att deltagarna får använda alla sinnen och att man kan göra praktiska saker i naturen – hands-on – nämns också av många som positiva inslag i en lyckad guidning.

Allt som handlar om att känna och göra fungerar bra. Inte bara att prata. Lukta. Känna på alger. Blanda in alla sinnen. Det funkar alltid.
(naturum)

Har man ett bra guideprogram blir det välbesökt, människor återkommer och är intresserade. God marknadsföring och resurser för sådan är naturligtvis också avgörande. Andra framgångsfaktorer för guidning är att platsen/naturen som sådan är innehållsrik och/eller lättförståelig, att man anpassar guidningen till de lokala förhållandena, att det finns en bredd av ämnen att guida om och att man har tydliga teman och spännande ämnen för guidningen, gärna med en koppling mellan natur och kultur.

Guidernas kompetens och förmåga är viktig. Kunniga och entusiastiska guider nämns ofta som exempel på vad som gör att det fungerar bra, liksom att man fått guideutbildning i någon form. Guideutbildning gör guiden mer trygg och reflekterande i sin roll. Tillgång till ett bra guidenätverk är en förutsättning om man inte har den resursen på plats. Samverkan med föreningar och andra aktörer samt en god förankring i bygden kan då vara avgörande för framgången.

Grupper som Pella tycker är roligast att guida är företag och föräldrar med småbarn, så kallade barnvagnsguidningar. Då når naturkunskaperna helt nya människor.

– Ibland har jag kört på med mina vanliga guidningar, men efter ett tag förstått att deltagarna inte ens vet skillnad på gran och tall. Då får jag börja om och berätta det mest grundläggande, som varför löven faller och vad de vanligaste träden heter. Det finns ett underliggande kulturellt värde att faktiskt veta detta.

Utdrag ur CNV:s intervju med Pella Thiel, närnaturguide

Andra aspekter som påverkar verksamheten positivt är om det finns möjlighet att ha guidningar ofta, om man kan ha tid att gå längre sträckor med en grupp, att guida mindre grupper, att man kan kombinera inom- och utomhusguidning (till exempel i naturum eller museer) och att man har nära till naturen från sin startpunkt. Slutligen anges det av flera som positivt att kunna tillgodose många olika grupper, men också att rikta sig till vissa målgrupper, särskilt barn och familjer. Ett lyckat exempel på det

sistnämnda är naturum Getteröns barnguidning med efterföljande akvarellworkshop för både barn och vuxna.

Vad fungerar mindre bra?

Det mest påtagliga problemet för naturvägledarna är brist på tid, resurser och personal för att genomföra det man verkligen vill. Det är också svårt för många att hinna med eller lära sig ordentlig marknadsföring. Otilräcklig marknadsföring leder förstås ofta till färre besökare än vad man önskar. Konkurrens mellan kommersiell och myndighetsdriven guidning nämns som ett bekymmer av en naturturismarrangör, och de som driver ideell guideverksamhet måste hantera svårigheten att sätta ihop ett hållbart guideprogram med frivilliga krafter. Brist på ledare nämns ofta som ett problem inom ideella sektorn. Brist på tid drabbar också uppföljning och fortbildning. Resultatet av detta kan bli att man lätt hamnar i gamla hjulspår, det blir svårt att nå nya målgrupper och man känner sig aldrig säker på hur man egentligen når ut.

En del mer platsbundna problem finns också: ett område kan vara svårt att ta sig runt i med en grupp, att guida vid en högljudd fors kräver speciella utmaningar, säsongen kan vara kort och intensiv som för trandansen vid Hornborgasjön, det kan vara svårt att ta sig ut särskilt för dem som inte har bil och i fjällvärlden kan det vara problem med buller från snöskotrar. Guidning utomhus är förstås väderkänsligt, hur mycket beror på vad man ska guida om, men det påverkar framförallt besöksfrekvensen. I något fall på en välbesökt plats har man svårt att få besökarna att inse guidningens mervärden – folk går hellre på egen hand. Ett naturum menar att färre än tidigare vill ha guidning utomhus. I de fall där ämnesspecialister guidar kan det vara stor variation i de olika guidernas förmåga att visa och förmedla.

Speciella problem förekommer vid guidning för skolklasser. Det kan vara för stora grupper, för dåligt klädda deltagare – även vuxna – eller klasser med lärare och medföljande föräldrar som ser naturbesöket mer som avkoppling och inte bistår naturvägledaren så som skulle behövas. Från en naturskola nämns också att fågel-skådning är svårt med 15-20 elever utan kikarvana.

Slutligen är det inte alltid som man har målgruppsanpassade guidningar för alla. Den frågan handlar inte bara om barn, ungdomar, invandrare och andra ofta nämnda grupper. Ett naturum nämner att man ibland får besök av företag med bara män i medelåldern och saknar då en anpassad guidning för denna målgrupp.

Framtidsplaner för guidning

Naturvägledarna har många goda idéer för att utveckla guideverksamheten. Många vill utveckla och utöka guidningarna i allmänhet, ha fler alternativa turer, nå nya målgrupper eller guida på flera språk. Temaguidningar som dvärgbeckasinlyssning på Store Mosse och helt nya upplägg för guidningar som ljudguidning med mp3 är också en vanlig ambition, liksom att anpassa mer för barnfamiljer. Mer guidning i närnaturen planeras på flera ställen. I Varberg samverkar naturum Getterön och Naturskyddsföreningen om bussturer till smultronställen i kommunen och på Naturnatten den 5-6 juni 2009 hade man den stadsnära naturen som gemensamt tema. Ett turisttåg med en lokalt känd speaker körde då folk till stadsnära natur i Varberg med start och avslutning vid naturum.

Flera önskar också kunna genomföra lite längre guidningar och att testa mer friluft- och äventyrsaktiviteter. I Ånge planerar man tvådagarssturer i ett stort naturreservat, med inslag av båtfärd och berättande vid brasan. Från företagen inom naturvägledning kommer kreativa idéer som botanisk undervattensträdgård, naturvägledning med GPS och att låta "mindfulness" möta botaniken.

Mer dramatiserad guidning finns också på önskelistan. Fredriksdals friluftsmuseum har exempelvis haft Väsenvandring på novemberlovet. Människor förs i grupper ut i mörkret, där guider klädda i 1800-talskläder står längs vandringsvägen

och berättar om olika väsen man kan möta i skogen. Man konstaterar att sagor och mystik lockar mycket folk – ungefär 1000 personer kom per kväll. För att hantera den stora mängden besökare delades de in i grupper om 40 som slussades ut i skogen med fem minuters mellanrum.

Flera länsstyrelser vill gärna utöka och bredda guidandet i de naturskyddade områdena, för att dessa ska användas mer av länsborna och för att öka förståelsen för naturvård. Naturskyddsföreningen nämner att guidning kan bli ett viktigt verktyg för opinionsbildning.

Slutligen nämner flera naturvägledare att ökad samverkan med skolor, lokala föreningar och andra aktörer är angeläget, liksom fortbildning inom naturvägledningsområdet, att fortsätta stötta enskilda naturguider och att få till en bättre marknadsföring. Några önskar också få veta mer om vilka besökarna är och vad de är intresserade av för att kunna anpassa sina program bättre.

Bild 34. Att visa vad man kan använda i naturen uppskattas av många. Guiden Pelle Holmberg visar fnöskticka vid en utbildning för naturvägledare. Foto: Eva Sandberg

b. Utställningar

De som idag använder utställningen som medium för naturvägledning är främst naturum och museer. Såväl ideella föreningar som företag och myndigheter arbetar mer tillfälligt med utställningar, inte sällan i samarbete med just museer och naturum. Sveaskogs och Naturhistoriska Riksmuseets gemensamt producerade basutställning om svensk natur är ett exempel. Riksutställningar, Naturvårdsverket och andra centrala aktörer producerar vandringsutställningar som till exempel den mobila utställningen "Fågel, fisk eller mittemellan?" som turnerar med början under Naturens År 2009.

I vår undersökning utmärker sig särskilt naturum som utan undantag har utställningen som en bas i sin verksamhet. För museer och friluftsmuseer är naturligtvis också arbetet med utställningar centralt, medan kommuner, länsstyrelser, naturföretag och världsarv kan ha det som en del i sin verksamhet. En majoritet av de svar som lämnats om utställningar kommer från naturum.

Naturum – utställningen i centrum

Naturum har som sagt utställningar som ett av sina huvudnummer. Utställningarna utgår alltid från platsens eller områdets natur och kulturhistoria och riktar sig huvudsakligen till intresserad allmänhet utan speciella förkunskaper. Alla naturum försöker stimulera flera sinnen genom utställningen – man ska inte bara se utan även känna och lyssna. Många naturum har interaktiva inslag i sina utställningar, i form av luckor att lyfta och datorer att söka information på. Bildspel ingår ofta i utställningen.

De teman som presenteras i utställningarna är mångskiftande – här berättar man om växter, djur och svampar, om naturtyper, ekologi och naturskydd, men också om kulturhistoria, kulturlandskap, lokalbefolkning och markanvändning förr. Som exempel på ämnen som knyter an till platsen och dess historia kan nämnas ringmärkning av fåglar (Ottenby), skogsbrandens ekologi (Tyresta), flottningshistoria (Färnebofjärden) och människor i finnbygden (Västanaåfallet).

Bild 35. På alla naturum finns utställningar som utgår från platsens eller områdets natur och kulturhistoria. Man försöker på olika sätt stimulera flera sinnen genom utställningarna. Besökarna ska inte bara se, utan även känna och lyssna. Foto: Ludmilla Wieslander

Att flytta in natur- och kulturhistoriska element i utställningen förekommer i många naturum. Man vill ofta skapa en känsla av att man befinner sig i en viss naturmiljö och då tas element från den miljön in i utställningen, som trädstammar, stenar, växt-delar, snidade träfåglar eller fiskar i akvarier. På naturum Sommen har man ett konstgjort rävgryt där man kan krypa in för att lyssna på sagor om rävar. Modeller av landskap eller av byggnader som finns eller har funnits i närmiljön förekommer också. På några naturum finns labb där framförallt barn kan undersöka levande material från naturen med hjälp av till exempel akvarier, mikroskop, torkade växter och kranier. Vissa naturum har utställningar även utomhus, med sådant som fågelholkar, fjärlsträdgård och örtagård. Hela naturum Trollskogens utställning finns i små skogshuggarkojor.

Både fasta och tillfälliga utställningar förekommer; de fasta dominerar oftast yt-mässigt i naturum. Det finns nästan alltid plats för fördjupningslitteratur som foldrar och böcker samt information från lokala föreningar och turistmål. På alla naturum-

utställningar finns inslag som ska väcka tankar kring naturvård eller engagemang för miljön.

Projekt och samverkan i kommunerna

De intervjuade företrädarna för kommuner arbetar med utställningar inom ramen för olika projekt samt i de fall kommunen förestår ett naturum eller museum. Ett exempel på det förstnämnda är att Göteborgs stad har gjort en utställning om Naturens År i samarbete med Väst kuststiftelsen. Kommunalt drivna naturum eller liknande finns till exempel i Ånge och Lunds kommuner. Exempel på museer där kommuner har en viktig roll är Åtjte fjäll- och samemuseum i Jokkmokk och Torsby finnkulturcentrum. Ibland är kommunen med och informerar eller bistår i andra aktörers utställningar. Ett exempel är hur Orsa kommun medverkar på Rovdjurscentrum i Orsa Grönklitt. I Örnsköldsvik har kommunen ett världsarvsrum på turistbyrån, vilket handlar om Höga kusten och landhöjningen, och man är också med i programrådet för naturum Höga kusten. Vidare har man en så kallad friluftscentral, där kommunen samlar så mycket information som möjligt om naturbaserade aktiviteter. Här når man såväl kommuninvånare som turister och inte minst skolor.

Fyror och bemannade tunnlar

Hos naturvårds- och friluftsstiftelserna kan utställningar förekomma i flera former.

Väst kuststiftelsen genomförde sommaren 2007 en fyrutställning, som visades i tio utvalda skyltfönster mitt i Göteborgs stad. Tio fyrplatser presenterades med stora färgbilder och med korta fakta om fyren och omgivande naturreservat. Alla besökare kunde delta i en naturkunskapsstävling. Målet med utställningen var att marknadsföra naturreservaten och uppmärksamma det maritima kulturarvet.

På flera av Skärgårdsstiftelsens områden, exempelvis Lidö och Själbottna, finns utställningar om den lokala naturen. Bruno Liljefors jaktstuga på Bullerö kan betraktas som föregångare till naturum (se sidan 43).

Stiftelsen för fritidsområden i Skåne har bland annat en mobil utställning om Skåneleden i form av en bemannad tunnel, som visas på olika köpcentra. Med hjälp av tunneln förmedlar man känslan av att vandra på leden genom fågelkvitter och ljus från olika naturmiljöer. Man räknar med att kunna nå nya målgrupper på detta sätt. Stiftelsen driver också tillsammans med Regionmuseet i Kristianstad en gammal gård, Lindgrens länga, som ett utemuseum. Vid Fulltofta naturcentrum finns en utställning om kulturspår.

Upplandsstiftelsen driver bland annat naturinformationscentret Äng och Hav på Hällnåshalvön i norra Uppland. Äng och Hav startade 2005 som ett landsbyggsprojekt och har sedan 2007 drivits av Upplandsstiftelsen med stöd av länsstyrelsen, Vallonbruk i Uppland, Tierps kommun med flera.

Naturinformation i länen

Många länsstyrelser har strategier för sitt naturinformationsarbete. Med utställningsmediet arbetar man framför allt genom att vara huvudmän för de flesta av landets naturum och många andra naturinformationsanläggningar. Ett exempel är länsstyrelsen i Jämtlands län som är huvudman för naturum Vålådalen och naturinformation Sånfjället samt lämnar bidrag och har utställningar i de lokalt drivna naturinformation Frostviken respektive Rogen. Varje anläggning utgår först från platsen. Vid Rogen handlar det mycket om vatten och geologi, i Frostviken om björn, fjällräv, samer, nybyggare och den berömda Korallgrottan och vid Sånfjället om nationalparken och den intilliggande Nyvallens fåbod. En centralt producerad rovdjursutställning turnerar mellan platserna.

Besöksnoder i världsarven

Inom världsarvsområdena är besökscentra med utställningar en viktig del i informationsstrategin. I Lapponia kommer Åtjte fjäll- och samemuseum att bli ett nav för besökare tillsammans med ett nytt naturum som planeras vid Stora Sjöfallet. I Kvikkjokk, Porjus och Gällivare ska enklare informationspunkter utformas. Både natur och kultur blir viktiga inslag i utställningarna. I Birka finns Riksantikvarieämbetets museum. I Höga kusten är utställningarna knutna till naturum vid Skulebergets fot, nära Skuleskogens nationalpark.

Ute och inne på museer

För de museer, trädgårdar och djurparker som medverkat i undersökningen är utställningar en central del i verksamheten. Naturhistoriska Riksmuseet har en omfattande utställningsverksamhet för allmänheten, med stor ämnesbredd: ekologi, växter och djur, svensk natur, väder och klimat, biologisk mångfald, naturhistoria, människans biologi, geologi. På Fredriksdals museer och trädgårdar kan hela utomhusområdet ses som en stor utställning, liksom vid alla friluftsmuseer (se även s. 39-40). Inomhus på Fredriksdal finns utställningar med teman som svamp och frukt. Rovdjurscentret de 5 stora har 1000 kvadratmeter utställning inomhus med hög ambitionsnivå vad gäller estetik och textutformning. En del i utställningen ska vara tankeväckande och en annan mer faktainriktad. Ett nytt museum/naturbesökscentrum är Biotopia i Uppsala, där nyrenoverade hundraåriga dioramor⁹¹ med uppländska landskap med tillhörande djurliv utgör en bas i utställningen.

Utställningar del av helhet hos företag

Några av de företag inom naturvägledning som ingår i undersökningen har utställningsproduktion som en del i sin verksamhet. Ofta arbetar man inom ett företag med flera naturvägledningsmetoder som guidning, skyltar, utställningar, undervisning och rådgivning. Ett exempel är SEA-U ekonomisk förening som arbetar med livet under ytan, bland annat med upplevelsepedagogisk vägledning, byggande av naturpedagogiska upplevelserum i naturen och framtagning av nya koncept som snorkelleder, undervattensmuseum och undervattensträdgård.

Föreningar och naturskolor

Även hos en del ideella föreningar förekommer utställningar som naturvägledningsmetod. Det kan som hos Naturskyddsföreningen handla om mobila utställningar som är bokningsbara för föreningens kretsar, eller om stora utställningar på STF:s fjällstationer. Inom Sveriges Hembygdsförbund finns många hembygdsgårdar som har utställningar. Ett exempel är Gällivare hembygdsmuseum med utställning om nybyggarnas och samernas liv samt Sveriges första myggmuseum.

Naturskolorna i vår undersökning arbetar i regel inte med utställningar. Undantag är enklare skärmar om verksamheten i samband med lokala arrangemang som Naturens dag och Skogens dag. Naturskolornas lokaler medger i regel inte möjlighet att arbeta med utställningar.

Vad fungerar bra?

Utställningen är en uppskattad och ofta bra form för att väcka intresse för natur och kulturlandskap. En bra designad, vacker, estetisk utställning i en byggnad med fin arkitektur är lockande i sig och ett bra verktyg för naturvägledning.

Många naturum framhåller att utställningarna fungerar bra för att de är inspirerande, roliga och pedagogiska och involverar flera sinnen och en hel del interaktiva inslag. Naturvårdsverkets besökarundersökning av naturum 2008 bekräftar att

⁹¹ Se sidan 39.

utställningarna är mycket uppskattade av besökarna. På naturum Dalarna och naturum Värmland får man mata gädda och älgkalv, krypa in i vargkulan, ringa upp rovdjuren med mera – ”man hör skratt hela tiden”. Naturum Stendörren framhåller den avslappnade naturkänsla man får i utställningen.

Formen betyder nästan lika mycket som innehållet.
(naturum)

Många biologer förstår inte vikten av att ha en estetisk basutställning.
(naturum)

En ofta nämnd faktor bakom en bra och uppskattad utställning är att den är lättläst och lättöverskådlig men ändå rymmer mycket information på en begränsad yta. En bra helhet med möjlighet till fördjupning är också önskvärd. Då kan man även hålla den vetgirige intresserad. Vidare nämns att utställningar har den fördelen att de kan ta emot många besökare och fungerar såväl med som utan guide. Bildspel och bio tilltalar dessutom många – även utropet ”Gratis bio!” kan höras ibland.

Bild 36. Det är viktigt att utställningarna inspirerar till naturbesök – att de leder besökaren ut i naturen. Personal på plats, lokal förankring och samverkan samt anknytning till platsens historia förstärker värdet på en utställning eller en informationscentral. Naturum Höga Kusten syns på bilden. Foto: Per Sonnvik

Ett brett innehåll och ett tilltal som passar många målgrupper är också positivt. Det kan handla om att kombinera natur och kulturhistoria eller att ha barnanpassade delar i utställningen. Ett över tiden varierat innehåll uppskattas och tillgodoses ofta genom tillfälliga utställningar. Dessa bidrar även till att förstärka innevarande årstid eller årets tema. Naturum Värmland har skaffat sig utbildning och verktyg för att kunna göra tillfälliga utställningar på egen hand, vilket man framhåller som en stor fördel.

Det viktigaste är kanske ändå att utställningarna inspirerar till mer naturbesök – att de leder besökaren ut i naturen. Inte så många nämner detta som positiv faktor med sina utställningar, men eftersom det är en del av verksamhetsidén med exem-

pelvis naturum kanske man tar det för givet. Många anser dock att utställningarna är inspirerande, uppskattade och förmedlar naturkänsla.

Personal på plats, lokal förankring och samverkan samt anknytning till platsens historia förstärker värdet på en utställning eller en informationscentral. Naturinformati-onsanläggningarna Frostviken och Tännäs i Jämtlands län är lokaliserade tillsammans med den lokala turistbyrån respektive ett sportfiskecentrum. Naturum Färnebofjärden tar tillvara en fin gammal byggnad vid älven som i sig både lockar besökare och bidrar till positiv känsla i bygden. Naturum Dalarna ligger vid ett klassiskt utsiktstorn som gav Valfrid Paulsson, mångårig generaldirektör för Naturvårdsverket, inspiration att initiera ett naturum just på den platsen.

Vad fungerar mindre bra?

Teknik som hakar upp sig tycks vara ett av de vanligare problemen, det kan gälla bildspel, datorer eller annat. Det kan vara omständligt att få saker fixade. Mer eller mindre dåligt anpassade lokaler skapar också en del bekymmer, oftast för att det är för små ytor och dåligt med utrymme för personal och förråd. Ett par naturum har för liten hörsal i förhållande till intresset, vilket gör att man inte kan ta dit vissa populära föreläsare. Det kan även vara problem med akustiken. Vidare blir det ganska snart slitage på utställningarna särskilt om man riktar sig mycket till barn, och det är överhuvudtaget underhållskrävande med en utställning, i synnerhet om den innehåller levande material som kan mögla och ruttna. Ett lite udda exempel är naturinfor-mation Västanåfallet som är inrymt i en gammal loge där fladdermöss övernattar och skräpar ned i utställningen.

En del basutställningar i naturum är ganska gamla och i behov av förnyelse och uppdatering. Någon menar också att det går trögt att komplettera basutställningen. Brist på anpassning för barn, avsaknad av information på flera språk och för lite interaktivitet förekommer, även om dessa saker oftare fungerar bra enligt naturvägledarna, se ovan.

Ett problem kan vara om utställningar finns, men inte syns tillräckligt bra. På STF:s fjällstationer finns stora och potentiellt populära utställningar som ibland hamnar på undanskymda platser. I undersökningen efterlyser man fler mindre utställningar som fångar ögat i förbifarten och som är lättare att ta till sig.

Slutligen nämns av en företagare att det ofta kan vara svårt att samarbeta mellan dem som arbetar med innehållet respektive formgivningen i en utställning. Ibland är formgivaren den starka parten vilket kan drabba innehållet, och tvärtom. Balans mellan innehåll och formgivning bör alltid eftersträvas.

Framtidsplaner för utställningar

Att utöka, förnya, uppdatera och föra in nya idéer är genomgående tankar bland framtidsplanerna vad gäller utställningar. Nya tillfälliga utställningar behövs och i några fall planeras helt nya satsningar som det tidigare nämnda naturum i Laponia. I detta naturum kommer stor vikt att läggas på både natur och kultur. Man tänker sig ett inifrånperspektiv där det ska kännas som att samerna berättar själva. Man kommer också att arbeta med flera sinnen samt lyfta fram eldens och vattnets betydelse.

Det finns många förslag och idéer till nya inslag i utställningar. Bland de tankar som nämnts av naturvägledarna i undersökningen finns visningskameror, bildspel, mobil utställning på vandringsled, fjärrsträdgård, mineralsamling, holkutställning och landskapsmodeller. Ofta vill man hitta metoder för att involvera flera sinnen och göra utställningen mer interaktiv. Flera naturum vill ha mer mobila utställningar som kan vandra mellan naturumen eller på andra sätt. Naturum Blekinge efterlyser en husvagn med utställning att ta med till festivaler och liknande. Naturum Västervik önskar att man kunde byta utställning varje kvartal och ha flexibla aktiviteter för skolor beroende på vilka grupper som kommer. En naturvägledare uttrycker det som att man vill göra det oväntade, en annan att man vill vara mer experimentverk-

stad. Någon vill få in mer samband mellan människa och natur, kanske genom en temautställning. Att förbättra arbetssättet med utställningar finns också bland önskemålen. Att själv kunna förnya en basutställning och att överhuvudtaget öka sin kunskap om att göra utställningar efterlyses av några naturum. Att samordna tillfälliga och mobila utställningar mellan naturum nämns också. Ett naturum påpekar att det kan vara svårt att få attraktiva vandringsutställningar i konkurrens med andra aktörer.

Bild 37. Stiftelsen för fritidsområden i Skåne har en mobil utställning om Skåneleden i form av en bemannad tunnel som visas på olika köpcentra. I tunneln förmedlas känslan av att vandra på leden genom fågelkvitter och bilder från olika naturmiljöer.

Foto: Kenneth Joelsson

Att öka insatserna mot speciella målgrupper tas upp av flera. Det kan handla om mer barnanpassade och tåliga saker i utställningen, mer skräddarsydda aktiviteter för skolor eller information på fler språk. Eller så vill man fokusera mer på en speciell uppgift som att berätta mer om den skyddade naturen. Flera företrädare för kommuner och länsstyrelser planerar för utökat ansvar eller status för museer eller naturum. Jokkmokks kommun tar upp Ájttets roll som nod i Laponia, Lunds kommun skulle vilja skapa fler naturpunkter inne i staden och på flera platser vill man arbeta för att uppgradera naturinformation till naturum.

Slutligen finns, särskilt hos naturum, planer på att förbättra teknik och byggnader. Det kan handla om ombyggnad, större hörsal, ny entré, driftsäkrare teknik för bildspel och fler interaktiva inslag.

c. Självguidande stigar

Med självguidande stigar menas traditionellt stigar där man får information genom skyltar längs stigen eller en folder som man tar med sig. Naturstigar eller natur- och kulturstigar är en metod med lång tradition. Förutom de exempel som ges nedan finns många fler, bland annat inom skogsbranschen.

Bild 38. Med självguidande stigar menas traditionellt stigar där man får information genom skyltar längs stigen eller en folder som man tar med sig. Vissa guidande stigar är anpassade för barn, som här i Söderåsens nationalpark. Foto: Eva Sandberg

Många naturum har stigar

Alla naturum har någon form av självguidande stigar. På några naturum, till exempel Höga kusten, Sommen och Västervik, finns en tipspromenad kopplad till stigarna. Omberg och Skrylle har mp3- eller cd-spelare som man kan låna med sig för att ta med en berättarröst längs stigen. Från naturum Nationalparkernas hus i Tyresta kan man följa en naturstig "Ring naturen" där man guidas genom sin mobiltelefon. Tillgänglighetsanpassade stigar finns på ett flertal platser – Omberg har även en stig anpassad för blinda – och några barnvänliga stigar finns också, till exempel vid naturum Dalarna. Informationen längs stigen fokuserar nästan alltid på den lokala naturen och kulturen, med teman som knyter an till denna. Några exempel på teman är skogshistoria, lantrasdjur, grottor och Östersjön. Samverkan med andra organisationer förekommer på många håll, exempelvis vid Omberg där flera naturstigar utgår från naturum, som drivs i samverkan mellan länsstyrelsen och Sveaskog.

Ett uppskattat exempel på självguidande stig finns vid naturum Värmland. Den går tre kilometer i en rundslinga främst i våtmarksmiljö – naturum ligger precis vid Klarälvsdeltat. Ämnen som deltabildning, betesmarker, sumpskog och bäver tas upp. De tio informationstavlorna är tydligt anknutna till respektive plats. Man kan också gå ett kortare alternativ enbart till det fågeltorn som finns i närheten.

Tätortsnära stigar i många kommuner

En av de vanligare projektyperna i den lokala naturvårdssatsningen, LONA, har varit att anlägga eller rusta upp natur- och kulturstigar av olika slag, många tätortsnära. Kommunerna har ofta genomfört projekten i samverkan med ideella organisationer och andra lokala aktörer. Ett exempel är Jokkmokks kommun, som har flera leder kring tätorten, där den senaste är LONA-projektet Kvarnbäcksleden. Denna led löper 7,5 km genom tätorten längs ett vattendrag och är försedd med information som beskriver den natur och det djurliv man kan uppleva längs stigen. Eftersom 60 % av kommunens invånare bor i Jokkmokks tätort känns det motiverat för kommunen att satsa på de tätortsnära stigarna.

Ett liknande exempel i söder är Höje å natur- och kulturstig i Lund. Här finns flera delsträckor och samlingsplatser att utgå från. För skolklasser finns så kallade ekobaser med berättarplats, grillplats, information, skulpturer och bryggor för hävning. För barn finns också en fiskstig. Kommunen arbetar för ett stråk längs hela ån, men det är svårt att få tillstånd från alla markägare. Man försöker också skapa gröna stråk ut från centrum till naturen utanför tätorten.

I storstaden Göteborg finns många naturstigar, med skyltning och information om allemansrätt och naturvärden. Man har regelbunden tillsyn och skötsel. Nya stigar anläggs kontinuerligt, vissa med infoskyltar. Stigarna ligger nästan alltid på gångavstånd från bostadsområden, så folk kommer dit relativt ofta, därför är det bra att variera informationen. Man funderar på bredare teman som hälsa och klimat och har mycket tankar kring konstnärlig gestaltning av till exempel entréer. Många besökare tar sig till en plats där en man gjort troll av tuvor i skogen.

– Flera debattörer menar att det är viktigt att vägleda invandrare till naturen, men jag skulle vilja vidga perspektivet. Även en stor grupp svenskar går aldrig ut i naturen, men det vill vi inte gärna prata om eftersom det stör bilden av svenskar som ett naturälskande folk.

– Har du en gång upplevt en sommardag på en strand, kanske med en kajak, så ändrar det hela bilden av hur man kan njuta i naturen även på nära håll. Därför valde vi i projektet Mänsklig mångfald platser som var lätta att nå kommunalt.

Utdrag ur CNV:s intervju med Juan Carlos Rojas, biogeovetare och naturguide i Stockholm

Stiftelserna sköter vandringsleder

En viktig uppgift för flera naturvårds- och friluftsstiftelser är att ansvara för regionala låglandsleder som Upplandsleden, Bohusleden och Skåneleden. Detta är vandringsleder där det finns skriftliga ledbeskrivningar att ha med sig och ledinformation på nätet. Man arbetar mycket med marknadsföring av lederna. Särskilt Skåneleden används mycket för guidning av skolklasser.

Alla stiftelser som intervjuats arbetar också med självguidande stigar i en del av de områden man förvaltar, med anknytande foldrar och/eller skyltar. Upplandsstiftelsen har satsat ganska mycket på natur- och kulturstigar, ofta i samverkan med lokala aktörer. Stigar finns till exempel vid den norduppländska kusten och vid slottsmiljöer i Mälardalen. På Skärgårdsstiftelsens områden i Stockholms skärgård finns tio skyltade natur- och kulturstigar från Örskär i norr till Utö i söder. Stigarna är mellan 600 meter och sex km långa och alla lämpar sig för lättare promenader. Informationstavlor längs stigarna berättar om sevärdheter som självlysande mossa, fyror, orkidéer och gruvor. En snorklingsled vid Nåttarö som invigdes sommaren 2009 är det senaste inslaget bland stiftelsens naturstigar.

Stigar i skyddade områden i länen

Länsstyrelserna ansvarar för de stigar och leder som finns i naturreservat, nationalparker och kulturreservat. Länsstyrelserna sköter och underhåller även det statliga ledsystemet i fjällen, där Naturvårdsverket är huvudman. Stigarna i naturreservat och nationalparker handlar om områdenas natur och kulturhistoria samt om allemansrätten och andra generella regler. Tillgänglighetsanpassade stigar förekommer till exempel i Jönköpings län, där man i Ryfors gammelskog även har skyltar med blindskrift. Ett typiskt exempel på självguidande stig med folder är i Haparanda skärgårds nationalpark där det finns en naturstig med nummerstolpar och tillhörande häfte som kostar 20 kronor.

Museer, trädgårdar och världsarv

Fredriksdals museer och trädgårdar använder natur- och kulturstigar, som också fungerar som tipspromenader. Naturstigen byts kontinuerligt för att passa olika årstider. Naturens hus Bergianska har ingen stig i sitt område men har gjort en stig till

en skola i Enskede. Ekomuseum Bergslagen har sedan gammalt några geologislingor som underhålls av ideella ekomuseivänner. I Laponia kommer man, vid sidan av fjällederna, att bygga upp kortare stigar runt noder och vid entréer.

Företag som arbetar med stigar

Flera konsultföretag i undersökningen har produktion av natur- och kulturstigar som en del av sin verksamhet. Nordic Guide har producerat en mobil ljudguide för länsstyrelsen till ett naturreservat. Företaget Rundvandringar skriver böcker och guider om vandringsstråk i Skåne. Två företag som arbetar särskilt med vattenmiljöer är Kultur i Vatten och SEA-U ekonomisk förening. Kultur i Vatten har gjort stigar längs vattendrag i flera län med historia kring flottning med mera. SEA-U arbetar i Malmö med att synliggöra livet under havsytan och är bland annat skapare av världens första marinarknologiska undervattensslinga. Tillsammans med Malmö museer har man placerat ut tio vrakdelar på havsbotten, där man kan snorkla eller titta i vattenkikare och lösa uppgifter som finns placerade bland vrakdelarna. Delarna berättar en spännande historia om skeppet Glada gåsen som försvann i en storm. SEA-U säger:

Vi låter alla få vara delaktiga och bryta ytan i dykardräkt, snorkel och cyklop.

Stigar vid hembygdsgårdar

Ideella föreningar har anlagt natur- och kulturstigar i de fall där man är knuten till en speciell plats. Det gäller inte minst landets hembygdsgårdar, som har kulturstigar på många platser i landet. Många av dessa stigar är försedda med foldrar eller skyltar. Ett annat exempel är 4H, som alltid har en naturstig på sina riksläger.

Nya metoder hos naturskolorna

Naturskolorna arbetar sällan med traditionella naturstigar.

Vi bygger hellre på erfarenheter av att ha luktat, känt, klämt och reflekterat. Naturstigar bygger ofta på information genom text. Vi har vid några tillfällen gjort egna naturstigar av olika slag då vi sätter upp små meddelanden, ord att bilda dikter med och så vidare.

Vissa naturskolor uppmuntrar kommuner och skolor att själva göra naturstigar. I Botkyrka naturskolas naturpedagogiska centrum fanns tidigare en anställd som gjorde naturstigar och varje skola i kommunen har nu sin egen skolstig, som skolorna själva ansvarar för att upprätthålla. I Malmö ska kommunen i samarbete med naturskolan inviga en sagostig.

Den bygger inte på skyltning, utan är diskret markerad. Olika platser i skogen korresponderar med några sagor som finns beskrivna i ett tryckt häfte. Varje plats finns som en tecknad bild i häftet, som man läser hemma och sen åker man ut i skogen och känner igen sagorna och platserna. Man kommer att kunna låna häftet på ett kafé och friluftscentrum ute i skogen, så att det även blir tillgängligt för allmänheten, och materialet går även bra att ladda ned från nätet.

Vad fungerar bra?

Många av de natur- och kulturstigar som finns runt naturum eller i kommunernas områden anses av naturvägledarna vara välplanerade och informativa. Skyltar sitter på rätt ställen, stigdragningen är lagom lång, lättgången och går genom varierade biotoper, har lagom mycket och omväxlande information, startpunkten är väl vald, självguidning och orientering fungerar bra och så vidare. Ett naturum med flera stigar menar att dessa ger god variation. Vid ett annat naturum ger stigen en bra

glimt av nationalparken trots att stigen är kort. En av kommunerna framhåller hur fina skyltar man fått längs stigen tack vare samverkan med en lokal konsult. Från några naturum poängteras också att just det självguidande inslaget är en fördel med stigarna, då det kräver mindre personal och inte är beroende av öppettider.

De tätortsnära stigar som finns i många kommuner ger bra möjlighet att vända sig till allmänhet och skolor. Det är tacksamt när man kan göra slingor för vanliga människor. Om tillsynen är regelbunden och stigarna uppdateras då och då håller man intresset vid liv.

En vacker stigdragning uppskattas förstås också. Från utsiktsplatserna längs stigen vid naturum Dalarna kan man se sju kyrkor och i Ånge finns enligt naturum Sveriges vackraste vandringsled utanför fjällen.

Tipspromenader är en vida spridd företeelse i Sverige och finns som uppskattad naturvägledning både i anslutning till de självguidande stigarna och mer tillfälligt i samband med arrangemang för allmänheten.

Vad fungerar mindre bra?

Natur- och kulturstigar kräver mycket underhåll. Det är inte ovanligt med gamla, slitna, skadade eller vandaliserade skyltar. Detta är förstås mycket negativt då det tar ned intrycket av hela området och det budskap man vill förmedla. Ofta finns behov av uppdatering av skyltar eller broschyrer, som man inte hinner eller har råd att möta. En naturskola påpekar att arbetet med stigar ofta bygger på enstaka eldsjälar, och när dessa slutar eller det inte finns projektmedel blir det svårt med underhållet. Några pekar också på andra brister så som att en stig inte är barnanpassad, saknar interaktiva inslag, har för få informationstavlor eller enbart är på svenska. Ett naturum beklagar att stigen inte blivit så självgående som man trott.

Man behöver sätta tipspromenadlappen i handen på folk.
Man ser stigen men tänker inte att man kan gå den.

Bild 39. Många natur- och kulturstigar anses av naturvägledarna vara välplanerade och informativa. Bild från seminariet Natur- och kulturstigen möter utställningsvärlden, Tyresta nationalpark, maj 2008. Foto: Per Sonnvik

En stig måste naturligtvis också fungera rent fysiskt att vandra och att orientera sig på. Flera naturum vittnar om stigar som är för dåligt markerade, svåra att hitta till, saknar anpassning för funktionshindrade och så vidare. I några fall är det svår ter-

räng att brottas med, som vid Kullaberg där det kan vara svårt att gå stigarna vid regn, eller vid Gärjån i Fulufjällets nationalpark där naturen hela tiden förändras genom åns meandring. Att en del är rädda för boskap nämns av ett naturum, men det är ju svårt att undvika när det krävs betesdjur för skötseln. I ett fall finns ibland problem med att en orienteringsklubb och en skjutbana har aktiviteter i samma område.

Framtidsplaner för stigar

Många vill alltså aktualisera, årstidsanpassa, förnya och hålla sina stigar i bra skick. Bättre utmärkning, tillgänglighetsanpassning och nya skyltar nämns också. Naturum Värmland planerar för en ny typ av skyltar som är lättare att ersätta vid skadegörelse eller slitage.

Nya inslag eller helt nya stigar planeras också på andra naturum. Vid Ottenby vill man göra en barnvänlig natur- och kulturstig, vid Stendörren planerar man en helt ny upplevelsestig i samarbete med Sörmlands museum, Höga kusten tänker sig en florastig och en geologistig och på Omberg planeras en träd- och buskstig. Ett naturum vill få in mer konst och liknande i den befintliga stigen och ett annat vill göra en längre vandringsled som komplement. Barnen är en viktig målgrupp för vilken flera vill utveckla stigarna mer. Bland annat nämns fler bilder som ett utvecklingsförslag. Ett par naturum vill utveckla ljudguidning och telefonguidning vilket dock är förenat med relativt höga kostnader. Ett annat naturum planerar för mer guidningar med hjälp av praktikanter. Ett tredje vill utveckla fler guidade vandringar längs sina stigar.

Stigar i närmatur och i nya reservat planeras av kommuner och länsstyrelser. I Örnköldsvik ingår det i översiktsplanen att anlägga stigar med teman. Man vill på så sätt uppnå målet om mer naturvägledning i den tätortsnära naturen. I Jokkmokk planeras nya stigar i samband med kommunala reservatsbildningar. Att utveckla naturvägledningen på stigarna är angeläget. I Göteborgs stad finns en idé om en slöjdslinga, där man kan visa vilka delar av olika trädslag som används för olika ändamål.

Bättre information om natur- och kulturstigarna planeras på flera håll. De behöver marknadsföras mer och förses med information på flera språk. Skärgårdsstiftelsen vill skapa en mer enhetlig information som gör det tydligt att stiftelsen är avsändare.

d. Naturvägledning sker på många fler sätt

Ovan har en inblick getts i hur naturvägledare arbetar med guidning, utställningar och självguidande natur- och kulturstigar. I undersökningen ställdes frågor om flera andra metoder (se bilaga 1). Det fanns också möjlighet att komplettera med ännu fler sätt att bedriva naturvägledning. Här presenteras ett axplock från materialet.

Populära program

Program som föreläsningar, berättarkvällar, bildspel och speciella utflykter förekommer hos många organisationer. I de ideella föreningarna är detta ofta en bas i verksamheten. Det har dock inte speglats så mycket i undersökningen, eftersom programverksamheten i huvudsak sker lokalt och regionalt, medan intervjuerna gjorts med företrädare för riksföreningarna.

Alla naturum har en bred programverksamhet och ett programråd där lokala föreningar med flera hjälper till att utveckla programpunkter. Exempelen är många, från rovdjursföredrag och naturfilmvisning till insektssafari och berguvsutsläpp. Annorlunda upplevelser utomhus, som naturguidning till häst eller ljud-, ljus- och bildspel på stranden, förekommer också. Naturum Värmland har satsat på en återkommande fotokurs och anordnar också kikarvisning i samarbete med en fotobutik i Karlstad. Programkvällar behöver inte bara handla om naturen och

kulturlandskapet i området/regionen utan man lockar även besökare med föredrag och teman om exotiska platser i världen. Ett par naturum satsade på teman kring Astronomins år 2009.

Berättarkvällar och föredrag är ofta populära inslag i verksamheten och lockar på många håll inte minst de närboende. Ibland kommer förslag på programpunkter från besökarna. Några naturum menar att det är ganska lätt att få bra föreläsare till en rimlig kostnad. Att bjuda in kända personer underlättar förstås för marknadsföringen. Det uppfattas som positivt när man har sammanhållna teman med tillfällig utställning, vernissage, guidningar och föreläsningar. Något som en del av dem som svarat gärna skulle utveckla mer är diskussionskvällar kring kontroversiella ämnen.

Ett sådant ämne är rovdjursfrågorna, där det också ordnas just sådana debatter på många håll. Länsstyrelserna har regeringens uppdrag att hantera rovdjurspolitiken regionalt och man ordnar ofta föredrag i bygderna i samarbete med markägare- och jägarorganisationer, kommuner, naturföreningar med flera. Flera naturum, speciellt i skogslänen, har också speciella utställningar och program kring rovdjursfrågor.

Skapande och skörd, musik och marknader

Flera naturum och museer arbetar med olika former av skapande med naturen som inspirationskälla: akvarellmålning, växtfärgning, linberedning, pilflätning, tillverkning av musikinstrument med mera. Att satsa på teman med anknytning till sådant man kan skörda i natur och trädgård är populärt. Det vanligaste är troligen svamputställningar med rådgivning av experter. Äppeldag där man kan få hjälp med sortbestämning av en kunnig pomolog eller matlagning med råvaror direkt från naturen är andra exempel.

Musikarrangemang lockar många besökare och ger en självklar koppling till den lokala kulturen. Naturum Skrylle satsar mycket på detta och har viskvällar, spelmannsstämman, konserter och något man kallar grön musik. Fältbiologerna har haft ett arrangemang kallat Musik till gammelskogen, en turnerande föreställning i Norrbotten med temadag för skolelever och musikföreställning på kvällen. Flera naturum och museer arrangerar marknader och folkfester till jul, påsk, Mikaeli och andra högtider. Det kommer många människor till arrangemang som dessa och på så sätt öppnas ofta lokalbefolkningens ögon för exempelvis ett naturum.

Temadagar och totalarrangemang

Många naturvägledare deltar för sina organisationer i lokala samlingsarrangemang som Naturens Dag, Skogens Dag, De vilda blommornas dag och liknande. Vissa organisationer har riksomfattande temaarrangemang som Naturnatten den 5 juni, en växande aktivitet inom Naturskyddsföreningen. Hembygdsrörelsen arrangerar Hembygdens År cirka vart tionde år, senast 1996 då man hade ett Nils Holgersson-tema över hela Sverige.

Ett välbesökt exempel på temadag är Rödingens Dag som anordnas årligen sedan 2006 i Huskvarna småbåtshamn, en mycket lättillgänglig plats helt nära E4. Tusentals personer söker sig då till Vätterns strand för att uppleva rödingens lek. Guider från länsstyrelsen finns på plats och man har ett informationstält och aktiviteter – fiskdamm! – för barnen.

Flera aktörer ordnar egna temadagar, öppna hus och liknande. Naturum Hornborgasjön anordnar ett öppet hus i september tillsammans med andra aktörer i bygden. Det brukar vara välbesökt med cirka 1 000 besökare varje år. Större mässor och andra samlingspunkter som Vildmark & Äventyr eller Nordiska Trädgårdar kan också vara viktiga för vissa aktörer.

Locka till lokaler

Det gäller för museer, naturum och andra besökscentra att även locka människor vidare ut i naturen och kulturlandskapet. Natur- och kulturstigar som beskrivits

ovan är ett traditionellt sätt att göra detta men det finns andra metoder som även leder längre ut i landskapet. Dalarnas museum erbjuder en kulturavsnitt, där man orienterar med karta i världsarvet Falun. Kontrollerna ligger alla på kulturhistoriskt intressanta platser och är försedda med information och illustration. Det hela arrangeras tillsammans med en lokal orienteringsklubb. Andra sätt involverar ny teknologi som GPS och mobil, se nedan.

Det nya biologiska museet Biotopia i Uppsala fungerar som en nod för naturbesök i hela länet. Inte minst barnfamiljer och skolklasser kommer till Biotopia för att bli guidade i djurens och naturens värld, och i entrén finns broschyrer och personal som kan ge tips om lättillgängliga och besöksvärda naturområden från Mälaren i söder till Älvkarleby i norr.

Metoder för mobilmänniskan

Olika former av ny teknik används på allt fler håll för att skapa nya naturvägledningsmetoder. Guidning i sin mobiltelefon kan man få uppleva exempelvis i Tyresta nationalpark och även ett par av naturvårds- och friluftsstiftelserna har arbetat med metoden. En variant på detta finns i världsarvet södra Öland, där man kan hyra en digital guide, så att man med dator och GPS kan bli vägledt i bilen. Naturvägledning med GPS förekommer hos flera aktörer. Exempelvis naturskolan i Umeå arbetar med GPS för barn från sex år och uppåt. En metod som dyker upp på allt fler platser är geocaching eller ”skattjakt med GPS”. Flera naturum har utlåning av mp3-spelare, cd-spelare eller handdatorer för naturvägledning. Naturum Getterön samarbetar med läns museet i Varbergs fästning och världsarvet Grimetons radiostation, bland annat i form av handdatorer som kan lånas på turistbyrån och som innehåller guide, bilder och kartor till de tre besöksmålen. I frågan om framtidsplaner är det många aktörer som tar upp att man vill utveckla naturvägledning med hjälp av ny teknik.

Kanske inte så nytt men populärt är film och foto. Bildspel finns som nämnts på många naturum och även filmvisning som del av utställningarna. En mer avancerad filmvisning ges på 360-gradersbiografen Cosmonova på Naturhistoriska riksmuseet. Fototävlingar, fotokurser och fotoutställningar anordnas på flera håll. När Göteborgs stad anordnade tävling i naturfotografi fick man in 220 bidrag, varav tio nu hänger på Naturhistoriska museet. Naturfotografen Mats Wilhelm anordnar fotosafaris för små grupper i den uppländska naturen.

Givande gestaltning

I kapitel 3 berörs att framförallt kulturavsnittet arbetat med tidsresor, rollspel och kostymerade guider. Detta håller dock på att vinna insteg även på natursidan, tillsammans med berättande och liknande metoder. Naturkonsulten HG Karlsson med flera i Halmstad genomför teatervandringar för familjer i närnaturen. Det är stor efterfrågan på vandringarna som blivit mycket uppmärksammade i lokala media. Rollspel eller lajv i naturen är ett område som kan utvecklas mer, vilket togs upp på CNV:s invigningsworkshop (se bilaga 5).

Ett ämne som spänner över både natur och kulturhistoria är naturen i folktron. Fredriksdals Väsenvandring som nämnts ovan i avsnittet om guidning är ett exempel på hur man använder folktron i naturvägledning. Ett annat exempel som nämns av en företagare är Huldrans natt, ett skymningsspel i skogen för vuxna, där man får möta urskogens väsen så som man förr upplevde dem. Linnéjubileet 2007 innebar många framträdanden av naturvägledaren Linné i olika skepnader. Närnaturguiderna har hållit specialkurser i berättande för naturguider i regi av professionella berättare från nätverket Fabula. De gamla berättartraditionerna är också något man vill slå vakt om och använda sig av i den naturvägledning som byggs upp i världsarvet Lapponia.

Barnaktiviteter och betessläpp

Många aktörer inom naturvägledning arbetar eller vill arbeta med barn som målgrupp. Naturskolorna utvecklar oavbrutet idéer och metoder som är inspirerande även för andra. Ett exempel är naturskolan i Malmö som utvecklat en naturorientering för äldre elever med tio punkter i staden och en film och ett texthäfte kopplat till detta. I Malmö låter man också elever med sociala problem praktisera på naturskolan som hjälplärare för yngre barn. Ett annat exempel är Naturskyddsföreningens natursnoksverksamhet, med fokus på enkla aktiviteter i närnaturen.

I riktlinjerna för naturum ingår att det ska finnas naturvägledning och andra verksamheter anpassade för barn. Ofta finns en barnhörna med böcker med mera och flera utställningar är delvis barnvänliga med spännande luckor att lyfta, knappar att trycka liksom skinn och annat att känna på. Aktiviteter som förekommer är bland annat skattjakt, trollstig och barnkalas. På naturum Värmland kan man boka barnkalas en fast tid lördagar klockan 11 för barn från sex år och uppåt. De naturinspirerade aktiviteterna pågår då i en och en halv timme.

En aktivitet som blir allt mer populär och som passar både vuxna och barn är de betessläpp av kor som blivit till stora arrangemang på flera håll. I bland annat Skåne och Uppland har det under de senaste åren funnits sådana arrangemang som lockat upp emot 6 000 besökare. Här finns verkligen potential att koppla ihop naturen och landskapshistorien på ett sätt som berör många människor.

*Många av oss bor inte i den natur vi lärde känna som barn och måste få hjälp att hitta ut igen. Prognosen är att banden till naturen saknas hos allt fler. Inte många har längre mor- eller farföräldrar på en gård eller nära en stor skog. Som många bor och har sitt liv inrättat, finns det inte så många möjligheter att komma ut i naturen i vardagslivet. Gunilla ser ett omätligt behov av broschyrer och tips på leder att gå som ligger nära tunnelbanan eller bussen för att familjer lätt komma ut på helgerna.
– En guidning kan göra att den här lilla skogen inte känns främmande längre och barn vågar kanske ta sig dit på egen hand. Här finns stora möjligheter att vända sig till grupper som inte självmant kommer ut i naturen. Den nära vardagsnaturen är kanske den allra viktigaste för många.*

Utdrag ur CNV:s intervju med Gunilla Nilsson Edler, natur- och kulturguide i Jämtland

5 Utbildningar inom naturvägledning – översikt

Centrum för naturvägledning har som en av sina grunduppgifter att samordna, initiera och vid behov genomföra utbildningsinsatser nationellt. Vilka ägnar sig åt att utbilda naturvägledare idag och vilka behov finns av nya utbildningar? I detta kapitel ges en översikt över utbildningar i landet på allt från gymnasie- till universitetsnivå. Dessutom tas frågan om kvalitetssäkring av naturguider upp.

I nuläget finns väldigt få renodlade naturvägledningsutbildningar i Sverige. De utbildningar som presenteras nedan innehåller delar som är relevanta för den som vill arbeta som naturvägledare. Sammanställningen fokuserar framförallt på utbildningar eller delar av utbildningar som ger kunskaper och färdigheter i förmedlingens och värdskapets konst. Undervisning om natur och kulturlandskap kan kanske också kallas naturvägledning, men behandlas ej här.

Översikten gjordes i maj 2009, framför allt genom att söka bland utbildningar på Internet. I en del fall har tryckt informationsmaterial eller personliga kontakter varit källa till texten. Avsnittet nedan bör ses som en snabb scanning av svenska utbildningar som berör naturvägledning. Beskrivningar av utbildningar är till stor del hämtade direkt från webbplatser och liknande. Än mer översiktligt behandlas det som pågår i de nordiska grannländerna eller i ett internationellt perspektiv. Fördjupningar kommer att göras inom CNV:s fortsatta arbete. Du som läser detta är välkommen att komplettera nedanstående översikt.

För ett historiskt perspektiv på utbildningar inom naturvägledning se kapitel 3.

5.1 Internationellt

Som en bakgrund till översikten över den svenska utbildningssituationen inom naturvägledning kan en jämförelse med andra länder vara givande. USA och Danmark presenteras särskilt här nedan. Även i flera andra länder har man under lång tid arbetat med utbildningar inom naturvägledning. Ett exempel är England där Association for Heritage Interpretation, AHI, erbjuder kurser och samlar utbildningar i landet. I Skottland har Interpret Scotland⁹² flera kurser och på UHI Millennium Institute vid University of Highlands and Islands⁹³ finns flera utbildningar inom interpretation. På ett av universitetet, som ingår i UHI, Perth University, finns sedan 2007 ett Centre for Interpretation Studies med mastersutbildning. I Italien arbetar The Italian Association for Professional Nature Interpreter and Walking guides, AIGAE⁹⁴, med att kvalitetssäkra guider i landet. Idag har 2 315 personer gått den statliga och EU-finansierade kursen.

USA

I USA finns, enligt National Association for Interpretation, NAI, över 100 universitet och colleges som erbjuder utbildning i interpretation. NAI erbjuder flera utbildningar som leder fram till certifiering i flera kategorier och nivåer. Certified Heritage Interpreter, Certified Interpretive Trainer, Certified Interpretive Manager och Certified Interpretive Planner kräver alla förkunskaper motsvarande fyra års

⁹² <http://www.interpretscotland.org.uk/>

⁹³ <http://www.uhi.ac.uk/home>

⁹⁴ <http://www.aigae.org>

college-examen eller motsvarande arbetserfarenhet inom området. Certified Interpretive Guide är för så kallade entry-level interpreters, det vill säga säsongsmässiga eller mer tillfälliga guider, och förkunskapskraven är inte lika höga. Certified Interpretive Host ges för personal som underhållsarbetare, biljettkontrollanter, presentbutiksanställda och så vidare. Denna tvådagarskurs ger dessa anställda verktyg för att bli informella interpreters – varje möte med besökare är en interpretive opportunity och alla har en viktig roll att spela i arbetet med att stödja sin organisations uppdrag. Detta är ett exempel på hur man i USA prioriterar det goda värdskapet mycket högt.

Danmark

Den danska naturvägledarutbildningen - Naturvejlederuddannelsen - har funnits sedan mitten av 1980-talet. För att få bära naturvägledarnas logotyp, Ugglan, måste man ha genomgått denna utbildning. Ett krav för att få genomgå utbildningen är att deltagaren har ett etablerat anställningsförhållande klart innan antagningen sker. Tanken bakom detta är att satsningen ska gagna både den enskilde och den organisation som personen är anställd hos. Naturvägledarutbildningen är en fortbildning som löper över två år och omfattar fem kursperioder om mellan tre och tio dagar. Där emellan får deltagarna uppgifter som ska genomföras på den egna arbetsplatsen. Tyngdpunkten i utbildningen ligger på förmedling och pedagogik. 24 naturvägledare utbildas åt gången. Idag har cirka 400 personer genomgått utbildningen. Mer om naturvägledning i Danmark finns att läsa i kapitel 7.

5.2 Universitet och högskolor

Den svenska högskolan består av 16 universitet och 32 högskolor. Skillnaden mellan ett universitet och en högskola är att universitetet har rätt att utfärda examina på forskarutbildningsnivå. Universitetet och högskolorna är självständiga myndigheter, som själva bestämmer vilka utbildningar de vill ge och hur de ska läggas upp. Samma utbildning kan därför se ganska olika ut på två olika universitet och högskolor. Vissa högskolor drivs av andra aktörer än staten, till exempel av stiftelser eller föreningar.

Utbildningar som leder till kunskaper i naturvägledning på universitet och högskolor finns både som program och kurser. Program och kurser presenteras nedan parallellt. En del kurser inom program kan läsas fristående.

I presentationen nedan har vi valt att dela upp materialet på utbildningar med fokus på guidning, fokus på friluftsliv och utomhuspedagogik inom skolan samt fokus på natur, landskap och turism. De två förstnämnda är mest relevanta i naturvägledningssammanhang. I avsnittet med fokus på natur, landskap och turism ges exempel på utbildningar för den som vill arbeta med till exempel turismutveckling eller utveckling av rekreationsområden men även utbildningar som ger den baskunskap inom natur och kultur som krävs för att kunna arbeta med naturvägledning.

Inventeringen har gjorts genom att söka på <http://www.studera.nu>, men även direkt på högskolors och universitets hemsidor. Sökningen fokuserade på utbildningar med naturvägledningsinnehåll genom sökorden: friluftsliv, natur, turism och guide. Ett urval av utbildningarna presenteras för att illustrera utbudet.

Fokus på guidning

På **Naturguideprogrammet** (120 hp) på Umeå universitet studerar man biologi, naturgeografi, turismkunskap, kulturhistoria och en kurs i tillämpad naturguidning. Under det andra året läser man företagsekonomi och olika fördjupningskurser där man får koppla ihop kunskaper från olika ämnesområden med turismbranschen.

Programmet ger bred kunskap om naturen i norr som livsmiljö och naturresurs, men även om dess rika kulturarv och vilka möjligheter som finns att bedriva en miljömässigt uthållig verksamhet som naturguide. För att kunna möta branschens krav på utbildning inom friluftsteknik, ledarskap och säkerhet erbjuds även en fristående kurs i fjällsäkerhet som är integrerad i första årets kursprogram. Programmet avslutas med ett examensarbete kopplat till ett företag i turismbranschen.

Bild 40. Lärande ute på plats i naturen och kulturlandskapet ingår som en självklar del i många utbildningar. Foto: Ludmilla Janeck

På Linnéuniversitetet, tidigare Högsolan i Kalmar, kan man studera **Naturupplevelseguidning** på tre olika delkurser om totalt 90 hp. Den första delkursen är tvärvetenskaplig och belyser, mot bakgrund av berg och jord, naturens utveckling från istiden till nutid. Stor vikt läggs vid förståelsen för samspelet i naturen och mellan naturen och människan. Naturtolkning, utomhuspedagogik, fältmässig presentationsteknik samt träning i att levandegöra upplevelser är viktiga moment.

Den andra delkursen syftar till att fördjupa kunskaperna om miljöer i natur- och kulturlandskapen och om de förutsättningar och möjligheter som dessa ger för arrangemang och aktiviteter. Miljöns långsiktiga hållbarhet vid användning för olika friluftsanslag bedöms och exemplifieras. Behovet av information och pedagogik som är anpassad för olika beställargrupper analyseras. Man behandlar frågor som att anpassa besöksmål i naturen för människor med funktionshinder, arrangera fasta eller tillfälliga anordningar för friluftsliv och att se betydelsen av människors bakgrund och intressen för deras behov av natur och upplevelser.

Den tredje delkursen belyser landskapets detaljer och helhet, såväl de geovetenskapliga som de biologiska och kulturella. Stor vikt läggs vid förståelsen för de ekologiska sambanden samt vid förmågan att på ett innehållsrikt och spännande sätt kunna presentera upplevelsen för olika grupper av besökare i naturen. På schemat står bland annat, utöver fördjupade kunskaper i geologi, ekologi och biologi, också presentationsteknik, värdskap, guidningar och naturarrangemang. Utbildningen ger en yrkesinriktad teoretisk och praktisk kunskap för verksamhet som naturguide i

södra Sverige. Man har också tagit fram en handbok i interpretation som används som läromedel på många håll.

På Luleå tekniska universitet finns distanskursen **Interpretation och Guidning inom Natur och Kultur** (7,5 hp). Kursen ger grundläggande kunskaper och färdigheter för guidning och interpretation. Kursen handlar om kommunikationsprocesser och tekniker vid guidning och interpretation av natur och kulturresurser såsom vid museer, besökscentra, naturum, reservat och parker, världsarv med mera samt guidning vid anläggningar, bussguidning, aktivitetsguidning och så vidare. Guideteknik och interpretationsteknik samt muntlig och skriftlig kommunikation behandlas. Man tillämpar så kallade skarpa cases av guidning och interpretation.

Fokus på friluftsliv och utomhuspedagogik inom skolan

Det finns ganska många utbildningar med fokus på att arbeta med friluftsliv och utomhuspedagogik i skolor och med barn. En del av dem ingår i lärarutbildningar. Under denna rubrik nämns också några utbildningar kring friluftsliv utan särskild koppling till skolan.

På Luleå tekniska universitet finns kursen **Äventyrspedagogik** (15 hp), som riktar sig till den som arbetar med barn och ungdomar i skolåldern. Kursen syftar till att ge grundläggande kunskaper i äventyrspedagogikens möjligheter att med nya spännande arbetsätt dels utveckla samarbete och kamratskap i klassen/ gruppen, dels utveckla undervisningen i olika ämnen och det ämnesövergripande temaarbetet. Kursen innehåller huvudsakligen utomhusmoment. En del moment kan väljas efter intresse, ämne eller vilka åldersgrupper man arbetar med.

På Högskolan i Gävle kan man gå kursen **Friluftsliv i skolan för verksamma pedagoger** (7,5 hp), som syftar till att vidga begreppet friluftsliv samt ge förutsättningar för blivande eller verksamma pedagoger att hos barn och ungdomar väcka intresse och stimulera till prestationsfri vistelse i naturen. Genom ett upplevelsebaserat lärande belyser man vistelse i skog och mark på ett äventyrligt sätt utan att ge avkall på trygghet, säkerhet och kunskapsinhämtande. Kursen bringar klarhet i begrepp som natursäker, äventyrspedagogik och människans roll i naturen.

Gymnastik- och idrottshögskolan, GIH, erbjuder kursen **Nordiskt friluftsliv** (60 hp). Kursen tar sin utgångspunkt i praktisk-pedagogiska och teoretiska perspektiv på friluftsliv i Norden. Kursdeltagare kan komma från alla nordiska länder. Kursen riktar sig till den som studerat två års grundutbildning på universitetsnivå i idrott, friluftsliv eller andra områden. Målen med kursen är att den studerande:

- 1) förvärvar praktisk-pedagogisk kunskap inom utvalda delar av Nordens friluftsliv;
- 2) får kännedom om historiska, politiska, förvaltningsmässiga, sociologiska och pedagogiska förhållanden som har betydelse för friluftsliv i Norden;
- 3) får kännedom om kulturanalytiska perspektiv på friluftsliv och kompetens att kunna diskutera friluftslivstraditioner och utvecklingstrender i de enskilda nordiska länderna i ett jämförande perspektiv och
- 4) utvecklar kunskap om riskvärdering och riskhantering.

En kurs vid namn **Nordiskt friluftsliv** (30 hp) finns även vid Göteborgs universitet. Kursen syftar till att utveckla en förståelse för det nordiska friluftslivet genom ett komparativt förhållningsätt, men också till att öka förståelsen för utomhuspedagogik, hälsoaspekter och miljöfrågor i samband med tillämpat friluftsliv. I kursen genomförs intensivperioder i Danmark/Island med aktiviteter som kajak, segling, ridning och mountainbiking och i Sverige med bland annat utomhuspedagogik i olika former.

Utbildningen **Friluftsliv** (60 hp) vid Linnéuniversitetet i Växjö är en teori- och erfarenhetsbaserad utbildning med bred ansats mot friluftsliv som tvärvetenskapligt

kunskapsområde och fenomen. I utbildningen ingår friluftslära i olika landskaps-typer, friluftslivets ledarskap och lärande samt friluftsliv i kultur och samhälle.

Distanskursen **Skogens skatter** (30 hp) på Linnéuniversitetet i Växjö vänder sig till den som i sitt arbete med barn vill använda skogen och naturen för upplevelser och lärande. Kursen är tvärvetenskaplig och handlar om att se skogen som inspirationskälla för aktivitet och avkoppling men också om att förstå skogens betydelse för samhället och kulturen både nu och i ett historiskt perspektiv. På kursen ska man väcka och fördjupa sitt intresse för skogen och de möjligheter den erbjuder genom olika upplevelser.

Linnéuniversitetet har också i Kalmar **Läraryrket natur, friluftsliv och lärande i förskola, förskoleklass eller fritidshem** (210 hp) som syftar till att skapa kunskaper och färdigheter för att kunna stimulera och väcka barns/elevs nyfikenhet och intresse för natur, friluftsliv, lek och lärande. Vidare avser kursen att belysa utomhusmiljöns möjligheter som komplement till andra lärandemiljöer.

På Stockholms universitet ingår inom läraryrket kursen **Natur, äventyr och rörelse** (15 hp) som ska ge den studerande möjlighet att utveckla sin förståelse för hur rörelse och friluftsliv som metod kan användas inom skolans alla stadier för att stimulera lärande. Den visar på hur lek och rörelse kan användas som pedagogiskt redskap. Kursen belyser även säkerhet, läransvar och ledarskap.

Kursen **Naturen, äventyret och rörelsen** (7,5 hp) ges på GIH samt Linnéuniversitetet (Växjö) och Örebro universitet. Kursen vänder sig till den som är pedagog i grundskolan och som vill använda naturen, äventyret, upplevelsen och rörelsen i närmiljön som pedagogiska redskap i skolans dagliga arbete. Begrepp som hälsa, livsstil, natursäkerhet och friluftsliv genomsyrar innehållet. Syftet med kursen är att den studerande ska utveckla en grundläggande kompetens att använda uterummet som en lärmiljö för att nå olika mål inom skolans verksamhet samt att stödja barn och ungdomars hälsoutveckling med särskilt fokus på fysisk aktivitet i naturen.

På Malmö högskola kan man gå kursen **Ekologi med skolprojekt** (15 hp), där man kan lära sig om evolutionsprocesser, organismer och deras samspel med varandra och den abiotiska omgivningen ur såväl biologisk som kemisk synvinkel. Ett viktigt perspektiv i kursen är att kunna använda sig av naturen i närmiljön som utgångspunkt i arbetet/undervisningen med barn och unga. Starkt fokus i kursen ligger på samband på olika plan, till exempel samband mellan ekologiska processer och det omgivande samhället i ett historiskt perspektiv, samband mellan barns förståelse av ekologiska processer och den naturvetenskapliga förklaringen samt samband mellan olika arbetsformer och lärande.

Det finns flera utbildningar inom utomhuspedagogik. För definition av utomhuspedagogik se kapitel 2.

Nationellt centrum för utomhuspedagogik (NCU) vid Linköpings universitet driver Magisterutbildning i **Miljö- och utomhuspedagogik** (60 hp) som från hösten 2010 ges som svensk magister-/internationell masterutbildning på 120 hp. Utbildningens huvudsyfte är att visa hur miljö- och utomhuspedagogiken kan bidra till ett mer upplevelsebaserat lärande i utomhusmiljön kopplat till skolans alla ämnen och teman. Tanken är en hållbar pedagogik för en hållbar utveckling där det natur- och kulturgivna uterummet och landskapet blir klassrum och läromedel. I detta utbildningsperspektiv förläggs undervisningen i ett autentiskt inlärnings-sammanhang.

NCU ger utöver ovanstående program ett flertal kurser i utomhuspedagogik, bland annat **Natur- och kulturvägledning med inriktning mot utomhuspedagogik** (30/60 hp) och **Utomhuspedagogik med inriktning mot ledarskap och natur- och kulturvägledning** (7,5 hp). Vidare ger man forskarutbildning i utomhuspedagogik, bland annat **Utomhuspedagogik med inriktning mot barns och ungdomars hälsa**, samt breddnings- och specialkurser inom ramen för läraryrket. NCU är också engagerat i utbildningar i Outdoor

Environmental Education inom ramen för EU:s Comeniusprogram för lärare i Europa.

På Mittuniversitetet kan man gå kursen **Utomhuspedagogik, skogen som pedagogisk möjlighet** (7,5 hp), vars syfte är att utveckla utomhuspedagogisk kompetens med fokus mot skogen som lärande miljö. Kursen är didaktisk och innehåller praktiska övningar, teoretisk bearbetning och reflektion. Kursen ges i samarbete med Skogen i Skolan i Västernorrland.

Fokus på natur, landskap och turism

På de flesta universitet och högskolor finns utbildningar som kan vara till hjälp för den som ska planera för naturvägledning, som till exempel planering av natur- och kulturturism inom ett geografiskt område eller utveckling av tätortsnära grönområden för rekreation. Exempel på ämnen för dessa utbildningar är turismvetenskap, kultur och landskapsvetenskap. Det finns även flera utbildningar där den studerande ges baskunskaper inom de områden som naturvägledaren bör kunna förmedla, som till exempel inom biologi-, naturresurs- och/eller kulturlandskapsområdena. Dessa två typer av utbildningar kan vara svåra att på ett rättvist sätt dela upp i två grupper och presenteras därför tillsammans. Flertalet av dessa utbildningar innehåller i varierande grad förmedling, guideteknik eller interpretation.

Det treåriga **Landskapsvetarprogrammet** (180 hp) på Högskolan i Kristianstad innehåller tvärvetenskapliga kurser där naturvetenskap vävs samman med samhällsvetenskap och humaniora. Det tredje året väljer man fördjupning inom landskapskommunikation eller landskapsvård. Landskapskommunikation innebär att man lär sig att tillämpa och förmedla sina kunskaper med inriktning mot natur- och kulturturism. Man använder sig mycket av Kristianstads vattenrike i fältundervisningen.

På Högskolan i Kristianstad kan man också gå kursen **Natur- och kulturturism** (7,5 hp), där man bland annat lär sig om turismens roll i samhället och i landsbygdsutvecklingen. På samma högskola kan man även läsa kursen **Landskapets förutsättningar för turism samt grundläggande turism-ekonomi** (15 hp), som behandlar den företagsekonomiska begreppsapparaten och hur denna tillämpas vid planering och förmedling av en turistdestination. Vidare ger kursen fördjupade kunskaper om lagstiftning och planeringsverktyg som stöder en hållbar utveckling inom turismsektorn.

Kandidatprogrammet i **Naturvårdsbiologi/Ranger** (180 hp) på Göteborgs universitet är en biologiutbildning med inriktning mot ekologi och naturvård, med tyngdpunkt på land- och sötvattensmiljöer. Teoretiska studier och praktiska fältmoment i olika naturmiljöer, med huvudsyftet att bevara och förvalta biotoper och arter, är grunden för detta program. På Göteborgs universitet kan man även studera **Landskapsvårdens hantverk** (180 hp) där man lär sig dokumentera, analysera och tolka landskap och får kunskaper om landskapsvårdens samhälls- och naturvetenskapliga grunder. Man får lära sig använda såväl moderna redskap som hand- och hästredskap, och tillägnar sig speciella färdigheter i trädvård, ängsbruk och våtmarksskötsel.

På Mittuniversitetet kan man studera på **Turismprogrammet** (180 hp) som förbereder för arbete inom till exempel konsumentbeteende, produktutveckling, marknadsföring och kommunikation samt strategisk destinationsplanering och evenemangsproduktion. I utbildningen kan man välja mellan två huvudområden för kandidatexamen: kulturgeografi eller turismvetenskap. På samma universitet kan man studera ämnena naturgeografi, kulturgeografi och arkeologi.

Programmet **Upplevelseproduktion** (180 hp) på Luleå tekniska universitet erbjuder inriktningar mot turism och evenemang, men man kan också inrikta sig mot andra delar av upplevelseindustrin.

På Umeå universitet finns **Kulturentreprenörsprogrammet** (180 hp), som kan leda till jobb inom evenemang, kulturfestivaler, utställningar, förlagsarbete, turism, upplevelseproduktion, folkbildning och tjänstedesign.

Vid Högskolan på Gotland erbjuds **Kultur- och samhällsprogrammet** (180 hp) som är en bred humanistisk och samhällsvetenskaplig utbildning, som studenten själv skraddarsyr för flera olika vägar i ett framtida yrkesliv inom exempelvis museer, arkiv, turismnäring, statlig och kommunal förvaltning eller eget företagande. På samma högskola finns även kursen **Entreprenörskap och företagande inom turism** (7,5 hp) som riktar sig till blivande entreprenörer som planerar att starta och driva ett företag inom turismnäringen.

En kurs på Högskolan i Skövde heter **Natur- och kulturlandskapets ekologi** (7,5 hp) och har sin ingång i landskapet som helhet. Kursen ger en orientering i natur- och kulturlandskapets historia för att ge studenten en insikt om de förändringar som pågått och pågår i landskapet samt visar på kopplingen mellan den natur vi har idag och den kultur vi utövat och utövar.

På SLU kan man välja ett mastersprogram i **Environmental Communication and Management** (60 hp). Där lär man sig arbeta med kommunikation och konflikthantering kring naturresurshantering. Kommunikationen kan både inbegripa ägare, brukare och övriga intressenter av naturområden. På SLU kan man även studera till **Landskapsarkitekt** (300 hp) eller till **Landskapsingenjör** (180 hp) där man lär sig att utforma och planera utemiljöer och den fysiska miljön i samhället.

Genom att på SLU studera till **Landsbygdsentreprenör** (180 hp) kan man få vara med och utveckla den nya landsbygden. På programmet **Landsbygder i förändring** (180 hp) på SLU lär man sig om sambandet mellan naturresurserna och sociala och kulturella processer. Kursen **Jaktturism** (15 hp) leder till att man lär sig hur viltbiologisk kunskap, etiska aspekter, jaktlagstiftning och ekonomiska förutsättningar kan kombineras i praktiskt perspektiv. Inom skogsområdet finns det på SLU exempelvis **Jägmästarprogrammet** (300 hp) och **Skogsmästare** (180 hp). Genom att läsa till **Hortonom** (300 hp) kan man lära sig bland annat hur växter och trädgårdsprodukter påverkar vår hälsa. **Trädgårdsingenjör** (180 hp) kan man också läsa till på SLU. På SLU kan man även läsa kurser inom **agrарhistoria**, där man får lära sig om landskapets och jordbrukets utveckling.

Biologiutbildningar finns på ett flertal universitet och högskolor. **Mastersprogrammet i biologi** (120 hp) på Uppsala universitet är ett exempel på detta. Flertalet utbildningar kombinerar biologi med andra ämnen. **Bio-geovetarutbildningen** (180 hp) på Stockholms universitet till exempel är en integrerad utbildning mellan geovetenskap och biologiska ämnen som faunistik, floristik och ekologi.

5.3 Yrkeshögskolan

Inom yrkeshögskolan finns två utbildningsformer, Yrkeshögskoleutbildning (YH) och Kvalificerad yrkesutbildning (KY). KY-utbildning, som funnits sedan mitten av 1990-talet, kan sägas vara YH-utbildningarnas föregångare och finns kvar under en övergångsfas. YH/KY är en eftergymnasial utbildningsform som berättigar till studiemedel. Utbildningar skapas där det finns arbetskraftsbehov. Undervisning kombineras kontinuerligt med lärande i arbetslivet under hela studietiden. Utbildningarna är mellan ett och tre år långa och avslutas med en yrkeshögskoleexamen (för KY kvalificerad yrkesexamen). Det finns cirka 800 utbildningar inom yrkeshögskolan inom ett brett register av utbildningsområden i hela landet. Många av utbildningarna finns inom teknik och tillverkning, ekonomi, vård, turism och restaurang. Det finns också utbildningar inom IT, bygg, lantbruk, skog och trädgård, media, livsmedel, transport, träindustri och ett antal mindre

yrkesområden. På yrkeshögskolans webbplats⁹⁵ kan utbildningarna sökas. Här nedan presenteras fyra exempel på utbildningar inom naturvägledningsområdet.

Fjällsäkerhet med inriktning mot ledarskap på Naturbruksgymnasiet Älvdalen är en ettårig säkerhets- och ledarskapsutbildning för den som har tidigare utbildning i yrkeserfarenhet av och intresse för friluftsliv i skog, på vatten och på fjället året runt. Utbildningen passar den som vill arbeta med arrangemang, arbetsledning, guidning, utbildning eller räddningsarbete inom fjäll-, skid- och friluftsturismbranschen.

Hösten 2010 startar vid samma skola även den tvååriga yrkeshögskoleutbildningen **Natur- och friluftsentreprenör** som är en vidareutveckling av kursen KY Naturturism som man bedrivit sedan år 1997. Framtida arbetsuppgifter för en natur- och friluftsentreprenör kan vara inom företag som erbjuder jakt- och fisketurism, vildmarksupplevelser, skidskoleverksamhet, snöskotersafaris, hundspannskörning, ridning och hästkörning, klättring, höghöjdsbanor, fors-, havskajak- och kanotpaddling, mountainbike samt kulturhistoriska aktiviteter kring gammalt skogsbruk och fåbodbruk.

Naturhälsopedagog på Lärcentrum Vansbro är en tvåårig yrkesutbildning. Syftet med utbildningen är att den som arbetar med hälsofrämjande arbete, friskvård, behandling och rehabilitering, undervisning, barnomsorg, personlig assistans eller vård och omsorg, metodiskt ska kunna använda de resurser som naturen har att ge inom en arena för hälsofrämjande arbete.

Vildmarksguide med inriktning mot upplevelseturism finns på Campus Åre, som är ett samarbete mellan Åre kommun, Mittuniversitetet, Hållands folkhögskola med flera. Utbildningen har tagits fram i syfte att ge deltagarna kvalificerade kunskaper för att professionellt leda och guida enskilda personer och grupper både sommar och vinter. En viktig del i utbildningen är att arbeta mycket utåtriktat med praktiska guideuppdrag. Utbildningen fokuserar på guidekunskap och att ge människor en positiv upplevelse i naturen. Utbildningen sker i nära samarbete med branschen och man har möjlighet att prova på flera aktiviteter.

5.4 Folkhögskolor

Det finns 148 folkhögskolor i Sverige. 106 av dessa är knutna till olika folkrörelser, ideella organisationer, stiftelser eller föreningar. 42 folkhögskolor drivs av landsting och regioner. Varje folkhögskola bestämmer självständigt över sitt kursutbud och sin profil och är inte bunden till centralt fastställda läroplaner. Allmän kurs på folkhögskola är ett alternativ till att studera på komvux. På Allmän kurs bedrivs studier som motsvarar grundskole- och gymnasienivå och dessa studier kan leda fram till samma behörigheter som på komvux/gymnasieskolan. Folkhögskolan ger inte några akademiska högskolepoäng men på vissa av folkhögskolornas kurser studerar man på eftergymnasial nivå och då ställs ofta samma förkunskapskrav som för högskolans kurser.

På folkhögskolornas webbplats⁹⁶ finns ett sökverktyg för att hitta kortare kurser och längre utbildningar. Den här aktuella sökningen fokuserade på kurser med naturvägledningsinnehåll genom sökorden friluftsliv, miljö/ekologi, turism och guide. Ett urval av utbildningarna har gjorts för att illustrera utbudet. CNV har också haft tillgång till en lista från Svenskt Friluftsliv med relevanta folkhögskoleutbildningar.

De folkhögskolekurser som berör naturvägledning kan grovt delas in i två grupper: de som fokuserar på guidning, med inriktning på exempelvis fjällguide, och de som fokuserar på turism och entreprenörskap eller hantverk och uteliv.

⁹⁵ <http://www.yrkehogskola.net>.

⁹⁶ <http://www.folkhogskola.nu>.

Fjäll- och naturguide

Utbildning i fjäll och friluftsliv har funnits länge i folkhögskolornas regi. Fokus här ligger på fjällkunskap och att lära sig aktivt uteliv under olika årstider.

Storumans folkhögskola har en **Fjälledarutbildning** (2 år) som är formad enligt temaveckor där teori och praktik är mixade. Kursmomenten är ledarskap, jakt, fiske, skid- och turteknik, turism, bivack, fjällräddning och fjällsäkerhet, klättring, fjällvandring, flora och fauna, naturkunskap, same- och nybyggarkultur, geologi, ekologi och meteorologi.

Bild 41. Det finns flera folkhögskoleutbildningar med fokus på fjäll och ledarskap. Fjäll- och vildmarksledarlinjen på Malung folkhögskola är en av dem. Foto: Per Sonnvik

Hållands folkhögskola med **Fjäll- och friluftslinjen** (1 år) ger kunskap om fjällets växter, djur och miljö samt kultur och historia som finns i fjällen. Man ska få kunskaper och erfarenheter så att man på egen hand ska kunna bedriva friluftsliv under alla årstider. På dags- och övernattningssturer under alla årstider får man känna, uppleva och erfara den jämtländska naturen och dess fjäll. Genom studiebesök, seminarier, föreläsningar, reflexioner och grupparbeten fördjupas kunskapen.

Även Malung och **Fjäll- och vildmarksledarlinjen** (1 år) har syftet att ge en allsidig och bred friluftsledarutbildning med betoning på ledarskap och fjällkunskap. Kursens målsättning kan sammanfattas i sex punkter:

- Att öka deltagarnas kunskaper om olika friluftaktiviteter.
- Att förbättra deltagarnas personliga färdigheter i friluftsliv.
- Att öka kunskapen om friluftslivets möjligheter för olika typer av grupper.
- Att ge deltagarna teoretiska och praktiska kunskaper i ledarskap.
- Att öka deltagarnas kunskaper om naturen och miljön.
- Att verka för ett enkelt friluftsliv i harmoni med naturen.

På Hampnäs folkhögskola kan man läsa till Diplomerad Naturguide genom kursen **Naturguide** (1 år) med förutsättning att leda grupper i naturen, med tonvikt på fjällen. Kursen innehåller varierat friluftsliv med tyngdpunkt på friluftsmethodik,

guideteknik och ledarskap. Kursen vänder sig till den som vill lära sig mer om friluftsliv och bli förtrogen med naturen. Kursmoment som ingår är friluftsmetodik, guideteknik, naturkunskap, friluftssäkerhet/överlevnad och miljö.

Även i Tornedalen kan man på **Allmän linje friluftsliv** (1 år) läsa till naturguide, utan diplomering men med certifiering genom jägarexamen, försrännartutbildning, snö- och lavinkunskap, skoterkörkort och jakt-/fiskebevakartutbildning. I samarbete med företag och organisationer inom branschen strävar man efter att ge kursdeltagarna en teoretisk och praktisk bas inom service, friluftsliv, säkerhet, guidning och entreprenörskap med fokus på turismnäringen.

Turism och entreprenör

Klarälvdalens folkhögskola har förutom exempelvis **Vilt- och naturvårdslinje** (1-2 år) även en kurs kallad **Turism och natur** (3 terminer). Kursen handlar om turism och turismföretag, eget företagande, marknadsföring, värdskap och service, kommunikation, aktiviteter och events, projektledning, gruppleddning och guidning, uteliv och naturäventyr under alla årstider.

Bredare turism- och entreprenörsperspektiv har Jämshögs folkhögskola med sin kurs **UTE Upplevelse och turismentreprenör** (2 år) I kursen ingår entreprenörskap, värdskap, marknadsföring, företagsekonomi, turismkunskap, friluftsliv men även kunskap om kultur- och naturlandskap.

Ålsta folkhögskola har en **allmän kurs i turism** (2 år) som ger grundläggande kompetens inom turism med inriktning på destinationsutveckling, men också kunskap i marknadsföring, eventproduktion, projektledning, juridik och kvalitetssäkring som TourQuality. Eleverna arbetar med olika utvecklingsprojekt där turismorganisationen Destination Ljungandalen är samarbetspartner och arbetar med äventyr, jakt, fiske och ekoturism tillsammans med turistföretag på orten.

Hantverk och uteliv

Flera kurser kopplar ihop hantverk och friluftsliv, där många har betoning på elevens egna färdigheter. Kunskap från den typen av utbildning kan användas i naturvägledning.

Människa-natur-teknik (1 år) vid Bäckedals folkhögskola är sedan drygt 25 år tillbaka landets enda längre utbildning om grundläggande tekniker från tidig stenålder och till modern tid. I kursen ingår också vistelse ute i olika miljöer för att tillämpa gjorda erfarenheter på exempelvis en avlägsen fjällgård eller i en skogshuggarchoja.

På Sjövik är väsentlig del av kursen **Friluftsliv-hantverk-ledarskap** (2 år) hantverksteknik men lika stor del är:

- Att utveckla och finslipa deltagarnas färdigheter i friluftsliv genom färder i olika miljöer.
- Att öka deltagarnas färdigheter i att tillverka egen utrustning genom vägledning i hantverk som hör till friluftslivet.
- Att utveckla deltagarnas färdigheter i ledarskap genom vägledarpraktik med olika grupper.
- Att förmedla teorier och idéer som hör till historia och traditioner i friluftslivet: gruppsykologi, ledarskap, naturvetenskap och eko-filosofi.
- Att lära känna natur, väder, landskap och arter.
- Att leva ett friluftsliv som inspirerar till ett helt liv i harmoni med människor och natur.

I kursen ingår alltså även kunskap i hur man vägleder andra.

Det finns även flera allmänna kurser med inriktning på grundläggande friluftskunskap där halva delen är allmänna ämnen som svenska, historia, matematik och

den andra halvan handlar om aktivitet ute i naturen och friluftsliv. Exempel på det är Grebbestad med **inriktning friluftsliv** och Mora med **profil natur, klimat och miljö**. Andra exempel där naturkunskap och ledarkunskap kombineras är **Fritidsledarutbildningarna**⁹⁷ som finns på exempelvis Gamleby folkhögskola. Lidingö folkhögskola arbetar med **utepedagogik** och på skolan finns även **Utepedagogerna och Utbildningscentrum Lidingö** som erbjuder erfarenhets- och upplevelsebaserat lärande för grupper och företag.

5.5 Naturbruksskolor och andra gymnasieskolor

Gymnasieskolan består idag av 17 nationella program som är framtagna av regeringen, individuella program samt specialutformade program som kommunerna själva kan utveckla.

Inom gymnasieskolan finns utbildningar med inriktning mot både jord, skog och trädgård och naturvetenskap eller vildmarksliv. På <http://www.gymnasium.se> finns alla utbildningar samlade. Bland annat finns 23 gymnasieskolor/naturbruksskolor där man lär sig om jordbruk, skogsbruk, trädgårdsodling, trädgårdsdesign, trädgårdsanläggning, hästhållning, hund, djurvård, sportfiske, vattenbruk, jakt, viltvård, naturturism, vildmark och äventyr eller miljö- och naturvård. Två exempel på naturvägledningsrelaterade utbildningar inom gymnasiet presenteras här nedan.

På programmet Vildmarksliv som ges på **Vildmarksgymnasiet** i Unnaryd lär man sig konsten att färdas och vistas i naturen på naturens villkor. Programmet vänder sig till den som vill få fördjupad kunskap om sig själv och sin omvärld, för egen skull eller för att i framtiden arbeta professionellt med natur och människor.

På Naturbruksprogrammet finns olika inriktningar inom naturvägledningsområdet. Exempel på det är Kalix Naturbruksgymnasium som har **naturbruksprogrammet med profilen jakt, viltvård och turism**. Där får man god insikt i de möjligheter som turismnäringen kan ge i framtiden och efter utbildningen ska man kunna arbeta med de vanligaste sysslorna inom aktivt viltvårdande och inom turismprojekt med jakt.

5.6 Fortbildningsorganisationer

Många organisationer, knutna till såväl universitet och högskolor som samhället i övrigt, erbjuder fortbildning för yrkesverksamma eller andra engagerade i frågor som i varierande grad berör naturvägledning. Här ges endast ett litet axplock.

Nationella centra för olika ämnen

Nationellt centrum för biologi och bioteknik är ett av flera nationella centra inrättade av regeringen för ämnesvis stöd till skolor och lärarfortbildning. Centret drivs gemensamt av Uppsala universitet och SLU och har som uppdrag att stödja hela skolan från förskola till vuxenutbildning med idématerial och fortbildning, i syfte att främja en stimulerande, intressant och aktuell undervisning. Man bedriver fortbildningskurser i samarbete med Naturskoleföreningen, ArtDatabanken, Centrum för biologisk mångfald med flera. Man producerar en stor mängd material och idéer om bioteknik, klimatfrågor, evolution, naturen under olika årstider och mycket annat. Under Linnéåret 2007 tog centret fram ett paket med inspirationsbok och idéhäften på temat Linnélektioner.

Nationellt centrum för främjande av god hälsa hos barn och ungdom (NCFF) är även det inrättat av regeringen, och placerat vid Örebro universitet.

⁹⁷ <http://www.fritidsledarutbildning.nu>.

Centrets uppgift är att brett stödja skolornas hälsofrämjande arbete. NCFE ska sprida erfarenheter om lärande exempel, forskning och utveckling samt verka för ökad samverkan mellan skola, universitet/högskola och andra organisationer. Man ger regelbundet ut en katalog, ”Ut i naturen och ha kul!”, med aktörer inom natur, friluftsliv och hälsa, inklusive utbildningsanordnare. Det som främst berör naturvägledning är NCFE:s arbete med utomhuspedagogik, som sker i samverkan med bland andra Nationellt centrum för utomhuspedagogik.

Just **Nationellt centrum för utomhuspedagogik** finns omnämnt tidigare i rapporten (s. 49, 112). NCU bedriver utbildning från magisternivå till fortbildningskurser.

Movium⁹⁸ vid SLU arbetar med kunskapsutveckling och kunskapsspridning för dem som arbetar med planering och förvaltning av stadens utemiljöer. Movium har också ett nationellt samordningsansvar för att utveckla och sprida kunskaper om utvecklande utemiljöer för barn och unga. Movium är beläget vid **SLU Alnarp**, som också erbjuder uppdragsutbildning, såsom kursen Grön entreprenör – naturens, djurens och trädgårdens betydelse för hälsan.

Utenavet är ett nationellt nätverk för främjande av utomhuspedagogik i samverkan mellan Naturskoleföreningen, Friluftsförbundet, Nationellt centrum för utomhuspedagogik, NCFE, Skogen i Skolan och Movium. Utenavet sprider goda exempel på utomhuspedagogik, uppmärksammar beslutsfattare på utomhusvistelsens betydelse i all undervisning och arrangerar en stor konferens om utomhuspedagogik. Ute är inne, vartannat år.

Studieförbund och organisationer

Närnaturguideutbildningen bedrivs sedan 2004 gemensamt av Studieförbundet och Naturskyddsföreningen, de första åren även med Sveriges Ornitologiska Förening. Utbildningen syftar framförallt till att stärka organisationernas egen guidekompetens och bygger på engagemang och intresse snarare än specifika förkunskaper. Två utbildningshelger samt en inrapporterad egen guidning berättigar till titeln Närnaturguide och en guidebricka. Se även sidan 54 och 90.

Ekoturismföreningen har en Ekoturismskola som består av artiklar skrivna av några av landets främsta experter inom sina respektive områden. Ekoturismskolan publiceras successivt på föreningens webbplats och omfattar ämnen som allemansrätten och naturbaserad turism, matlagning i fält, dramaturgi i arrangemanget, fotografering, exportkunnande, hundspannskörning och fiske. Ekoturismföreningen genomför även baskursen i ekoturism som är obligatorisk för sökande till Naturens Bästa. Den ger insikt bland annat om vad ekoturism är, resmålens begränsningar, miljöplanering och marknadsföring.

SveGuide, Sveriges Guideförbund, som är ett riksförbund för professionella turistguider, verkar för att skapa en likvärdig utbildning och auktorisation över hela landet samt för en kontinuerlig kompetensutveckling. Utbildningen är omfattande och följer den Europeiska Standardiseringskommissionens beslut enligt CEN 15565. Allt i syfte för att hålla en likvärdig utbildning inom den Europeiska Guidefederationen, FEG.

Studieförbundet har många kurser inom ledarutveckling. På en kurs med fokus på hembygd får man lära sig att bevara hembygdens historia för framtiden. Ledarutvecklingskursen Natur och miljö riktar sig till aktiva ledare och förtroendevalda hos Studieförbundets medlems- och samarbetsorganisationer inom natur- och miljöområdet. Ledarutvecklingskonceptet FUL (för unga ledare) har redan nämnts på s. 76.

⁹⁸ Centrum för stadens utemiljö.

Skogen i Skolan är ett nationellt samverkansprogram mellan skolan och skogliga intressenter i Sverige. Verksamheten, som bedrivs på skolans villkor, arbetar bland annat med lärarfortbildning, utveckling av läromedel, skogs dagar och skolskogar.

UTeBildarna är ett relativt nystartat nätverk som arbetar med utveckling och utbildning av individer, grupper och ledare utomhus. Utbildning erbjuds inom friluftsliv och ledarskap av olika slag samt utomhuspedagogik och upplevelsebaserat lärande.

5.7 Kvalitetssäkring av naturvägledare

Från många håll efterfrågas kvalitetssäkring av naturguider och naturvägledare för olika verksamhetsområden, för olika regioner och för hela Sverige. För att möta det behovet har man under flera år arbetat med olika typer av kvalitetssäkringar där utbildningar är en form, och auktorisation eller certifiering via tester en annan form.

Auktorisation av naturguider

Två konferenser hölls 1988 och 1990 i Linköping för att diskutera hur en auktorisation av naturguider skulle kunna se ut. Där medverkade även Sveriges Guideförbund (SveGuide). Något konkret förslag kunde man inte enas om men en förberedande auktorisationskurs hölls i Norrköping i oktober 1990. Något förslag på en nationell plan för auktorisation kom aldrig fram, men lokala auktorisationer gjordes i bland annat Småland och Östergötland. 2004 auktoriserades de första 12 guiderna inom Storstockholms naturguider i samverkan med Stockholm Visitors Board. Även inom världsarvet Laponia och på andra håll diskuteras kvalitetssäkring och certifiering av guider.

Fjällsäkerhetsrådets utbildningsnorm

Flera av utbildningarna som presenteras ovan och som berör fjällmiljö sker i enlighet med Fjällsäkerhetsrådets utbildningsnorm. Utbildningsnormen är en typ av kvalitetssäkring för utbildning av fjälledare och startades som ett projekt 2001. Naturvårdsverket, som har uppdraget att ansvara för utbildning som rör fjällsäkerhet, har Fjällsäkerhetsrådet till sin hjälp i detta arbete. Fjällsäkerhetsrådet består av representanter från 18 myndigheter och organisationer med stor samlad kunskap och erfarenhet om fjäll och fjällsäkerhet.

CNV:s arbete

En av CNV:s uppgifter är att stödja kvalitetssäkring av guideverksamhet. Ett bakgrundsmaterial till CNV:s arbete var en rapport från 2007 som togs fram efter två års arbete inom ramen för Interreg IIIb-projektet Northern Environment for Sustainable Tourism, NEST. Arbetet initierades och samordnades av länsstyrelsen i Västernorrland och projektet stöttades av Naturvårdsverket. I rapporten presenterades ett förslag på ett nationellt certifieringssystem av naturguider, och man föreslog också att CNV som central aktör inom området skulle kunna "ta över stafettpinnen" och bjuda in lämpliga aktörer för fortsatt arbete.

Under 2009 har CNV sålunda i samarbete med andra aktörer utrett förutsättningar för nationell kvalitetssäkring av naturguider. Frågor som ställts i utredningsarbetet är: Finns det behov av en nationell kvalitetssäkring för naturguider? Hur ska den utformas? Vad ska naturguiden ha för kompetens? Hur gör man ett kvalitetssäkringssystem attraktivt? Vem ska vara värd för det och hur ska systemet finansieras?

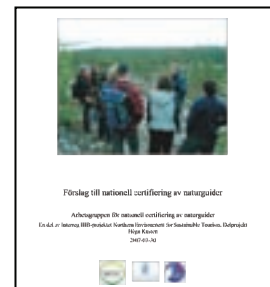

Bild 42. NEST:s förslag till nationell certifiering av naturguider.

CNV:s utredningsarbete genomfördes genom en enkätstudie, telefonintervjuer, internationella kontakter och litteraturstudier. I december 2009 höll CNV en workshop där utredningen presenterades och diskuterades. Under våren 2010 har CNV utifrån workshopens resultat arbetat vidare med att ta fram ett brett förankrat förslag på ett nationellt certifieringssystem för naturguider.⁹⁹

⁹⁹ Mer om arbetet med kvalitetssäkring, samt rapporten från NEST, finns på <http://www.sol.slu.se/cnv/aktuellt/kvalitet.asp>.

6 Forskning om naturvägledning – översikt

Hur kan forskningen stötta naturvägledarna? Vad vet vi idag och vilka frågor behöver vi forskningens hjälp att få svar på? Ett av CNV:s uppdrag är att driva på och initiera forskning, utveckling och tillämpning. Hösten 2008 gav CNV avdelningen för miljökommunikation vid institutionen för stad och land på SLU i uppdrag att skapa en första översikt över forskningsläget inom naturvägledningsfältet.

Översikten gjordes av Vanessa Coronel och Lars Hallgren¹⁰⁰ och gäller i första hand forskning internationellt. Syftet är att ge en överblick över den forskning som är relevant för naturvägledning.

Behov av forskning

Som naturvägledare vill man gärna ha svar på frågor som: Hur ska jag göra för att åstadkomma ännu bättre naturvägledning? Leder bra naturvägledning till hållbar utveckling? Hur kan samhället stödja utveckling av bra naturvägledning? Många gånger hoppas man kanske att forskningen om naturvägledning ska ge svaret. Men forskningen om naturvägledning är mångskiftande och ger sällan raka och entydiga svar på pragmatiska frågor. Däremot kan forskningen fylla andra funktioner, som att hjälpa naturvägledarna att utmana sina föranshållanden, att se på det man gör med nya ögon, för att sedan kunna formulera sina egna svar. Forskning kan också bidra med att omformulera en del av de stora frågorna om naturvägledning.

Forskningsöversikt

Internationell forskning inom naturvägledning och tolkning – nature interpretation¹⁰¹ – är ett brett område och utgår ifrån ett flertal olika termer. För att göra det enkelt låter vi i detta avsnitt interpretation beteckna naturvägledning. Detta avsnitt redovisar några resultat från en forskningsöversikt som gjordes under hösten 2008. Vi gör inga anspråk på att presentera en fullständig genomgång, men väl en grundläggande ögonblicksbild av ett dimensionsrikt och multidisciplinärt forskningsområde. Rapporten i sin helhet med en omfattande referenslista finns att tillgå via CNV.

Denna forskningsöversikt ger en överblick av några centrala inriktningar inom naturvägledningsforskning. Vid systematiska sökningar i databaser med vetenskapliga artiklar fanns inte många träffar på just nature interpretation. En förklaring till detta är att nature interpretation inte finns som egen forskningsdisciplin utan i praktiken ingår till olika delar i olika forskningsfält. Av dessa skäl användes söktermer från angränsande forskningsområden, såsom environmental education, ecotourism, conservation and management of natural resources, heritage interpretation, evaluation och outdoor recreation för att hitta forskning av relevans för naturvägledning.

¹⁰⁰ Arbetar på avdelningen för miljökommunikation på institutionen för stad och land, SLU.

¹⁰¹ Tolkning är den svenska översättningen av interpretation, som är den engelska term som används mest för att beteckna olika former av natur- och kulturvägledning. Nature interpretation, Environmental interpretation och Heritage interpretation är vanligt förekommande benämningar för det som på svenska idag kallas naturvägledning. Se även kapitel 2.

Resultaten som presenteras i denna översikt baseras på ett urval av ett hundratal vetenskapliga artiklar inom ämneskategorierna environmental education¹⁰², ekoturism, naturvård, utvärdering av interpretation samt friluftsliv och rekreation. Forskning inom olika discipliner använder olika definitioner av begreppen naturvägledning, tolkning och natur. Dessa nyckelbegrepp ges alltså olika innebörd beroende på sammanhang. Naturvägledning är ett centralt begrepp inom områdena miljökommunikation, environmental education, naturvård samt hållbar utveckling, och dessa teoretiska diskurser har i flera avseenden präglat metoder och processer som används inom naturvägledning.

Bild 43. Forskningsöversikten har sökt bland vetenskapliga artiklar för att hitta forskning av relevans för naturvägledning. Forskare inom interpretation försöker besvara frågor om olika metoders effektivitet, om utvärderingsformer och om vad som sker hos mottagaren när vägledningen äger rum. Foto: Eva Sandberg

Flera forskningsdiscipliner arbetar med interpretation

Miljökommunikation och environmental education är två fält där forskning visar att interpretation dels utgör ett essentiellt verktyg i kommunikationen mellan naturvägledare och besökare i ett naturområde, men också har en funktion i de sammanhang då man eftersträvar att utbilda besökarna i något bestämt avseende. Några syften med interpretationen är i dessa fall att:

- a) öka besökarens förståelse för platsens/naturområdets värden,
- b) understödja lärande genom upplevelser,
- c) öka besökarens kunskap,
- d) påverka besökarens inställning, attityder och beteende, samt att
- e) gynna hållbara beteenden.

¹⁰² I dagsläget finns ingen entydig svensk översättning av environmental education, varför vi låter det engelska uttrycket stå för sig självt. En engelsk definition är följande: Environmental education, EE, refers to organized efforts to teach about how natural environments function and, particularly, how human beings can manage their behavior and ecosystems in order to live sustainably. The term is often used to imply education within the school system, from primary to post-secondary. (In Wikipedia, The Free Encyclopedia. Retrieved 15:54, December 5, 2008, from http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Environmental_education&oldid=254757855). (Idag finns denna referens på http://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_education).

Även forskning inom naturvård och ekoturism innefattar frågor kring interpretation. Här är innebörden att förmedla information och utbildning. Inom dessa forskningsområden framställs följande syften med interpretation:

- a) ökad kunskap om natur,
- b) ökad förståelse för de värden som finns i skyddade områden,
- c) förebygga besökarnas påfrestningar på känsliga områden,
- d) gynna allmänhetens deltagande i naturvården, och
- e) uppmuntra hållbara beteenden som underlättar för bevarande av naturområden.

I skyddade områden syftar interpretation i regel till kommunikativa aktiviteter på plats med fokus på tillfälliga besökare med rekreationsavsikter. Utbildning av studenter och undervisning riktad till allmänheten är också sådant som inom naturvård och ekoturism ibland avses med interpretation.

Frågor som forskningen försöker besvara

De normativa¹⁰³ frågeställningar som forskare inom interpretation arbetar med att besvara är ofta sådana som exempelvis: Är en viss interpretationsmetod bättre, effektivare, billigare, roligare, lönsammare eller attraktivare än en annan? Är en viss utvärderingsform bättre än en annan? Hur kan vi få en viss kategori av människor att i högre utsträckning delta och vara delaktiga i naturvägledningsaktiviteter?

Exempel på analytiska frågeställningar i sammanhanget är: Vad sker när naturvägledningen äger rum? Vad menas med natur, när man talar om naturvägledning? Vad menas med interpretation? Vad menas med vägledning? Vilken funktion har interpretationen? Hur upplever naturvägledaren vägledningssituationen? Hur upplevs situationen av dem som tar del av naturvägledningen?

Det är också vanligt med forskning som behandlar statistiska, demografiska och ekonometriska frågor: Hur många personer deltar i en viss naturvägledningsaktivitet? Vilka deltar, och hur ofta? Finns det skillnader mellan olika befolkningsgrupper eller kategorier av människor? Vad tänker en viss kategori av människor om naturen respektive naturvägledningen?

Kan naturvägledning förändra attityder och beteenden?

Studier som utvärderar kvaliteten och effektiviteten hos naturvägledningsaktiviteter fokuserar ofta på att besvara huruvida interpretation kan leda till ökad förståelse och kunskap, samt hur interpretation påverkar föreställningar, värderingar, attityder och beteenden hos olika målgrupper. Vissa forskare hävdar att interpretation har en positiv påverkan dels med avseende på attityder relaterade till miljöfrågor, men även på naturbesökarens beteenden.¹⁰⁴ Samtidigt finns det annan forskning som kritiserar dessa slutsatser, till exempel med avseende på att de beteendeförändringar man kunnat påvisa endast är tillfälliga.¹⁰⁵

Utvärdering

För att kunna avgöra om man uppnått målen med en interpretationsinsats krävs ändamålsenliga utvärderingsmetoder, vilket är ett eftersatt område. En svårighet med

¹⁰³ Normativa forskningsfrågor försöker ta reda på hur något borde vara, och förutsätter någon form av norm, till skillnad från analytiska frågor, som mer förutsättningslöst syftar till att ta reda på hur någonting fungerar och varför utan att utgå ifrån hur det borde vara.

¹⁰⁴ Se till exempel Wiles & Hall 2005, Ballantyne & Hughes 2001, Ballantyne & Hughes 2006, Dudley & Fortner 2002, Madin & Fenton 2004.

¹⁰⁵ Kim 2008, Munro et al. 2008.

måluppföljning är att de mål som ska följas upp i regel omfattar komplexa och långsiktiga processer som avser lärande, naturvård eller hållbar utveckling. Dessa förändringar är svåra att mäta och beror alltid på hur man i sammanhanget väljer att definiera dem. Icke desto mindre ser vi att frågor relaterade till hur man kan utvärdera effekten av interpretation är en angelägen uppgift för många forskare inom interpretation.

En generell slutsats utifrån litteraturgenomgången som denna forskningsöversikt utgår från är att interpretation i regel är en tidsbegränsad handling och att förväntat lärande eller förändrade attityder och beteenden sällan inträffar. För att förstå interpretation som fenomen är det därför viktigt att undersöka när och hur en interpretativ process äger rum. Vilka förutsättningar krävs? Vilka slags interaktioner och handlingar rymms i en interpretationssituation? Eller med andra ord – Vad är naturvägledning för ett slags situation, egentligen?

7 Internationell utblick

Att blicka utanför Sverige är inspirerande för den som är intresserad av naturvägledningens utveckling. I CNV:s uppdrag ingår att ha internationell överblick över naturvägledning. Mycket är på gång just nu i våra nordiska grannländer och på många andra håll i världen finns en lång tradition vad gäller interpretation - den term som närmast motsvarar det vi menar med naturvägledning. I till exempel USA är utbildning, forskning och tillämpning inom interpretation ett stort och etablerat fält. Flera internationella organisationer och nätverk för naturvägledning presenteras också i detta kapitel.

7.1 Naturvägledning i Norden

Naturvägledning i Danmark

Det mesta som sker i Danmark inom naturvägledningsområdet har bäring på den danska naturvejlederordningen med fokus på utbildning av naturvägledare och deras guidningar och andra aktiviteter för allmänheten. På <http://www.naturvejleder.net> finns information om naturvägledning i Danmark.

Exempel på vad de danska naturvägledarna arbetar med är:

- Naturvägledning för barn från till exempel skolor
- Kurser för lärare och pedagoger
- Naturguidningar för grupper av barn, familjer eller vuxna
- Medborgarmedverkan i lokala aktiviteter och projekt
- Hälsoaktiviteter med fokus på rörelse och upplevelse
- Nätverks- och utvecklingsprojekt
- Planläggning av stigar och anläggningar i naturen
- Inlägg i program om naturen i radio och TV
- Folderar med information om turer i naturen på egen hand
- Naturutställningar och aktiviteter på naturcenter
- Økobaser, gör-det-självturer och aktiviteter. Økobaser är obemannade ställen nära skolor, som man iordningsställt för naturaktiviteter.

Naturvejlederordningen

Naturvejlederordningen etablerades 1986 i samband med att de 14 första naturvägledarna utbildades.¹⁰⁶ Ordningen är ett avtal mellan naturvägledarna och deras arbetsgivare samt Naturvejlederforeningen, Skov- og Naturstyrelsen och Friluftsrådet¹⁰⁷. Naturvejlederordningen drivs idag efter principer som lades fast i en handlingsplan för tjugohundralet från 2005. I denna beskrivs syftet med naturvejlederordningen så här:

- att stärka befolkningens förståelse för natur, biologisk mångfald samt miljö och kulturmiljö.
- att förbättra människors möjligheter till rekreation och friluftaktiviteter.
- att främja befolkningens direkta delaktighet och inflytande i natur- och miljöförvaltningen.
- att inspirera till en sund och mer bärkraftig livsstil.

¹⁰⁶ Hur ordningen vuxit fram beskrivs i bilaga 4 till Naturvårdsverket 2005.

¹⁰⁷ Aktörerna presenteras på nästa sida.

Det finns ett sekretariat för naturvägledare – Fællessekretariatet – som drivs av Skov- og Naturstyrelsen¹⁰⁸ tillsammans med Friluftsrådet¹⁰⁹. Sekretariatet arbetar med drift och utveckling av ordningen till exempel i form av koordinering, utbildning och fortbildning, utvecklingsarbete och marknadsföring.

Naturvejlederordningen omfattar idag cirka 300 naturvägledare som har olika anställningsförhållanden, därav 70 heltidsanställda inom Skov- og Naturstyrelsen. Resten är huvudsakligen knutna till kommuner, naturskolor och andra organisationer, men några är privata aktörer. Friluftsrådet bidrar till del av löner för vissa naturvägledare.

Naturvägledarutbildningen

Alla danska naturvägledare har genomgått Naturvejlederuddannelsen (Naturvägledarutbildningen).

Ett krav för att få genomgå utbildningen är att deltagaren har ett etablerat anställningsförhållande klart innan antagningen sker. Tanken bakom detta är att satsningen ska gagna både den enskilde och den organisation som personen är anställd hos.

Naturvägledarutbildningen är en fortbildning som löper över två år och omfattar fem kursperioder om mellan tre och tio dagar. Dessemellan får deltagarna uppgifter som ska genomföras på den egna arbetsplatsen. Tyngdpunkten i utbildningen ligger på förmedling och pedagogik.

24 naturvägledare utbildas åt gången. Idag har cirka 300 personer genomgått utbildningen. Logotypen, en uggle, är ett skyddat varumärke som bara kan bäras av personer som genomgått naturvägledarutbildningen.

En stor del av dem som gått utbildningen arbetar vid naturskolor.

Naturvägledarföreningen

Naturvejlederforeningen¹¹⁰ är ett forum för naturvägledare och andra som arbetar med naturvägledning, naturförmedling och miljövägledning. Föreningen är ett yrkesmässigt forum som organiserar kurser, möten med mera. Föreningen har omkring 400 medlemmar. Man samarbetar mycket med den danska naturskoleföreningen.

En del av de ekonomiska resurserna för naturvägledarna kommer från Tips och lotto¹¹¹-medlen och används för lönetillskott på cirka 210 000 kr per naturvägledare. De 70 heltidsanställda inom Skov- og Naturstyrelsen finansieras till 100 % av arbetsgivaren.

De som antas till naturvägledarutbildningen har anställning på något av följande sätt

- med lönetillskott från Tips- och lottomedlen
- på en statlig eller kommunal naturskola
- på ett statskogsdistrikt, i en kommun, på museum, naturcenter eller i en natur- och friluftorganisation.

Naturvägledning i Norge

Naturvägledning har länge varit en viktig del i policyarbetet för norsk naturvård. Naturvägledning tas upp i olika grad upp i statliga naturvårds- och friluftslivsskriv-

¹⁰⁸ Motsvarar närmast Forststyrelsen/Metsähallitus i Finland, se sidan 130. <http://www.skovognatur.dk>

¹⁰⁹ Friluftsrådet i Danmark motsvarar närmast Svenskt Friluftsliv, men med uppgifter även att vara rådgivande till offentliga myndigheter. <http://www.friluftsradet.dk>

¹¹⁰ <http://www.natur-vejleder.dk>

¹¹¹ Jämförbart med Svenska Spel.

Bild 44. Ugglan som endast får bäras av personer som genomgått den danska naturvägledarutbildningen.

ningar från 1980-talet och framåt. I samband med den gemensamma nordiska satsningen på naturvägledning som samordnades av Nordiska ministerrådet genomfördes flera försöksprojekt i Norge under perioden 1989-94. De resulterade dock inte till att naturvägledare anställdes efter försöksperioden.

Nationalparkscentra

Det finns 14 nationalparkscentra i Norge bemannade av personal med naturvetenskaplig kompetens. Centren ska själva eller i samarbete med andra erbjuda turer och aktiviteter i nationalparken med omgivningar. Man ska också om möjligt anpassa närområdet för naturvägledning genom att erbjuda uteaktiviteter för barn och unga, naturstigar med mera. Pilotprojekt med naturskoleverksamhet i anslutning till centra har genomförts.

Ideella organisationer

Flera av de norska ideella organisationerna har verksamheter som är eller gränsar till naturvägledning; främst satsas det på aktiviteter för barn och ungdomar. Det gäller till exempel Norges jägar- och fiskeförbund, Norges Naturvernförbund/Miljöagenterna, Den norska turistföreningen/Barnens turlag, Speiderforbundene (scouterna), Norsk ornitologisk forening och 4H. Friluftorganisationernas paraplyorganisation Friluftorganisasjonenes Fellesorganisation, FRIFO, samlar tolv organisationer som i olika grad erbjuder sina medlemmar naturkunskap och naturupplevelser genom friluftaktiviteter. Ingen av organisationerna har dock lyft fram naturvägledning som en huvudaktivitet.

Utomhusundervisning i grundskola, lägerskolor och naturskolor

Den norska läroplanen fastställer att alla norska skolbarn ska erbjudas olika former av utomhusundervisning under sin skolgång. Många deltar också i lägerskoleverksamhet som har lång tradition i Norge – det finns 68 godkända lägerskolor och dessutom ett antal renodlade naturskolor.

Framtid

Frågan om naturvägledning har fått ny aktualitet de senaste åren. Statens naturoppsyn (SNO)¹¹² har låtit genomföra utredningen Naturveiledning i Norge¹¹³ där nuläget i Norge och Norden beskrivs och en plan för satsning på norsk naturvägledning med fokus på utbildning och anställning av naturvägledare delvis enligt den danska modellen presenteras. En sektion för naturvägledning har 2010 skapats inom SNO och två nya naturvägledartjänster har inrättats, vid Laksesenteret i Namsos och i Vestfold/Telemark. År 2008 invigde SNO två vildrenscentra med anställda naturvägledare och 2009 tillkom en anställd naturvägledare vid Hardangervidda natursenter i Eidfjord.

Förslag till uppbyggnad av naturvägledningsorganisation i Norge

1. En certifieringsorganisation skapas. Certifiering kan ske efter genomgången vidareutbildning som fokuserar på pedagogik och förmedling.
2. En naturvägledningsorganisation skapas och ägs av DN¹¹⁴ och SNO, med mål att ha 30 anställda naturvägledare år 2011 (kostnad ca 20 miljoner kronor).

¹¹² Statens Naturoppsyn är en statlig myndighet som arbetar med tillsyn av norsk lagstiftning som berör naturmiljön, inklusive jakt och fiske, vidare skötsel av skyddad natur, rovdjursförvaltning och naturvägledning. <http://www.naturoppsyn.no>.

¹¹³ Naturitas AS, 2008.

¹¹⁴ Direktoratet for Naturforvaltning, där SNO ingår som en del. <http://www.dirnat.no>.

3. Vårdar för naturvägledarna blir nationalparkscentra, museer och ideella organisationer i syfte att nå så många människor som möjligt.
4. Ett gemensamt sekretariat för nationalparkscentra och naturvägledningsorganisationen skapas.
5. Ett nordiskt samarbetsprojekt för naturvägledning skapas under Nordiska ministerrådet (arbetsgruppen för natur, kulturmiljö och friluftsliv) för att ta tillvara de bästa erfarenheterna från respektive land.
6. En fortbildning för naturvägledare projekteras under 2008 och etableras från 2009.

Naturvägledning i Finland

Liksom i Sverige och Norge satsas det i Finland mycket på naturvägledning i skyddade naturområden, speciellt nationalparkerna med naturum, naturstigar och andra anordningar. Finland har 35 nationalparker och 23 naturum eller motsvarande. Nationalparkerna förvaltas av den finska skogsstyrelsen, Forststyrelsen eller Metsähallitus¹¹⁵. I Finland såväl som i Danmark handhar denna myndighet både den statliga naturvårds- och skogsförvaltningen. Man arbetar också med natur- och vildmarksturism, försäljning av fritidstomter med mera.

Verksamheten i de allra flesta naturum bedrivs också av Metsähallitus, ibland i samarbete med museer, kommuner eller föreningar. Metsähallitus antog år 2000 så kallade Principles of interpretation, vilka reviderades 2005. De finländska riktlinjerna för naturum liknar mycket de svenska (se sidan 51) och det finns ett samarbete mellan myndigheterna i de båda länderna. Naturumen är bemannade och flera av dem ger naturvägledning för olika målgrupper, med en klar tonvikt vid skolan. Undervisnings- och naturvägledningssuppläggen samordnas mellan naturumen så att Forststyrelsen totalt sett kan erbjuda bra undervisnings- och guideprogram för de viktigaste finska naturtyperna.

Metsähallitus verksamhet

I en PM från Metsähallitus¹¹⁶ delas naturvägledningen in i tre nivåer: basic interpretation (information om områden, att hitta och så vidare), inspiring interpretation (riktad främst till rekreationsbesök, genom guidningar, utställningar, program, stigar med mera) och advanced interpretation (av utbildningskaraktär, riktad mot skolor, studenter, organisationer och andra som studerar exempelvis samband mellan natur- och kulturmiljövård och hållbart beteende).

Alla Metsähallitus' erbjudanden presenteras i den gemensamma nationella naturportalen¹¹⁷, som gör det enkelt för allmänheten att hitta guidningar och utflyktsmål. En karttjänst¹¹⁸ finns kopplad till portalen sedan 2007, och den anlätades nära 250 000 gånger redan det första året.

Utbildning och certifiering

I Kvarkens världsarvsområde utbildas och certifieras så kallade världsarvs guider. Dessa är antingen knutna till naturum och museer, driver egna verksamheter eller önskar komma igång med sådan verksamhet.

I Finland är utbildning och utveckling kring naturvägledning knutet till ämnet miljöpedagogik, Environmental Education, EE. Vid Åbo akademi finns ett centrum för miljöpedagogik som arbetar med att utveckla denna pedagogik vid de finländska universiteten. I den nationella strategin för EE ingår en strävan att skapa ett nätverk av regionala utvecklingscentra.

¹¹⁵ <http://www.metsa.fi>

¹¹⁶ 081017, i samband med träff för svenska naturum.

¹¹⁷ <http://www.utinaturen.fi> och <http://www.luontoon.fi>

¹¹⁸ <http://www.utflyktskarta.fi> och <http://www.retkikartta.fi>

Genom det finländska skolverket kan naturguider utbilda sig till vildmarks- och naturguide. För guidningar som till exempel toppturer eller havskajak krävs kompetensintyg för just den verksamhetsgrenen. Konsumentverket i Finland har anvisningar för detta i syfte att främja säkerheten.

En yrkesexamen för vildmarksguider omfattar:

- kundbetjänings- och interaktionsfärdigheter
- vildmarksfärdigheter och säkerhet
- naturkännedom och miljökunskap
- yrkesutövning och företagsamhet.

Det finns idag ingen samlad organisation för naturvägledare i Finland.

Naturvägledning på Island

Ansvar för naturvägledning

Umhverfisstofnun, miljö- och naturstyrelsen på Island, ansvarar för att naturskyddslagen efterlevs, förvaltar nationalparker och andra skyddade områden, håller i naturundervisning i skyddade områden samt informerar om naturskydd gentemot allmänheten. I naturskyddslagen beskrivs allemansrätten, som slår fast att alla har rätt att fritt röra sig i naturen. Naturvägledning betraktas numera som ett viktigt redskap i naturskyddet.

På Island finns tre nationalparker som vardera har ett statskontor: Umhverfisstofnun¹¹⁹, Þingvellir¹²⁰ och Vatnajökulsþjóðgarður¹²¹. Umhverfisstofnun har huvudansvar för naturvägledning på Island när det gäller naturskyddslagen.

Turism

Omkring 300 000 turister kommer till Island varje år och de senaste åren har antalet stigit markant. Dessutom reser islänningarna mycket i sitt eget land. Undersökningar visar att de flesta turister nämner isländsk natur som huvudorsak till varför de reser till Island. Slitaget genom den koncentrerade turismen under sommarmånaderna är stort.

Naturvägledarens roll

Nästan alla Islands naturvägledare är anställda av Umhverfisstofnun, Þingvellir nationalpark eller Vatnajökuls nationalpark. Många av dem arbetar endast på sommaren. I nationalparken på Þingvellir, som även är världsarvsområde, arbetar cirka en tredjedel av Islands naturvägledare. Antalet heltidsanställda naturvägledare och guider har stigit stadigt för varje år på Island i takt med ökande besöksfrekvens och förlängd turistsäsong.

Naturvägledarens roll har utvecklats sedan den första naturvägledaren blev anställd i Skaftafell nationalpark för 30 år sedan. Rollen har ändrats från tillsyn och kontroll till tyngdpunkt på förmedling av information, kunskap, erfarenhet och känsla för natur. Umhverfisstofnuns naturvägledare – landverðir på isländska – ska kontrollera att naturskyddslagen och regler om skydd följs, förmedla information och kunskap om de skyddade områdenas natur och historia samt ta hand om den dagliga driften och skötseln. I nationalparkerna arbetar naturvägledarna framförallt med verksamheten i naturum och med organiserad undervisning och naturtolkning

¹¹⁹ <http://www.ust.is>

¹²⁰ <http://www.thingvellir.is>

¹²¹ <http://www.vatnajokulsthjodgardur.is>

såsom personlig förmedling till besökare samt vandringar, barntimmar och framtagande av texter. Arbetet med skolbarn blir alltmer viktigt.

Utbildning

Naturvägledare som är anställda av Umhverfisstofnun har genomgått en naturvägledarkurs på 120 timmar som hålls vartannat år. Umhverfisstofnun har även vid vissa tillfällen inbjudit till kortare kurser. De som har gått en naturvägledarutbildning prioriteras när det gäller anställningar av naturvägledare till skyddade områden.

Naturvägledarutbildningen är tillgänglig för alla som fyllt 20 år och vill arbeta som naturvägledare. En stor del av dem som har genomgått kursen är studerande från universitet. Under åren har kraven blivit högre vad gäller till exempel språkkunskap och annan utbildning eller erfarenhet. Kursen innehåller ämnena naturskydd, ekologi, geologi och landskap samt naturvägledarens arbete, kommunikation och tolkning.

År 2004 startade universitetet på Hólar¹²² en kurs för lokala kulturvägledare. Målet är att utbilda guider för att ta emot besökare på historiska platser, i skyddade byggnader och på andra platser där det finns fornminnen – även på museer och utställningar som baserar sig på landets historia och kultur. Kursen hålls delvis tillsammans med naturvägledarutbildningen och innehåller delar om hur man läser landskapet, kulturarv och förmedling, turism och värdskap samt skydd av fornminnen.

7.2 Internationella organisationer och nätverk

Den term som internationellt närmast motsvarar naturvägledning är interpretation (se kapitel 2). Begreppet interpretation hänsyftar inte specifikt till naturmiljöer, utan används lika mycket om kulturmiljöer, stadsmiljöer och historiska miljöer. Se fördjupad diskussion i kapitel 2. Här nedan redogörs för internationella organisationer och nätverk som arbetar med interpretation. Fokus ligger på de engelskspråkiga länderna och på de initiativ som finns i Europa.

I USA finns en lång tradition att arbeta med interpretation. Många länder har hämtat inspiration och kunskap från USA:s arbete. Här erbjuds interpretation i såväl nationalparkerna, vilka förvaltas av US National Park Service, som i områden och byggnader som förvaltas av andra federala eller delstatliga organ. Det handlar alltså både om historiska platser och skyddade naturområden. Den ideella föreningen National Association for Interpretation, NAI, samlar de flesta som arbetar med vägledning. NAI grundades 1988 genom en sammanslagning av två organisationer: the Association of Interpretive Naturalists, grundad 1954, och the Western Interpreters Association, grundad 1965. Organisationen har 5 000 medlemmar i USA, Kanada och 30 andra länder. Medlemmarna är personal i nationalparker, på museer, världsarvscentra, forskare eller kommersiella aktörer. Organisationen håller kurser och konferenser för medlemmarna samt har många aktiva region- och sektionsföreningar. Den internationella sektionen anordnar årligen konferenser på olika platser i världen.

Kanada har flera visitor centres och andra arrangemang för interpretation. Deras samlande organisation, Interpretation Canada, IC, bildades 1973. IC är en ideell förening som arbetar för att ge de 500 medlemmarna professionell utbildning.

I England och Skottland har man länge arbetat med interpretation. I England finns Association for Heritage Interpretation, AHI, som startade 1975 under namnet The Society for the Interpretation of Britain's Heritage. Nätverket samlar alla som är intresserade av interpretation och har för närvarande 500 medlemmar från femton

¹²² <http://www.holar.is>

olika länder. I Skottland finns sedan 1999 Interpret Scotland där olika organisationer samarbetar för att höja kvaliteten på interpretationen vid Skottlands natur- och kulturområden. I nätverket Scottish Interpretation Network, SIN, samlas professionella och amatörer för att utbyta idéer och skapa kontakter kring arbete med Skottlands natur- och kulturarv.

Även i Australien finns en stabil organisation genom den ideella föreningen Interpretation Australia, IAA, grundad 1992 som ett forum för utbyte av frågor och idéer samt för att förbättra kvaliteten och öka professionaliteten i arbetet med interpretation. IAA har mer än 400 medlemmar i Australien, Nya Zeeland och andra länder. I regionen finns även Interpretation Network New Zealand, INNZ.

I Europa finns Interpret Europe, ett nätverk som startades för tio år sedan för att samla aktiva inom interpretation. Nätverket har till största delen legat på is, men nu pågår initiativ för att få igång en gemensam europeisk satsning. I Italien driver Associazione Italiana Guide Ambientali Escursionistiche (The Italian Association for Professional Nature and Walking guides), AIGAE, frågor kring naturvägledning och kvalitetssäkring av guider. I Spanien finns Asociación para la Interpretación del Patrimonio (Association for Heritage Interpretation), AIP, som har 300 medlemmar i sitt nätverk.

Här kan även nämnas EUROPARC - Federation of Nature and National Parks of Europe - grundat 1973 för att gemensamt stödja skyddade områden i Europa. De samlar 500 medlemsorganisationer i 39 europeiska länder och har årligen en konferens. Regionala sektioner av EUROPARC finns också, exempelvis en nordisk-baltisk sektion. International Ranger Federation, IRF, med huvudkontor i Australien, samlar tillsynspersonal/rangers från hela världen. Över 50 organisationer är medlemmar. Organisationen arrangerar kurser och möten samt vart tredje år en världskongress.

Flera exempel på privata företag som arbetar internationellt med kurser i naturvägledning finns också. John Veverka & Associates, med bas i Michigan, USA är ett av dem. Företaget har gjort flertal kurser och uppdrag i Europa. I Europa finns Bildunngswerk Interpretation – Natur- und Kulturinterpretation in Deutschland, Österreich und der Schweiz, som håller kurser i interpretation i tysktalande länder.

Internationella organisationer och nätverk

Land	Namn	Webbplats
Australien	International Ranger Federation, IRF	http://www.int-ranger.net
Australien	Interpretation Australia	http://www.interpretationaustralia.asn.au
England	Association for Heritage Interpretation	http://www.ahi.org.uk
Europa	Interpret Europe	http://www.interpret-europe.net
Europa	Europarc	http://www.europarc.org/home/
Italien	Associazione Italiana Guide Ambientali Escursionistiche, AIGAE	http://www.aigae.org
Kanada	Interpretation Canada, IC	http://www.interpcan.ca
Nya Zeeland	Interpretation Network New Zealand, INNZ	http://www.innz.net.nz
Skottland	Scottish Interpretation Network, SIN	http://www.scotinterpnet.org.uk

Skottland	Interpret Scotland	http://www.interpretscotland.org.uk
Skottland	Scottish Natural Heritage interpretation resources	http://www.snh.org.uk/ww0/Interpretation/default.html
Spanien	Asociación para la Interpretación del Patrimonio, AIP	http://www.interpretaciondelpatrimonio.com
USA	National Association for Interpretation, NAI	http://www.interpnet.com
USA	National Park Service	http://www.nps.gov/idp/interp
USA	Association for Living History, Farm and Agricultural Museums, ALHFAM	http://www.alhfam.org
USA	John Veverka & Associates	http://www.heritageinterp.com
USA	Visitor Studies Association	http://www.visitorstudies.org
Österrike, Tyskland, Schweiz	Bildungswerk Interpretation	http://www.interp.de

8 Övergripande diskussion och slutsatser

Vad är naturvägledning i Sverige idag? Vilka är naturvägledningens framtidsfrågor? Hur nära svaren kommer vi i denna rapport? Har naturvägledningen ett övergripande eller underliggande syfte som är viktigare än andra? I definitionen uttrycks synsättet att naturvägledning är till för att skapa engagemang för natur och miljö. Hur är det med det? Ska naturvägledning främst finnas till för att höja kunskapsnivån i samhället – eller ska dess främsta mål vara att göra människor rikare på upplevelser?

Ny företeelse med 300 år på nacken

Linné var en av de första och mest berömda naturvägledarna, mycket uppskattad för sin kompetens och vilja att dela med sig av sina kunskaper. Kanske var det främst denna förmåga samt en känsla för att bygga nätverk som till slut också gjorde hans vetenskap så känd och etablerad. Pionjärerna i Naturskyddsföreningen skrev in att väcka kärlek till naturen i portalparagrafen i föreningens stadgar redan i början av 1900-talet. Tanken att ge sig ut och uppleva naturen växte fram hos vissa delar av befolkningen ur romantik och urbanisering. Expeditioner gav sig av för att uppleva den orörda naturen. Samtidigt samlades gårdar på Skansen från det landskap som var på väg att försvinna och förändras.

Naturen skulle bevaras och skyddas för människan men också från människan i nationalparker och reservat. 1900-talets naturvård gick i det nationella naturskyddets och så småningom miljöproblemens och vår gemensamma globala miljöns tecken – naturvägledningen finns hela tiden bland annat i form av exkursioner hos de ideella föreningarna, friluftsmuseernas aktiviteter och en framväxande naturskole- och naturumsverksamhet.

I slutet av 1900-talet talade allt fler om behovet av folkupplysning inom miljöområdet. Riokonferensen gjorde avtryck och Agenda 21-rörelsen gick som en miljökommunikativ väckelserörelse genom landet samtidigt som biologisk mångfald blev ett nyckelbegrepp inom naturvården. Naturskolor, naturum och friluftsmuseer som arbetar med natur- och kulturlandskapet var också aktiva i dessa frågor.

Landskapets natur- och kulturgivna element

På 2000-talet stärks intresset för de sociala värdena i naturvården när en ny naturvårdspolitik skrivs fram. Människan är del av naturen och behöver naturen – hela landskapet är vårt kulturarv. ”Med naturen menas både landskapets natur- och kulturgivna element” står det i överenskommelsen som reglerar CNV:s verksamhet (se bilaga 4). Det innebär allt vi har omkring oss både i det urbana landskapet och i omgivningarna. Naturvägledare är de aktörer som ska väcka känsla för och förmedla kunskap om det landskapet. Det är också i hela landskapet som miljö kvalitetsmålen ska uppnås av vår generation.

Naturvägledning har alltså pågått allra minst sedan Linnés tid. Syftena med naturvägledning har dock förändrats över tiden. Naturvägledning i den form som avses i CNV:s arbete lanserades i Sverige först på 1980-talet. Sven-G Hultman lyfte då fram tanken om tolkning, det vill säga vidgad information om natur- och kulturlandskapet, i rapporten En sovande jätte. I början av 1990-talet enades de nordiska länderna om begreppet naturvägledning och om den definition som CNV har att förhålla sig till i dag.

I begreppet naturvägledning samlas alla metoder och tekniker som används för att väcka känsla för och förmedla kunskap om natur. I och med att CNV inrättats på SLU har begreppet på allvar anammats av Naturvårdsverket. Genom CNV ska begreppet naturvägledning fyllas med innebörd som är relevant för 2000-talet, och naturvägledningens utövare samlas och stärkas.

Intervjuer om naturvägledning

CNV har i denna rapport försökt ge en nulägesbild av naturvägledning i landet. Vilka är naturvägledningens utövare i Sverige idag? Vad gör de och vad tänker de om sitt uppdrag och sin framtid? Vad kan CNV göra för dem? Intervjuundersökningen och den mångfald av kontakter som tagits under CNV:s första verksamhetsår har gett en stor kunskapsbas att bygga vidare från. Mycket av det material som samlats in har ännu inte bearbetats. Arbetet tar avstamp i denna rapport och underlaget till de fem fokusfrågor som valts ut för att analyseras i rapporten är ett stort material i sig som också kunde analyseras djupare och mer.

Några saker bör beaktas när man värderar svaren som del i en bild av naturvägledning idag. CNV har utifrån sitt uppdrag formulerat frågor, ringat in fokusgrupper och tolkat svaren. Ambitionen har varit att ge dem som svarat stort utrymme att komma till tals. Ett grundligt förarbete i analys av fokusgrupper har genomförts. Värt att tänka på när man bedömer de resultat som presenteras är att det finns många naturvägledare som inte nåtts av frågorna, att vissa kategorier som är kända inte har intervjuats och att de frågor och svar som getts delvis har styrts och färgats vid insamling och tolkning, mer eller mindre medvetet, av CNV:s medarbetare. De intervjuer som genomförts bedöms dock vara tillräckligt många och djupgående för att kunna ligga till grund för några generella slutsatser om naturvägledning i Sverige.

Heterogen grupp med liknande ideologi

Naturvägledarna är en heterogen grupp med viljan att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen som minsta gemensam nämnare. De CNV benämner naturvägledare kallas i sin vardag något annat – till exempel museipedagog, naturguide, informatör, ekoturismarrangör eller naturvårdshandläggare.

Gemensamt för de allra flesta är att man ser positivt på sitt uppdrag. Man upplever arbetet med naturvägledning som meningsfullt – både det enskilda mötet med människor och tanken att verka för de övergripande syften som exempelvis uttrycks som att rädda världen, att värna naturområden, att öka förståelse för naturvård eller att väcka miljöengagemang. Noteras bör i detta sammanhang att många samtidigt konstaterar att man faktiskt inte följer upp vad deltagarna lär sig och egentligen inte vet hur eventuell påverkan ser ut. Detta enligt svaren på en delfråga som inte redovisas i rapporten. Man vet alltså oftast inte men man känner, hoppas eller tror att man påverkar deltagarna till större miljöengagemang.

Naturvägledarna är ofta anställda i eller del i större organisationer men en slutsats som kan dras från materialet är att många ändå känner sig ganska ensamma i sina professioner. En samstämmig bild är att man välkomnar det stöd som CNV kan komma att erbjuda – inte minst för att man därigenom får ett större sammanhang att placera sin verksamhet i.

Resurser, verktyg och status

En annan tydlig strömning i svaren handlar om resursbrist – naturvägledning drivs ofta med projektbaserad eller osäker ekonomisk bas. Det är svårt att planera för långsiktiga satsningar och man är ofta även i etablerade organisationer hänvisad till projektmedel för sin verksamhet. Detta får till följd att aktörerna – inte minst de ideella – blir beroende av att anpassa sig till befintliga möjligheter att söka medel eller positivt uttryckt att naturvägledningen måste vara anpassningsbar och följa sin

tid. När projektmedel utlyses för folkhälsoarbete följer naturvägledare ofta efter och anpassar verksamheter och projekt så att hälsoperspektivet lyfts fram. När medel avsätts för klimatarbete ges guidningar med klimattema. Att intresset på lokal nivå är stort visade sig inte minst i utvärderingen av LONA-satsningarna (de lokala naturvårdsprogrammen) där en mycket stor del av de genomförda projekten visade sig vara inriktade på eller ha tydliga inslag av naturvägledning.

Stöd från CNV

Naturvägledarna välkomnar all praktisk hjälp från CNV som mötesplats och kunskapsresurs. CNV behövs som arena för informationsspridning, hos CNV vill man ta del av överblickar och genom CNV hoppas man få möjlighet att berätta vad man själv gör och ta del av erfarenheter från andra. Man hoppas också på möjlighet att ta del av metodutveckling och att kunna hämta konkreta verktyg för sin verksamhet från CNV. Utvärderingar är till exempel ett eftersatt område. Kurser och utbildningar välkomnas också. Den isolering man ofta upplever speglas också i önskemål om att CNV ska underlätta samarbeten. Detta menar man kan ske till exempel genom direkta aktiviteter som skapar mötesplatser inom nätverket men också genom att lyfta fram exempel på när samverkan mellan andra aktörer fungerar bra. Sammantaget kan man konstatera att naturvägledarna i sina öppna önskemål direkt eller indirekt tar upp alla de uppdrag och aktiviteter som CNV ålagts och/eller planerar.

Ett område där uppdraget inte är lika tydligt, men där naturvägledarna pekar på ett behov, handlar om opinionsbildning. Ett tema bland diskussionsgrupperna som väckte stort intresse på CNV:s invigning var: Hur får man in naturen i kulturdebatten? (se bilaga 5). I intervjuerna tar en ganska stor grupp upp frågan om hur man kan höja naturvägledningens status. Genom att samla nätverket av naturvägledare kan CNV stötta vägledarnas egna möjligheter att samla sig till att ställa krav på resurser för att utveckla sina verksamheter. All CNV:s verksamhet – att skapa en professionskultur för naturvägledare, att skapa kontaktytor och förse vägledarna med kunskap och verktyg – kommer självklart på sikt att bidra till att lyfta naturvägledning och dess status i stort.

Naturvägledningens metoder

Vilka slutsatser kan dras av naturvägledarnas svar om hur de arbetar idag?

De metoder som lyfts fram särskilt i rapporten är guidningar, natur- och kulturstigar och utställningar – tre stora och traditionella metoder för naturvägledning som CNV valt ut för fördjupade frågor. Dessutom behandlas arbete med foldrar, skyltar, webbsidor och nya metoder som till exempel mobil naturvägledning och geocaching i ett särskilt avsnitt. Ur svaren kan man först och främst hämta intrycket att även om de metoder som beskrivs i kapitlet bara skildrar en bråkdel av de ansatser och ambitioner som finns för naturvägledning i landet så är naturvägledning en kraftfull rörelse med stor kreativitet.

Vidgar man dessutom perspektivet till det som antyds i definitionen från Nordiska ministerrådet (se kapitel 2), att naturvägledning handlar om allt som leder till att väcka känsla för och förmedla kunskap om natur, är området otroligt brett. Då ryms – utöver alla de traditionella metoderna enligt ovan – också böcker, TV, radio-program om natur och naturlyrik inom de befintliga verktygen.

För CNV gäller att hjälpa naturvägledarna att utveckla de metoder som används och att sprida kunskap om nya. Viktigt är också att ge stöd för att välja rätt metod – eller kombination av metoder – för varje situation eller område. Dessutom ser många att marknadsföring, att locka nya grupper och förnya sig på ett sätt som attraherar de nya grupperna, är en utmaning som man inte alltid hinner med. Att hjälpa till att locka folk att besöka naturvägledningen är en framtidsfråga. Att hitta

vägar att tränga genom bruset av aktivitetsutbud, reklam och information i samhället idag är viktigt för naturvägledningens legitimitet – framgång mäts ofta i besökar- eller deltagarantal. De som arrangerar naturvägledningsaktiviteter är inte alltid proffs på marknadsföring. God kommunikation behövs för att få alla de delar som krävs – att planera, marknadsföra, genomföra och utvärdera aktiviteter – att fungera bra. Hur väl man än utvecklar naturvägledningens metoder har det ingen större relevans om man inte samtidigt lyckas locka människor att besöka och upptäcka resultatet av dessa metoder.

Vad är naturvägledningens syfte?

I avsnittet om naturvägledningens framväxt ovan berörs behovet av att sprida bred kunskap och insikt om människans beroende av och påverkan på naturen. Frågan är vilken roll naturvägledning kan ha i det sammanhanget. Behovet uppfattas av många som centralt – åtminstone om man ser naturvägledning som en form av folkbildning:

Ska talet om det uthålligt fungerande samhället kunna förverkligas innebär detta, som jag ser det, den kanske största nationella och internationella folkbildningsuppgiften någonsin. Med vår långa erfarenhet av folkbildningsarbete borde vi kunna skapa viktiga förebilder. Det handlar om att sammanställa relevanta fakta och att göra kunskapen begriplig, meningsfull, berörande och möjlig att omsätta i praktisk handling.

Den här processen förutsätter dialog, ett samtal som förutom kunskaper även handlar om hur vi förhåller oss till andra människor och till växter och djur. Bevarandet av livets mångfald är i hög grad en etisk och existentiell fråga; en fråga om värderingar och livshållning och måste hanteras därefter.¹²³

I skriften *Bildning i vår tid*¹²⁴ förs ett liknande resonemang:

Det räcker därför inte att innesluta sig i en alltigenom mänsklig värld som den humanistiska traditionen gjort. Insikter i de ekologiska naturförloppen, resursernas begränsning, naturens lagar och konsekvenserna av mänskliga ingrepp är nödvändiga beståndsdelar i ett genomtänkt bildningsprogram. Kunskap om villkoren för den mänskliga existensen är en ofrånkomlig del av bildningen i vår tid.

Att arbeta med sådana frågor och perspektiv inom skolans värld bör vara en självklarhet. Men är frågor om människans relation till naturen något som man även borde arbeta mer intensivt med i verksamheter som vänder sig till familjer och vuxna? Enligt definitionen från Nordiska ministerrådet är detta en viktig del att väga in och samsynen hos många naturvägledare och ivrare för naturvägledning tycks stor. Kritiska röster mot detta synsätt på naturvägledning saknas dock inte. Sverker Sörlin säger till exempel så här i CNV:s intervju i Tio tankar om naturvägledning:

Vi ser en stor produktion av positiva påståenden om varför det är meningsfullt och nyttigt att vara i naturen, men de prövas sällan hårt. Det anses bara vara så. Vi vill gärna tro att om människan vistas i naturen, blir hon också grön i själen, men så fungerar det inte.

Nu handlar svaret ovan visserligen om naturbesök överhuvudtaget. Kanske blir själen lite grönare med ett inslag av naturvägledning vid besöket men anledningen till det kritiska synsättet stärks delvis i forskningsöversikten. Eller snarare konstateras där att även om många känt sig manade att försöka besvara frågan om koppling

¹²³ Bo Lundberg 1997.

¹²⁴ Bernt Gustavsson 1996.

mellan naturvistelse eller naturvägledning och konkret miljöengagemang är det svårt att visa på tydliga resultat. Dels för att ändamålsenliga utvärderingsmetoder saknas och dels för att de mål som ska följas upp i regel omfattar komplexa och långsiktiga processer som avser lärande, naturvård eller hållbar utveckling. Dessa förändringar är svåra att mäta och beror alltid på hur man i sammanhanget väljer att definiera dem.

Kunskap och känsla är de två huvudtermerna i definitionen från Nordiska ministerrådet. Kunskap genom naturvägledning kan handla om väldigt mycket fler saker än kopplingen mellan människa och miljö. Känsla för naturen framhålls av många naturvägledare som ett av de viktigaste målen för verksamheten. Man kopplar också frågan om miljöengagemang indirekt till detta: känsla föder intresse som föder engagemang som leder till handling. De konkreta kopplingarna mellan känsla för naturområden och skydd av dessa områden – det mentala skyddet – lyfts också fram av företrädare för Naturskyddsföreningen.

Åter till gränsmarkerna

Kapitel två som behandlar naturvägledningens definitioner och syften avslutades med ett antal frågor om naturvägledningens gränsmarker. Hur mycket klokare är vi efter att ha hört naturvägledarnas röster och efter att ha gjort våra utblickar i denna rapport? Hur ser de som svarat på gränsfrågorna?

Ska naturvägledning enbart ges i eller nära naturen? Alla som sysslar med naturvägledning idag och är intresserade av att nå ut med sina aktiviteter måste vara medvetna om den informationstäta värld besökarna vistas i. Även om själva vägledningen främst sker i och nära natur, och har som främsta syfte att skapa band mellan människa och natur, så är det klokt att ha koll på de möjligheter som sentida medier som Internet, mobiltelefoni och GPS bjuder för att nå ut med eller förnya vägledningen. Intresset för marknadsföring och nya metoder indikerar också att naturvägledarna är medvetna om behovet att följa med sin tid. En sanning idag om den rätta metoden för att locka många besökare kan vara historia i morgon. Var väcks känslan bäst och var förmedlas kunskapen effektivast? Att detta sker i naturen tycks de flesta i branschen rörande överens om, stärkta av utomhuspedagogernas forskning. Vägen ut kräver dock sina egna metoder – även om inte allt behöver rubriceras som naturvägledning.

Ska naturvägledning främst ha en bred allmänhet som målgrupp – eller ska den även kunna ta hand om personer/grupper med specialistintressen? Många naturvägledare söker vägar att nå den breda allmänheten och grupper som annars inte hittar ut i natur. När man nått bredden och skapat den naturvana som någon säger sig eftersträva i resultatdelen kommer kanske specialistintresset av sig själv. Man kan i alla fall konstatera att de naturvägledare som intresserar sig för framtidsfrågor tycks bekymra sig mer om att jobba med den grundläggande ekologiska läskunnigheten än att förse specialisterna med aktiviteter.

Balansgången mellan att ge kunskap om och väcka känsla för tycks hos naturvägledarna i stor utsträckning bero på sammanhang och grupp som man arbetar med. Att känslan har en plats även utan kunskap märks i svaren, inte minst bland dem som jobbar med upplevelsen i fokus – som ekoturismarrangörer eller med naturnybörjare i alla åldrar. Kunskap utan känsla faller ganska direkt utanför naturvägledning om man ser till de ideologier om att provocera, relatera och avslöja som är interpretationens grundvalar. För detta talar också ambitionen att låta alla sinnen vara med som kännetecknar både naturskolornas och friluftsmuseernas verksamheter.

Ska naturvägledningen enbart avse förhållandena i det område där den ges – eller ska naturvägledaren främst – eller även – ha ett bredare mål: att allmänt främja miljömedvetande och hållbar utveckling? Detta ser naturvägledarna ganska olika på. För närnaturnguiderna som med de ideella organisationerna som bas arbetar nära staden och människans vardagsmiljö tycks miljömedvetande och hållbar utveckling

vara självklara ingredienser, medan vissa företag i naturupplevelsebranschen inte vill oro besökarna – den positiva upplevelsen ska vara i fokus. Även frågan om naturvägledning i första hand är en pedagogisk metod eller om den bör ha ett normativt syfte får olika svar beroende på vilken naturvägledare man frågar.

Ska naturvägledning ha fokus främst på naturvetenskapliga (biologiska/ekologiska) frågor – eller främst på samband natur-/kulturmiljöer och på människans roll? Ett återkommande tema när naturvägledning och landskapsperspektiv diskuteras är behovet av att få ihop de två professionskulturer som hanterar natur- och kulturlandskapsfrågor. Alla ser att samverkan behövs men vägarna att få till verklig samverkan är inte alltid så enkla – varken inom myndigheter eller hos ideella organisationer. Helhetsgrepp eftersträvas av de allra flesta och samverkan mellan museer och naturum är positiva exempel på att samverkan på allvar är på gång runt om i landet.

Behövs en avgränsning mot skola och undervisning/utbildning? Och hur ska i så fall den gränsen dras? En tanke om gränsdragning för naturvägledning handlar om frivillighet. Har publiken självmant sökt sig till aktiviteten eller är de en ”captive audience” som till exempel en skolklass som kommenderats ut? Då naturvägledarna som svarat tar emot båda typerna av besökare kan man nöja sig med att de konstaterar att olika metoder krävs för olika grupper.

Hur ser gränsmarker och relationer ut gentemot friluftslivs- och hälsoaspekter av naturvistelse? De danska naturvägledarna har lyft in hälsoaspekterna som ett viktigt mål för naturvägledningen. Många svenska naturvägledare betraktar kanske hälsofrågan som en sekundär effekt av naturvistelsen. Klart är dock att allt fler ser både den fysiska aktivitet och den upplevelse som naturvägledning ger som delar av en helhet värda att lyfta fram. Folk mår helt enkelt bättre av att vistas i och lära sig om natur – lär de sig också att de mår bra när de vistas i natur så mår de ännu lite bättre, som en naturvägledare konstaterar i intervjumaterialet med stöd av allt fler forskningsresultat.

Varken definitionen från Nordiska ministerrådet eller CNV:s egna överläggningar har gett några tydliga svar på naturvägledningens gränser. Naturvägledning är en palett – ett antal metoder som används beroende på syfte och sammanhang. Naturvägledarnas svar är därför intressanta; de sköter ju själva avgränsningarna i de praktiska verksamheter de driver. Eller som CNV:s ordförande Sven-G Hultman uttrycker det:

Dessa frågor kommer att diskuteras länge framöver eftersom det finns så många olika sätt att berika och fördjupa naturupplevelser. Det är viktigt att var och en som arbetar med naturvägledning skaffar sig ett medvetet förhållningssätt till frågorna. Svaren kan sannolikt variera, beroende på i vilket sammanhang man är verksam.

Naturvägledningens framtid

Både de resultat som presenteras i denna rapport och det stora intervjumaterial som CNV samlat in inför sammanställningen av rapporten kan användas för fördjupade studier i framtiden. Centrum för naturvägledning kommer att ge sig i kast med frågor som hur utställningen kan flyttas ut i naturen och hur Sveriges länsstyrelser arbetar med naturvägledning. Andra frågor behöver forskningen hjälpa till att ge svar på. Börjar naturvägledarna i större utsträckning att utvärdera sina verksamheter kommer till exempel en del svar på frågorna om koppling mellan naturvägledning och miljöengagemang att kunna ges.

Naturvägledarna vill höja naturvägledningens status – det är tydligt – och sannolikt kommer en allt starkare professionskultur att växa fram. CNV har en viktig roll att spela som katalysator. Exempelen från USA och Danmark visar att det är möjligt. Kanske krävs stöd till branschen i Sverige initialt. Alla de utbildningsaktörer som redan verkar i Sverige kan tillsammans bygga framtidens utbildningar för naturvägledning parallellt med att certifierade naturvägledare stiger ut på fältet. Forskningsfrågorna är många och naturvägledning som forskningsämne kan liksom i USA

bli en självklarhet. Riktade statliga satsningar för att stötta företag och organisationer som utvecklar naturvägledning på fältet skulle kunna ge utdelning i form av en växande naturturism och hållbart förvaltande av skogs-, jordbruks-, kust-, fjäll- och tätortslandskapen – de arenor som naturvägledarna arbetar på. Kanske kan bidrag från Svenska Spel på motsvarande sätt som i Danmark delvis användas för att stötta anställningar av naturvägledare? Kanske kommer Sverige att ha minst en naturvägledare i varje kommun i framtiden – precis som man idag har kommunekologer. En sak känns dock säker efter att ha tagit del av alla de röster som talar för och om naturvägledning i denna rapport: Naturvägledning kan vara en del av svaret på många behov som finns hos både enskilda människor och i samhället i stort just nu.

Naturvägledningen är här för att stanna.

9 Referenser

- Ballantyne, R., & Hughes, K. 2001. Interpretation in ecotourism settings: Investigating tour guides: perceptions of their role, responsibilities and training needs. *The Journal of Tourism Studies*, 12: 1-9.
- Ballantyne, R., & Hughes, K. 2006. Using front-end and formative evaluation to design and test persuasive bird feeding warning signs. *Tourism Management*, 27(2): 235-246.
- Bertilsson, C. 2009. *Tio tänker om naturvägledning*. Centrum för naturvägledning / Naturvägledning i fokus.
- Borgström, Georg. 1953. *Jorden – vårt öde*.
- Borgström, Georg. 1962. *Mat för miljarder*.
- Borgström, Georg. 1964. *Gränser för vår tillvaro*.
- Carson, Rachel. 1962. *Tyst vår/Silent spring*.
- Dudley, J. E., & Fortner, R. W. 2002. The Effect of Participation in Experiential Environmental Education Programs on Student Attitudes Toward Science: A Case study of F.T. Stone Laboratory's Medle-School Program. *Interpretive Sourcebook*, 89-90.
- Ekeland, Kelvin. 1981. *Naturum – en tioåring som ynglar av sig*. SMF-nytt nr 4/1981, s.4-7.
- Eriksson, Anders. 1992. *Projekt Tolkning/information 1987-92. Sammanfattning och utvärdering av en sexårig försöksperiod*. Upplandsstiftelsen.
- Frisén, Rune. 1979. *Rapport från internationella seminariet om nationalparker och reservat i Kanada och USA augusti 1979*. Naturvårdsverket, Naturresursavdelningen, reserapport 1979-09-25.
- Gustavsson, Bernt. 1996. *Bildning i vår tid*. Wahlström & Widstrand.
- Haraldsson, Désirée. 1987. *Skydda vår natur! Svenska Naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling*. Lund University Press.
- v. Hofsten, Anne. 1978. *Naturum – Naturvårdsverkets informationscentraler*. Sveriges Natur nr 5, okt 1979, s.233-235.
- v. Hofsten, Anne. 1980. *Naturum – en vägledning*. s.nv pm 1369.
- Hogdal, Jon. 1993. *Liv och landskap i Uppsala län*. Upplandsstiftelsen/Svenska Turistföreningen.
- Holmberg, Göran. 1978. *Dags att satsa på modern pedagogisk naturinformation!* Sveriges Natur Årsbok, s. 210-217.
- Hultman, Sven-G. 1978. *Naturtolkning*. Skogen nr 9-10, 12, 13.
- Hultman, Sven-G. 1979a. *Vi behöver bra naturpedagogik – Rädda naturum!* Sveriges Natur nr 5, s.197-200.
- Hultman, Sven-G. 1979b. *Stig in i naturen på naturstigen*. I alla väder 4:29-31.
- Hultman, Sven-G. 1985. *Tolkning – en sovande jätte. Vidgad information om natur- och kulturlandskapet i Uppsala län*. Sveriges lantbruksuniversitet, Avd för landskapsvård, rapport 35.
- Hultman, Sven-G & Rosell, Elisabeth (red). 1984. *Tolkning – Pedagogik i Fält. Rapport från en konferens i Garpenberg mars 1984*. Sv. Lantbruksuniv, ALA-Arbetsgruppen lantbruk och samhälle, Stencil nr 22.
- Key, Ellen. 1906. *Folkbildningsarbetet*. Uppsala.
- Kim, A. 2008. Where the Bloody Hell Are We? The management role of Interpretation: Problems and Challenges. CAUTHE 2008 Conference.
- Kulturdepartementet. 1999. *Statens stöd till friluftsliv och främjandeorganisationer*. Ds 1999:78.
- Lundberg, Bo. 1997. *Om biologisk mångfald*. Bilaga till Miljöaktuellt nr 4/97.
- Länsstyrelsen Norrbotten. 2008. *Natur- och kulturturism i Norrbottens län, 2008-2013*. Länsstyrelsens rapportserie, nr 2/2008.
- Länsstyrelsen Västernorrland. 2007. *Förslag till nationell certifiering av naturguider*.
- Madin, E. M. P., & Fenton, D. M. 2004. Environmental Interpretation in the Great Barrier Reef Marine Park: An Assessment of Programme Effectiveness. *Journal of Sustainable Tourism*, 12(2):121-137.
- Miljöverndepartementet. 2001. *Friluftsliv – ein veg til høgare livskvalitet*. Stortingsmelding 39, 2000-2001.

- Munro, J.K., Morrison-Saunders, A., & Hughes, M. 2008. Environmental Interpretation Evaluation in Natural Areas. *Journal of Ecotourism*, 7(1): 1-14.
- Naturitاس. 2008. *Naturveiledning i Norge*. Utredning för Statens naturoppsyn.
- Naturskyddsföreningen. 1978. *Natur för fritid*. Årsbok.
- Naturskyddsföreningen. 1979. *Natur på nära håll – vårt behov av vardagsnatur*. Årsbok.
- Naturskyddsföreningen m.fl. 2006. *Nyfiken grön. Handbok för naturguider*. Svenska Naturskyddsföreningen, Sveriges Ornitologiska Förening och Studieförbundet.
- Naturvårdsverket. 1980. *Naturum – en vägledning*. Förf: Anne von Hofsten.
- Naturvårdsverket. 1984a. *Naturstigar – en idébok*. Meddelande 1/1984.
- Naturvårdsverket. 1984b. *Naturskolan på Söderåsen*. s.nv pm 1780.
- Naturvårdsverket. 1999. *Miljöundervisningen – så har den utvecklats. Naturvårdsverkets perspektiv 1960-1990-talet*. Rapport 4957.
- Naturvårdsverket. 2004a. *Värna, Vårda, Visa. Program för bättre förvaltning och nyttjande av naturskyddade områden 2005-2015*. Rapport 5410, okt 2004.
- Naturvårdsverket. 2004b. *Naturum i Sverige. Nationella riktlinjer*. Rapport 5376, juni 2004.
- Naturvårdsverket. 2005. *Visa vägen till naturen. Utveckling av naturum och naturvägledning i Sverige*. Rapport 5437, mars 2005.
- Nilsson, Bo. 1987. *Naturhistoria i kulturhistoriska museimiljöer*. Statens Kulturråd informerar 8/87, sid. 2-4.
- Nordenskiöld, A.E. 1880. *Festskriften Per Brahes minne*. Återgiven bland annat i årsskriften Sveriges Natur 1911, sidan 14-17.
- Nordiska ministerrådet. 1990. *Naturvägledning i Norden*. NORD 1990:52.
- Palmstierna, Hans. 1968. *Plundring, svält, förgiftning*. Rabén & Sjögren.
- Proposition 1986/87:97. *De centrala museernas uppgift och ansvar*.
- Regeringens skrivelse 2001/02: 173. *En samlad naturvårdspolitik*.
- Rosén, Bengt. 1988. *Ekologin och länsmuseumerna*. Rapport I från projektet Ekologisk kunskaps spridning. Naturhistoriska riksmuseet, Skansen & Statens Kulturråd.
- Segnestam, Mats. 1979. *Projekt Naturinformation – en idéskiss*. Sveriges Natur nr 5: 208-209.
- Sharpe, Grant W. 1982. *Interpreting the Environment*. John Wiley & Sons, N.Y.
- Skov- og Naturstyrelsen og Friluftsrådet. 2005. *Naturvejledning i det 21. Århundrede. Handlingsplan*.
- SOU 1940:12. *Inrättande av fritidsreservat för städernas och de tätbebyggda samhällenas befolkning*.
- SOU 1973:5. *Museumerna*.
- Statens Kulturråd. 1986. 1. *Museiverige*. 2. *Museiperspektiv*. 3. *Museiförslag*. Rapporter från kulturrådet 1986:1-3.
- Säwe, P.A. 1877. *Sista paret ut!* Utdrag ur Jägarförbundets tidskrift 1877, återgivet i Sveriges Natur 1915, s. 157-160.
- Tilden, Freeman. 1957. *Interpreting Our Heritage*. The Univ. Of North Carolina Press.
- Uddenberg, Nils. 1993. *Ett djur bland andra? – Biologin och människans uppfattning av sin plats i naturen*. Nya Doxa.
- Upsala Nya Tidning 1988. *Mera naturvård på museumerna*. Notis 880702.
- Westerlund, Staffan. 1988. Upsala Nya Tidning 880615.
- Wiles, R., & Hall, T.E. 2005. Can Interpretive Messages Change Park Visitors' Views on Wildland Fire? *Journal of Interpretation Research*, 10 (2) 18-35.
- Vinterhed, Kerstin. 1980. *Det nödvändiga tolkandet*. Dagens Nyheter 5/1 1980.
- Ödman, Per-Johan. 1979. *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*. AWE Gebers, Stockholm.
- Ödman, E., Bucht, E. & Nordström, M. 1982. *Vildmarken och välfärden. Om naturskyddslagstiftningens tillkomst*. Liber förlag.

Personlig kommunikation (gäller kapitel 2-3)

Ekeland, Kelvin. 080925.	Mikaëlsson, Jan. 080908.
Gelter, Hans. 080904.	Olausson, Mia. 080914.
Hansson, Thomas. 081125.	Olsson, Roger. 080908.
Hjelm, Klas. 081124.	Segnestam, Mats. 081016.
von Hofsten, Anne. 081218.	Zettersten, Gunnar. 080905.

10 Bilagor

BILAGA 1 Intervjufrågor i undersökningen

BILAGA 2 Organisationstillhörighet för naturvägledare i undersökningen

BILAGA 3 Naturvägledarna i nätverket

BILAGA 4 Överenskommelse mellan Naturvårdsverket och SLU om Centrum för naturvägledning

BILAGA 5 Huvudintryck från CNV Open Space 2008-10-09

BILAGA 6 CNV:s styrgrupp och kansli

BILAGA 1

Intervjufrågor i undersökningen

Intervjufrågor

Nedanstående frågor användes under arbetet med intervjuerna för Naturvägledning i Sverige.

Frågorna utvecklades under arbetets gång och användes i intervjuer, de allra flesta per telefon, samt i förenklad form i webbenkäten.

Inledningsvis introducerades CNV för den som intervjuades och kontaktuppgifter till naturvägledaren noterades.

Naturvägledarna fick svara anonymt om de så önskade, men väldigt få naturvägledare har önskat det och då bara för någon enskild fråga.

Intervjupersonen

Vad har du för roll i er organisation (kopplat till naturvägledning)?

Vad arbetar du med?

Jobbar du praktiskt med naturvägledning, just nu?

Vad har du för bakgrund (i korta drag)?

Allmänt

Hur arbetar din organisation med naturvägledning?

Är arbetet med naturvägledning en central del av er verksamhet?

Vilka metoder för naturvägledning använder ni er av?

Vad vill din organisation åstadkomma med naturvägledningsverksamheten?

Hur finansieras verksamheten?

Vilka perioder på året har ni öppet/verksamhet?

Hur länge har organisationen arbetat med naturvägledning?

Vilka frågor/arbetsuppgifter upplever du som särskilt positiva och vilka upplever du som särskilt negativa inom ditt arbete med naturvägledning?

Vad skulle du särskilt vilja utveckla/förbättra inom ditt arbete med naturvägledning?

Guideverksamhet

Har ni guideverksamhet?

Vad handlar guideverksamheten om (ämnesmässigt)?

Hur är guideverksamheten upplagd?

Regelbundna guidningar?

Öppna eller förbokade?

För vilka målgrupper har ni guideverksamhet?

Kostar det något att delta? Hur mycket?

Vem/vilka guidar?

Hur många deltar i er guideverksamhet per år?

Vad fungerar bra (internt/externt) i er guideverksamhet ?

Vad fungerar mindre bra (internt/externt) i er guideverksamhet?

Vad har organisationen för framtidsplaner för guideverksamheten?

Programverksamhet

Har ni ytterligare programverksamhet?

Vad handlar programverksamheten om?

Hur är programverksamheten upplagd?

Regelbunden programverksamhet?

Öppen eller förbokning?

Vilka målgrupper vänder ni er till med er programverksamhet?

Kostar det något att delta? Pris?

Hur många når ni med er programverksamhet per år?

Vad fungerar bra (internt/externt) i er programverksamhet ?
Vad fungerar mindre bra (internt/externt) i er programverksamhet?
Vad har organisationen för framtidsplaner för programverksamheten?

Tryckt material

Använder ni er av skriftligt eller tryckt naturvägledningsmaterial (ej annons-material)?
Vad handlar materialet om?
Vilken typ av material:
- Informationsblad? Hur stor upplaga?
- Broschyrer? Hur stor upplaga?
- Övrigt skriftligt material? Upplagestorlek?
Hur får man tillgång till informationsmaterialet?
Vilka målgrupper vänder ni er till med ert informationsmaterial?
Vad fungerar bra (internt/externt) med ert naturvägledningsmaterial?
Vad fungerar mindre bra (internt/externt) med ert naturvägledningsmaterial?
Vad har organisationen för framtidsplaner för naturvägledningsmaterialet?

Självguidande stigar

Använder ni er av självguidande stigar?
Vad handlar stigarna om?
Vilka målgrupper vänder ni er till med era stigar?
Hur många når ni med stigarna per år?
Vad fungerar bra (internt/externt) med stigarna?
Vad fungerar mindre bra (internt/externt) med stigarna?
Vad har organisationen för framtidsplaner för stigarna?

Informationstavlor

Använder ni er av informationstavlor (t ex informationstavlor i naturreservat eller för specifika objekt som t ex en gammal husgrund)?
Vad informerar informationstavlorna om?
Vilka målgrupper vänder ni er till med era informationstavlor?
Vad fungerar bra (internt/externt) med informationstavlorna?
Vad fungerar mindre bra (internt/externt) med informationstavlorna?
Vad har organisationen för framtidsplaner för informationstavlorna?

Utställningar

Använder ni er av utställningar?
Vad handlar de om?
Vilka målgrupper vänder ni er till?
Hur många besökare har ni?
Vad fungerar bra (internt/externt) i era utställningar?
Vad fungerar mindre bra (internt/externt) i era utställningar?
Vad har organisationen för framtidsplaner för utställningarna?

Utbildning

Bedriver ni utbildning eller undervisning?
Vad handlar den om?
Vilka målgrupper vänder ni er till?
Vilken utbildningsnivå rör det sig om?
Hur många når ni med utbildningen/undervisningen?
Vad fungerar bra (internt/externt) i er utbildning/undervisning?
Vad fungerar mindre bra (internt/externt) i er utbildning/undervisning?
Vad har organisationen för framtidsplaner för utbildning/undervisning?

Hemsida

Använder ni er av en hemsida för naturvägledning (inte hemsidor för marknadsföring endast)?
Vilken adress har er hemsida för naturvägledning?

Vilka målgrupper vänder ni er till denna hemsida?
Hur många besökare per år har hemsidan?
Vad fungerar bra (internt/externt) med er hemsida?
Vad fungerar mindre bra (internt/externt) med er hemsida?
Vad har organisationen för framtidsplaner för hemsidan?

Övrig metod för naturvägledning

Använder ni någon annan metod för naturvägledning?
Vad handlar den/de om?
Hur är den/de upplagda?
Regelbunden verksamhet? - öppen eller förbokning?
Vilka målgrupper vänder ni er till?
Kostar det något att delta? Vad kostar det?
Hur många når ni med denna verksamhet?
Vad fungerar bra (internt/externt) i denna verksamhet?
Vad fungerar mindre bra (internt/externt) i denna verksamhet?
Vad har organisationen för framtidsplaner verksamheten?

Närnatur

Utnyttjar ni aktivt närnaturen för olika typer av naturvägledningsaktiviteter?
Med närnatur menar vi natur som finns i anslutning till där människor bor/jobbar. Om ja i så fall vilka aktiviteter?

Marknadsföring

Hur marknadsför ni er naturvägledning?
Vilka målgrupper vänder ni till?

Uppföljning

Följer ni upp vad deltagarna/läsarna tycker om er naturvägledning? I så fall, hur?

Samarbeten

Samarbetar ni med andra aktörer inom naturvägledning? Lokalt?
Med vem/vilka samarbetar ni och hur? Regionalt?
Med vem/vilka samarbetar ni och hur? Nationellt?
Med vem/vilka samarbetar ni och hur? Internationellt? Med vem/vilka samarbetar ni och hur?
Finns det ytterligare aktörer som ni skulle vilja samarbeta med? Vilka? Varför?
Känner ni till några andra aktörer som arbetar på ett särskilt intressant sätt med naturvägledning? Vilken/Vilka? På vilket sätt är deras arbete intressant?

Interaktiva metoder

Arbetar ni med interaktiva metoder inom naturvägledning? Vilken/Vilka?
Varför (eller varför inte) har ni den möjligheten för deltagarna?

Dialog

Finns det möjlighet för de som vägleds att ha en dialog med er? Hur?
Skriftligt eller muntligt?
Uppmuntras dialogen?
Varför (eller varför inte) har ni den möjligheten för deltagarna?

Engagemang för natur och miljö

Anser du att er naturvägledning leder mottagarna till ett större engagemang för natur och miljö?
Vilken del (vilka metoder) av er naturvägledning leder till detta engagemang?
Vad (specifikt) skapar engagemanget?

Tillgänglighet

På vilket sätt arbetar ni med att tillgängliggöra er naturvägledning för personer med funktionshinder?

Har ni naturvägledning på annat språk än svenska? Vilket språk? Och vilken aktivitet?

CNV:s roll

På vilket sätt skulle Centrum för naturvägledning kunna stödja din organisation?

Är någon/några av följande punkter relevanta för er att ta del av? Gradera varje punkt från 1-5, där 1=inte relevant alls och där 5=i högsta grad relevant.

Att CNV har överblicksansvar inom och utom landet.

Att CNV ingår i internationella nätverk och sammanslutningar.

Att CNV är kompetensresurs och förverkligar redan känd kunskap.

Att CNV utvecklar nya metoder, initierar tillämpning av nya tekniker samt granskar och utvärderar dessa.

Att CNV samordnar, initierar och vid behov även genomför utbildningsinsatser nationellt.

Att CNV driver på och initierar forskning, utveckling och tillämpning.

Att CNV är en sammanhållande aktiv nod i ett nationellt nätverk för kontakter, kunskaper och dess spridning.

Att CNV stödjer kvalitetsssäkring av guideverksamhet.

Att CNV bygger upp ett specialbibliotek inom naturvägledning.

Att CNV har en möjlighet att samordna vägledning i natur- och kulturmiljöer för pedagoger som arbetar med utgångspunkt i landskapet.

Vi har möjlighet att driva metodutvecklingsprojekt/pilotprojekt inom naturvägledning. Har du någon idé om projekt/eller typ av projekt som du tycker att vi skulle driva?

Forskning

Känner du till någon forskning inom naturvägledningsområdet? I så fall vilken?

Anser du att det finns något forskningsbehov inom området naturvägledning? I så fall vilket/vilka?

Internetportal

Finns det ett behov av en svensk hemsida som samlar all viktig information inom naturvägledning? Vad skulle den innehålla i så fall?

BILAGA 2

Organisationstillhörighet för de naturvägledare som deltagit i undersökningen

w = svarat på webbenkät. Övriga har blivit intervjuade av CNV.

f = besvarat fem utvalda frågor per e-post, räknas som intervju.

Naturum inkl naturinformation (ni)¹²⁵

Abisko
Blekinge
Dalarna
Fjärås Bräcka
Fulufjället
Färnebofjärden
Getterön
Gotland
Hornborgasjön
Höga Kusten
Kullaberg
Nationalparkernas Hus **w**
Omberg
Ottensby
Skrylle **ni**
Skärvalid
Sommen
Stendörren
Store Mosse
Trollskogen
Vindelfjällen Hemavan
Värmland
Västanaåfallet **ni**
Västervik
Ånge

Kommuner

Göteborg
Härryda
Jokkmokk
Karlstad **w**
Lindesberg
Lund
Mora/Orsa **w**
Södertälje **w**
Uddevalla **w**
Örnsköldsvik

Naturvårds- och friluftsstiftelser

Skärgårdsstiftelsen
Stiftelsen för fritidsområden i Skåne
Upplandsstiftelsen
Väst kuststiftelsen

Länsstyrelser

Jämtlands län
Jönköpings län
Norrbottens län
Uppsala län **w**
Östergötlands län **f**

Världsarv

Birka genom Strömma,
guideentreprenör
Laponia
Södra Ölands odlingslandskap

Museer, trädgårdar, djurparker

Bergianska trädgården Naturens hus
Biotopia **w**
Bohusläns museum **w**
Dalarnas museum **w**
Fredriksdals museer och trädgårdar
Naturhistoriska riksmuseet **w**
Rovdjurscentret de 5 stora
Stiftelsen Ekomuseum Bergslagen **w**

¹²⁵ För förklaring av naturinformation, se s. 59. Skrylle har efter Naturvårdsverkets översyn återfått sin naturumstatus. Västervik och Ånge hade status som naturum när CNV:s undersökning gjordes, men har efter översynen ej ansetts uppfylla verkets kriterier. CNV har intervjuat många men inte alla naturum. Läs mer om naturum på www.naturvardsverket.se.

Företag inom ekoturism, naturvård, kulturlandskap och naturvägledning

BNR Ecotour Consulting **w**
Dynamo Kulturinformation
Eko Miljöplanering **w**
HG Karlsson, Halmstad
Klas Jaederfeldt **w**
Kreativ Botanik **w**
Kultur i Vatten
MW-bild Mats Wilhelm
NaturJobb Älvhyttan
Nordic Guide, Grythyttan **w**
Prunella, Rolf Jacobson
Rundvandringar firma och förlag
SEA-U ekonomisk förening **w**
Segerstads fyr
Skogens Konung
Stockholm Adventures
Upplands Naturguider ekonomisk förening **w**
Vildmarksguiden Alistair McCann **w**
Vägvisaren - Samiska upplevelser

Ideella organisationer

Cykelfrämjandet
Friluftsförbundet
Fältbiologerna
Gång- och cykelväg Nu **w**
Jägareförbundet Norr **w**
Naturskyddsföreningen/Närnaturguiderna
Naturskyddsföreningen/Uppl.
naturguider **w**
Riksförbundet Sveriges 4H
Svenska Jägareförbundet
Svenska Scoutrådet
Svenska Turistföreningen
Sveriges Hembygdsförbund
WWF Sverige **w**

Naturskolor

Botkyrka Fältbussen
Gladan / Region Skåne &
Jägareförbundet
Karlstad Solbussen
Kristianstad **w**
Malmö
Södertälje **w**
Umeå

Jord och skog (ej med i analysen i denna rapport)

HS Konsult **w**
Hushållningssällskapet
Skogen i Skolan Sjuhärad
Skogsällskapet

Övriga (ej med i analysen i denna rapport)

Centrum för biologisk mångfald **w**
Kristianstad vattenrike
Movium, SLU **w**
Studieförbundet Halland **w**
Svenska Kyrkan i Lund **w**
+ tre privatpersoner **w**

SUMMA

Naturum + naturinfo	25
Kommuner	10
Nv-/Fl-stiftelser	4
Länsstyrelser	5
Världsarv	3
Museer, trädg, djurparker	8
Företag	19
Ideella organisationer	13
Naturskolor	7
Jord och skog	4
Övriga	8

Summa med i analysen	94
-varav intervjuer	69
-varav webbsvar	25

Summa ej med i analysen	12
-varav intervjuer	4
-varav webbsvar	8

Totalt antal medverkande	106
- varav intervjuer	73
- varav webbsvar	33

BILAGA 3

Naturvägledarna i nätverket

En av CNV:s viktigaste uppgifter är att fungera som nod och informationscentrum i ett nätverk av naturvägledare. Inbjudan att ingå i nätverket gick ut under 2008 via utåtriktade aktiviteter som hemsida, annonser och seminarier. Nätverket växer stadigt: i juni 2009 hade nätverket cirka 440 medlemmar, ett år senare närmare 1000. Vilka söker sig då till CNV:s nätverk? Är de kategorier och personer som CNV valde för intervjuer representativa för dem som spontant anslutit sig till nätverket? Man kan konstatera att bredden i organisationstillhörigheter väl speglar den bild av var naturvägledare finns som CNV antog vid urvalet av organisationer att intervjua. Spridningen är stor både geografiskt och ämnesmässigt. Nedanstående översikt gäller situationen i juni 2009.

De flesta naturvägledare i nätverket har uppgett organisationstillhörighet. Organisationerna presenteras och grupperas nedan. Grupperingen av naturvägledare bygger på den indelning som presenteras i kapitel 4 men kompletteras längst ner med ytterligare ett par grupper. Flera av dem som är med i nätverket representerar större nätverk, föreningar och dylikt där de sprider informationen vidare. Därmed kan man anta att det är fler som indirekt deltar i CNV:s nätverk. Antalet nedan avser de aktörer som CNV har registrerat. Representanter för CNV:s kansli samt för Naturvårdsverket är inte inräknade i nedanstående kategorier.

Av 27 **naturum** landet är 23 med i nätverket. Dessutom finns två av 18 naturinformationsanläggningar med. Övriga naturum kan anses ingå i ett kontaktnätverk med CNV då en representant för naturumens utveckling är med i CNV:s styrgrupp. Flera av dem som arbetar på naturum kan även anses ha organisationstillhörighet länsstyrelse då de är anställda av en länsstyrelse.

Av Sveriges 21 **länsstyrelser** är tolv representerade i nätverket för naturvägledare. De kommer från följande län: Dalarna, Halland, Jämtland, Jönköping, Kalmar, Norrbotten, Stockholm, Uppsala, Västerbotten, Västernorrland, Västra Götaland och Östergötland. Från flera av dem finns mer än en representant. I nätverket finns det även representation från Region Västerbotten, Regionförbundet Östsam samt Regionplane- och trafikkontoret i Stockholms län. I CNV:s styrgrupp finns representation från Länsstyrelsen i Östergötlands län och Västerbottens län.

30 **kommuner** är representerade i nätverket genom 42 personer som uppgett en kommun som organisationstillhörighet. Kommunerna är spridda över hela landet. Från kommuner som Gävle, Göteborg, Jokkmokk, Linköping, Lund och Piteå finns det mer än en representant. I CNV:s styrgrupp finns representation från Göteborgs stad.

Sex **naturvårds- och friluftsstiftelser eller stiftelser för kulturmiljö** är representerade genom sammanlagt åtta naturvägledare: Skärgårdsstiftelsen, Stiftelsen för fritidsområden i Skåne, Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, Stiftelsen Kulturreseptatet Åsens By, Upplandsstiftelsen och Väst kuststiftelsen.

I Sverige finns 14 **världsarv** och två **biosfärområden**. I nätverket finns representanter för de fyra världsarven Birka och Hovgården, Grimetons radiostation, Laponia samt Södra Ölands odlingslandskap. I nätverket finns även biosfärområdet Kristianstad vattenrike representerat.

Inom den samlade kategorin **museer, friluftsmuseer, trädgårdar, djurparker, science centers och kulturarvsmyndigheter** finns det representation i nätverket från 19 aktörer: Alingsås museum, Biotopia, Bohusläns museum, Botaniska trädgården Lund, Dalarnas museum, Ekomuseum Bergslagen,

Fredriksdals museer och trädgårdar, Gröna kunskapshuset, Göteborgs naturhistoriska museum, Göteborgs stadsmuseum, Naturens hus Bergianska trädgården, Naturhistoriska museers samarbetsorganisation NAMSA, Naturhistoriska riksmuseet, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet, Rovdjurscentret de 5 stora, Skansen, Skånes djurpark och Riksutställningar. I CNV:s styrgrupp finns representation från Naturhistoriska riksmuseet och tidigare Riksantikvarieämbetet.

44 företag inom ekoturism, naturvård, kulturlandskap och naturvägledning är representerade i nätverket för naturvägledare. De företag som är representerade i nätverket är: Apoteket AB, Arctic Circle Experience, Begriplig PR och kommunikation, BNR Ecotour Consulting, Calluna utbildning, Campus Linné, CR creative Response AB, Djur & Natur fakta & bilder, Dynamo Kulturinformation, Eko Miljöplanering, Firma Margareta Åstrand, Fjällbete, Forestwalk Wermland, Friluftsn, Friluftplanering, Hands-On Science, HG Karlsson, Holsts Finnskogsupplevelser, IDÉ-material AB, Klas Jaederfeldt, Kreativ Botanik, Kultur i vatten, Lodyn, MW Bild, Naturakademin, Naturcentrum AB, Naturinformation, Natur i norr, Naturjobb, Natur & Kulturhistoria, NatuRus, Nordic Guide, Prunella, Rundvandringar, SEA-U, Segerstads fyr, Skogens Konung, Stockholm Adventures, Tallkrogen kurs- och rekreationsgård, Trilobit, Upplands naturguider ek. för., Urnatur, Utemagasinet, Vildmarksguiden, Visit Uppsala, Wåga process & utveckling och Vägvisaren – Samiska upplevelser. Det finns en gråzon mellan ideell verksamhet och näringsverksamhet i en del fall. En del organisationer har delat upp sin verksamhet i två delar för att hantera detta. Exempel på en sådan organisation är Svenska turistföreningen, STF. Vi har valt att placera STF i gruppen ideella organisationer. Ekoturismföreningen, som är en ideell aktör, har representation i CNV:s styrgrupp och är en viktig samlade aktör för många företag inom ekoturism.

Inom gruppen **ideella organisationer inom natur, naturvård, kulturmiljövård, friluftsliv och turism** återfinns 31 organisationer: Albaeco, Cykelfrämjandet, Dala naturguider, Ekoturismföreningen, Friluftsförbundet, Fältbiologerna, Gång- och cykelväg nu, Gävleborgs fåbodförening, Hela Sverige ska leva, Linköpings Biodlareförening, Naturskoleföreningen, Naturskyddsföreningen, Naturvård Skåne, Närnaturguiderna, Riksförbundet Svensk Trädgård, Riksförbundet Sveriges 4H, Sportfiskarna, SveGuide, Svenska Gång- och Vandrarförbundet, Svenska Jägareförbundet, Svenska Scoutrådet, Svenska Turistföreningen, Svenskt Friluftsliv, Sveriges Hembygdsförbund, Sveriges Ornitologiska Förening, Vallonbruk i Uppland, Wardsaetra & Gutasunds Hembygdsförening, WWF Sverige och WWF Ölandsguiderna. Vi har även räknat in Studieförbundet i denna grupp då detta studieförbund har flera ideella natur- och friluftorganisationer som medlemsorganisationer. Flera organisationer har mer än en representant i nätverket. Flest registrerade nätverksmedlemmar har STF. Genom representation i CNV:s styrgrupp via organisationen Svenskt Friluftsliv har ytterligare ideella organisationer kontakt med CNV.

Av Sveriges ca 90 **naturskolor** är 11 representerade i nätverket för naturvägledare: Botkyrka, Eskilstuna, Gladan, Hyttön, Karlstad, Malmö, Kristianstad, Nynäshamn, Södertälje, Tyresö och Umeå. Naturskolorna är representerade i CNV:s styrgrupp genom naturskoleföreningens ordförande.

Jord- och skogsbrukssektorerna är en grupp där representation i nätverket finns från sju aktörer: HS Konsult, Hushållningssällskapet Värmland, Naturvårdsverket, LRF konsult, Skogen i Skolan, Skogssällskapet och Skogsstyrelsen. Från Skogssällskapet och Skogsstyrelsen finns flera representanter.

Inom gruppen **Högskolor, universitet, folkhögskolor, naturbruksgymnasier och skolor** finns representation från 16 aktörer: Göteborgs universitet, Högskolan Gotland, Högskolan i Gävle, Högskolan i Kalmar, Hållands folkhögskola, Jämshögs folkhögskola, Linköpings universitet, Luleå tekniska

universitet, Lunds universitet, Mittuniversitetet, Munsö skola på Ekerö, Naturbruksgymnasiet Uddetorp, Storumans folkhögskola, SLU, Umeå universitet och Uppsala universitet. Från SLU och Uppsala universitet finns det flera representanter i nätverket, bland annat från ArtDatabanken, Centrum för biologisk mångfald och Movium. I CNV:s styrgrupp finns representation från SLU och Linköpings universitet.

I gruppen **övriga aktörer** finns sju naturvägledare från Abisko naturvetenskapliga station, Centrum OK, Leader Upplandsbygd, Miljöpartiet, Svenska Kyrkan i Lund, Tillväxtverket och Viltskadecenter.

BILAGA 4

Överenskommelsen mellan Naturvårdsverket och SLU

3461/07
12

Överenskommelse mellan Naturvårdsverket och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) angående "Centrum för naturvägledning"

1. Denna överenskommelse gäller från 2007-07-01 tills vidare. Uppsägning sker enligt §§ 15-18.
2. Syftet med centrumbildningen är att förna och utveckla praktik och forskning inom området naturvägledning genom att vara en aktiv kompetensresurs för olika aktörer inom utbildning, planering, förvaltning och turism. I syftet ingår att centrumet har en aktiv roll såväl ett nationellt som ett internationellt nätverk.
3. Verksamheten ska bedrivas under beteckningen *Centrum för naturvägledning (CNV)*.
4. Begreppet naturvägledning i denna överenskommelse tagit från Nordiska ministerrådets rapport "Naturvägledning i Norden" (1993) och definieras sålunda: *Med naturvägledning menas att med olika medel förmedla kunskaper om naturen. Naturvägledning syftar till att öka förståelsen för de grundläggande ekologiska och kulturella sambanden och för människans roll i naturen. Därför kan förmedlingen möjliggöra en positiv upplevelse av naturen och till ökad miljömärksamhet hos den enskilde och i samhället. Naturvägledningen kan vara både bemannad och obemannad. Med naturen menas här både landskapets natur- och kulturgivna element.*
5. Verksamheten ska bedrivas inom en särskild organisatorisk enhet vid SLU med egen budget, styrgrupp och föreståndare. Administrativt ska verksamheten utgöra en del av institutionen för stad och land. Centrumets tillämpade forskningsarbete ska huvudsakligen bedrivas från Tyresta naturreservat/Tyrestastiftelsen; i övrigt är SLU i denna dess fysiska hemvist. Centrumets personal ska kunna disponera arbetsplatser i Tyresta.
6. Verksamheten vid CNV ska omfattas i nedanstående punkter. CNV ska inom naturvägledningsområdet
 - vara ett komplement till Naturvårdsverkets arliga och nationella ansvar,
 - ha överblicks ansvar inom och utom landet,
 - driva på och uttara forskning, utveckling och tillämpning,
 - vara en sammanhållande aktör med i ett nationellt nätverk för kontakter, kunskaper och desigspidning,
 - ingå i internationella nätverk och samarbetsformer,
 - vara kompetensresurs och försvikligt rådgivande kunskaps,
 - utveckla nya metoder, metoder till utgången av nya tekniker samt granska och utvärdera dessa.

- samordna, antiera och vid behov även genomföra utbildningsinsatser nationellt,
 - stödja kvalitetsläkning av guideverksamheten,
 - kunna utföra men även beställa uppdrag från andra,
 - bygga upp ett specialbibliotek
7. Verksamheten ska ännuöver bedrivas efter styrgruppens riktlinjer och den årliga verksamhetsplan som styrgruppen fastställer.
 8. Verksamheten skall efter tre år utvärderas vad gäller samtliga punkter enligt § 6. Ansvarig för utvärderingar utses gemensamt av Naturvårdsverket och SLU. Utvärderingar tillställs båda myndigheterna för beslut om fortsatt verksamhet.
 9. Styrgruppen, inklusive ordförande, utses efter beslut av SLUs rektor i samråd med Naturvårdsverket. Styrgruppen ska bestå av 11 ledamöter. I den ska ingå representanter för relevanta myndigheter, ideella organisationer, förvaltare av naturskyddade områden (lärostyrelse/kommun/stiftelse) och skolor/högskolor/universitet. Styrgruppen ska ha hög kompetens inom naturvårdsektorn, men även inom naturpedagogik, naturvårdsförvaltning, friluftsliv och naturturism. Mandattiden är tre år.
 10. Styrgruppen sammantradar minst två gånger per år på kallelse av ordföranden. Styrgruppen är beslutsmässig när ordföranden och minst fem av de andra ledamöterna är närvarande. Beslut fattas med enkel majoritet. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst. Styrgruppen har till uppgift att:
 - fastställa verksamhetsplan och budget,
 - besluta om årsredovisning,
 - följa upp verksamheten,
 - vara rådgivande i arbetet med olika verksamhetsområden,
 - beträda föreståndaren och föreslå denne de åtgärder som styrgruppen finner motiverade,
 - pröva om verksamheten bedrivs ändamålsenligt, effektivt och i överensstämmelse med syftet.
 11. Inledningsvis bemannas CNV med fyra personer som anställs på SLU: en föreståndare och tre projektledare. All personal ska rekryteras av SLU i samråd med Naturvårdsverket.
 12. Föreståndaren är föredragande för styrgruppen och har budget- och övergripande verksamhetsansvar för centranet. Årslagen för styrgruppen ska beredas av ett beredningsutskott bestående av föreståndaren, ordföranden och vice ordföranden i styrgruppen samt eventuella övriga som styrgruppen beslutar om.
 13. Centranets personal ska kunna stå till förfogande att arbeta med naturvårdsektorns uppgifter inom i men för verksamheten vid Tyresta nationalpark. Förmerna för detta får utvecklas i samverkan mellan berörda parter.
 14. Verksamheten ska finansieras på det sätt som Naturvårdsverket årligen beslutar. Ett beslut om finansiering av verksamheten ska vara klart senast den 1 december året innan det

år beslutet gäller. Naturvårdsverket ersätter SLU med rekvirering vid två tillfällen per år, den 1 april respektive den 1 oktober med varera hälften av årets fastställda ersättning. Medel för projekt kan sökas av CNV från olika finansörer.

15. Medel från Naturvårdsverket som utbetalas till SLU för verksamheten inom CNV får inkludera en överträdskostnad på högst 25 % för år 2007. Eventuella justeringar av överträdskostnader är avseende enligt § 20. Detta gäller alla typer av ersättning till CNV från Naturvårdsverket.
16. Detta avtal får sagas upp under avtalsperioden. Uppsägning ska ske skriftligen. Uppsägningstiden är två (2) månader.
17. Om någon av parterna önskar förändring av punkterna 6-10 ovan är uppsägningstiden tre (3) månader, om inte parterna kommer överens om annat.
18. Om Naturvårdsverket eller SLU får ändrad organisation, väsentligen ändrade arbetsuppgifter eller budget som påverkar möjligheterna att uppfylla förpliktelserna enligt detta avtal, får avtalet sagas upp. Uppsägningstiden är då sex (6) månader.
19. Vid avveckling eller nedläggning av verksamheten ska avtalsparterna träffa överenskommelse om utrustning, ej utnyttjade resurser liksom eventuell ersättning för avvecklingskostnader för fast anställd personal vid CNV.
20. Ändringar eller tillägg till denna överenskommelse ska ske skriftligen och undertecknas av behöriga företrädare för parterna.

Detta avtal har upprättats i två likvärdande exemplar varav parterna tagit var sitt.

För Naturvårdsverket

För SLU

Stockholm den 27/11/2006

Uppsala den 27/11/2006

Lars Erik Löfdahl

Lisa Semmingsby

BESLUT
2007-12-17

Dnr SLU ua 12-3461/07
Exp. den 2007-12-17

Enligt sändlista

Ledamöter i styrgruppen för Centrum för naturvägledning

Beslut

SLU beslutar:

att utse Sven G Hultman, tidigare VD för Upplandsstiftelsen, som ordförande i styrgruppen för Centrum för naturvägledning under perioden 2007-11-01 till 2010-12-31,

samt att utse Ewa Bergdahl, Riksantikvarieämbetet,
Ulrika Larsson, Länsstyrelsen Östergötland,
Ludmilla Wieslander, Länsstyrelsen Västerbottens län,
Ulf Silvander, Svenskt friluftsliv,
Dan Jonasson, Ekoturismföreningen,
Stina Lindblad, Naturskoleföreningen,
Anders Szczepanski, Centrum för miljö- och utomhuspedagogik, Linköpings universitet,
Yusra Moshtat, Miljöförvaltningen, Göteborgskommun,
Annica Idestrom, Naturvårdsverket,
och Lars Hallgren, Institutionen för stad och land, SLU,
till ledamöter i styrgruppen för Centrum för naturvägledning under perioden 2007-11-01 till 2010-12-31.

Ärendet

Centrum för naturvägledning är en överenskommelse mellan SLU och Naturvårdsverket (*Bilaga*). Syftet med centrumbildningen är att förena och utveckla praktik och forskning inom området naturvägledning genom att vara en aktiv kompetensresurs. Verksamheten ska bedrivas inom en särskild enhet vid SLU med en egen budget, styrgrupp och föreståndare. Administrativt och organisatoriskt ska verksamheten utgöra en del av institutionen för stad och land vid fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap.

Beslut i detta ärende har fattats, i samråd med Naturvårdsverket, av rektor Lisa Sennerby Forsse efter föredragning av fakultetsdirektör Håkan Mo och i närvaro av universitetsdirektör Ulf Heyman.

Lisa Sennerby Forsse

Håkan Mo

Sändlista

Utsedda personer

Kopia för kännedom

Dekanus för NL-fakulteten
Prefekt för institutionen för Stad och land
Informationsavdelningen
Naturvårdsverket

<u>Namn</u>	<u>Organisation</u>	<u>Address</u>	<u>Telefon</u>	<u>Webb</u>
<u>Ewa Berglund</u>	<u>Riksstyrelsen för kvinnors och mäns jämställdhet</u>	<u>Box 2405 114 84 Stockholm</u>	<u>0706 20 17 09</u>	<u>eva.berglund@rau.se</u>
<u>Lars Hallgren</u>	<u>Miljökommunikation, Institutionen för studier och lärande SLU</u>	<u>Box 7012 750 07 Uppsala</u>	<u>018 67 25 84</u>	<u>Lars.Hallgren@slu.se</u>
<u>Sven G. Hultman</u>	<u>Kansliet</u>	<u>Näsavägen 6 74020 VÄSKEDÄ</u>	<u>070 626 67 33</u>	<u>sven.g.hultman@swipnet.se</u>
<u>Annica Jönsson</u>	<u>Naturvårdsverket</u>	<u>106 48 Stockholm</u>	<u>08 698 14 68</u>	<u>Annica.Jonsson@naturvardsverket.se</u>
<u>Dan Jonasson</u>	<u>Ekotjänstföreningen</u>	<u>Box 87 830 05 Falun</u>	<u>070 262 80 25</u>	<u>dan@ekotjanst.se</u>
<u>Ulrika Larsson</u>	<u>Förstuterier Osvetgatan 4 Naturkollektivemagen</u>	<u>581 86 Linköping</u>	<u>013 19 68 97, 010 338 35 35 070 645 11 92</u>	<u>Ulrika.Larsson@tst.se</u>
<u>Sanna Lindblad</u>	<u>SLU</u>	<u>Hjertö naturvård Box 4 514 21 Skarskär</u>		<u>sanna.lindblad@freda.slu.se</u>
<u>Yusra Moshlat</u>	<u>Medjorvårdningen, Göteborgsstad Svenska Flygförbundet</u>	<u>Karl Johansgatan 23, 414 59 Göteborg</u>	<u>070 761 26 34</u>	<u>Yusra.Moshlat@svet.se</u>
<u>Ulf Silwander</u>	<u>Svenska Flygförbundet</u>	<u>Isstugumännen 14 136 53 Högstena 581 65 LENKÖPING</u>	<u>070 455 51 47 08 24921121 070 975 68 63</u>	<u>ulf.silwander@svenskflygforsv.se</u>
<u>Anders Szereganski</u>	<u>Centrum för utbildningspedagogik</u>			<u>anders.szereganski@lu.se</u>
<u>Ludmilla Wieslander</u>	<u>Linköpings universitet Lansstyrelsen Västgötonerskan</u>	<u>Box 26, 920 75 ANSLÄNS</u>	<u>070 251 49 77</u>	<u>Ludmilla.Wieslander@ul.se</u>

BILAGA 5

Några huvudintryck från CNV Open Space 2008-10-09

Open Space vid CNV:s invigning var ett brett diskussionsforum om utvecklingen av naturvägledning. Temat hade formulerats: Natur för fler – hur ger vi mer?

Man ska se resultaten dels som en vägledning för varje deltagare att plocka sina egna godbitar ur, dels som en vägledning för CNV:s arbete. För CNV ger sammanställningen överblick över vad detta ganska breda urval av naturvägledare anser vara viktiga framtidsfrågor, samt en bank med tips och idéer för utvecklingsprojekt och andra arbetsuppgifter.

CNV tar del av anteckningarna från Open Space i sin helhet. Konkreta tips på aktiviteter finns under varje ämne. I det följande görs endast en övergripande analys av materialet. Med ”engagemangsranking” avses den process i slutet av Open Space-övningen där deltagarna fördelar ett antal poäng till de ämnesområden från de samlade diskussionerna som man känner störst engagemang för just då.

Det fanns ett speciellt diskussionsämne som handlade om **hur CNV kan hjälpa till** att förmedla kontakter mellan ideella, kommersiella och offentliga aktörer inom naturvägledning. En bärande tanke från den diskussionen, som kom på femte plats i ”engagemangsranking”, är att CNV bör arbeta med att förmedla goda exempel, sprida resultat och kunskaper samt sammanställa översikter över tekniska lösningar och forskningsresultat. Ett nyhetsbrev nämns som en bra kanal. Man lyfte också fram CNV som länk mellan forskning och praktik samt mellan projektstödjande myndigheter och entreprenörer/utförare. Kommersialisering av friluftsliv och naturvägledning togs också upp – med sikte till exempel på större inkomster för markägare. Det ansågs angeläget att CNV har med turistnäringen i sitt arbete. Slutligen tog man upp att CNV bör bidra till att naturen används mer för rehabilitering.

De diskussionsämnena som i övrigt rönste störst engagemang var följande (med kommentarer av undertecknad).

- **Fler invandrare i naturen – se människan först, inte problemen**
Innehåller tankar som återfinns även i Yusra Moshtats rapport och liknande, om ömsesidighet, dialog, att naturupplevelser kan se olika ut och så vidare.
- **Hur får man ut unga människor i naturen?**
Rätt mycket anteckningar både om synsätt vid arbete med ungdomar, konkreta tips på aktiviteter lokalt och att CNV bör ha en idébank med konkreta tips för olika åldrar.
- **Gränsöverskridande – att samarbeta över ämnes- och kompetensgränser**
Stort engagemang för att skapa samarbetsfora på regional och lokal nivå. Det kan vara något som CNV kan bidra till.
- **Känsla ⇔ Information**
Lust, känsla, engagemang, upplevelse är nyckelord. I definitionen av naturvägledning finns ju både kunskap och känsla med.

- **Utomhuspedagogik, obligatorium för lärarstudierande? / Mer utomhuspedagogik för förskola och skola**
CNV bör ta initiativ till ett nätverk för utomhuspedagogik samt förbättra, synliggöra och utveckla pedagogiska läromaterial. Olika tips på samarbeten för att verka för mer utomhuspedagogik i lärarfortbildning. Det finns ju andra aktörer här men tydligen ändå en efterfrågan på CNV:s tjänster – värt att notera. Bioresurscentrum var med i diskussionerna.
- **Naturvistelse på recept**
Väldokumenterad diskussion med många tips, där ”recept på naturguide” är ett av de intressantare för CNV. Det finns många intressanta kopplingar mellan natur, hälsa och medveten närvaro.
- **Portal för naturområden på nätet**
Ett ämne som ständigt engagerar, trots praktiska svårigheter. En lista på innehåll i en portal togs fram i diskussionen. CNV kan bli en aktör här om extra resurser tillförs. Wikipedia nämndes som en tänkbar förebild.
- **Hur får man in naturen i kulturdebatten?**
En spännande och engagerad diskussion som dock var lite svårdokumenterad. Helt klart en intressant arena att utveckla.
- **Hur involvera lokalbefolkningen i naturguidningar?**
Se föregående ämne.
- **Funktionshindrade**
Mycket tycks handla om att guider måste våga mer. Fortbildning till exempel genom att simulera olika funktionshinder. Samverka med funktionshindrade från början.

Några andra ämnen som samlade många deltagare var följande. I flera fall har diskussionen varit välbesökt och engagerad men lite svårdokumenterad (eller dåligt dokumenterad) och därför inte fått så många ”engagemangsduttar” vid slutgenomgången. Dessa ämnen ska betraktas som lika intressanta för CNV som de föregående.

- **Kulturlandskapet visavi naturlandskapet**
Att lyfta fram lokalbefolkningens egen erfarenhet, identitet och historia/er. Platsens betydelse! Annars mest en bekräftelse på att det är viktigt med samverkan = besläktat med ett par av ovanstående ämnen.
- **Auktorisering av naturguider**
Man skickar med en del frågor direkt till CNV: Jobba med validering, det vill säga att flera utbildningar kan leda till certifiering utifrån en norm; alla sektorer (föreningar, akademiska institutioner, myndigheter) bör delta i valideringen; ideella guider måste beredas möjlighet till certifiering. Ett annat förslag är att guider i nationalparker skulle kunna vara certifierade.
- **Hur planera för natur i vardagen?**
Många konkreta förslag, från ”Ge planerare kvantitativa verktyg” till ”Inget fågelbajs”. Mest planeringsfrågor vilka kanske inte berör

CNV i första hand – eller? Barnens plats i planeringen behöver tydliggöras.

- **Naturvägledning + Lokal utveckling + Leader = Sant?**
Information och länkar till Leader (som är en metod för att jobba med lokala perspektiv inom ramen för EU:s landsbygdsprogram). CNV skulle kunna bistå med utbyte av affärsmodeller där naturvägledning är en del i projekt för lokal utveckling.
- **Gå in för att komma ut? – museum, naturum, utomhusutställningar**
Matris över hur inom- och utomhusutställningar kompletterar varandra, med för- och nackdelar. Inga nyheter annars även om det säkert var en bra diskussion.
- **Koka soppa på en spik**
Handlar om hur man kan åstadkomma bra aktiviteter med små resurser. Nätverk, utbyta tjänster, gott värdskap, använda besökarna, skapande verkstad, lokal samverkan nämndes som metoder. Det finns efterfrågan på denna typ av tips från CNV.
- **Vandringsutställning under Naturens År**
Ett speciallämne som inte deltog i ”röstningsförfarandet”. Tomas Carlsson från Riksutställningar ansvarade. Arbete pågår och CNV kommer att ha någon form av roll i detta.

Resterande ämnen var följande (med några undantag som slagits ihop med närliggande ämnen). Slutsatser av värde finns i stort sett från alla grupper. Det är därför som anteckningarna är värdefulla i sin helhet.

- **Barnen vill – men lärarna vågar inte!**
Lärohandledningar, goda exempel och hjälp att överbrygga gränser mellan skola och samhälle efterfrågas.
- **Vägledning i alla åldrar – på rätt nivå**
Praktiska tips och idéer kring familjeaktiviteter. Att använda alla sinnen och ge uppgifter som engagerar hela familjen.
- **Ekosystemtjänster inom naturvägledning**
Föreslogs att CNV kan skapa en ekosystemtjänstbank med wiki-funktion, med koppling till <http://www.lektion.se>.
- **Naturguidning och forskningsinformation**
CNV skulle enligt gruppen kunna främja samarbete och finna möjligheter till finansiering. Bland förslagen fanns att låta barn besöka forskare och att ordna en kunskapsmässa i Uppsala.
- **Hur kan man samarbeta med lajvarna?**
Intressant dörröppnare för många. Diskuterades bland annat samarbete kring slätter och andra äldre bruksformer. Koppling till folktro och kulturhistoria.

- **Naturen runt husknuten bland smådjuren och växterna**
Närnaturen passar bra för naturupplevelser med barn. Man behöver inte kunna allting för att ge en naturupplevelse.
Tips finns exempelvis på <http://www.bioresurs.uu.se> och <http://www.ide-material.se/naturspanarna>.
- **Hur skapa en positiv opinion för skydd av hotade arter?**
Många idéer kom fram här kring olika typer av guidningar och andra aktiviteter för att popularisera och lyfta fram olika arter. Såväl närnaturen som de mer exklusiva arterna ska kunna visas.
- **Fåglar som ingång till naturintresse**
Fåglar syns, hörs och finns överallt och väcker lätt intresse.
Naturvägledning kring problemfåglar som skarv, ökat intresse ger ökad acceptans. Arbeta för fler kvinnor i ”fågelbranschen” (jämför danska Fuglepigerne).
- **Internet**
Använda internet mer kreativt, till exempel youtube, facebook, myspace, direktutsändning av guidningar och så vidare.
- **Att guida vid och på hav**
Guidning vid kust och hav kan göras i bred samverkan mellan fiskeintressenter, myndigheter, naturvård, dykare med flera.

Slutligen var det en liten bonusdiskussion om **begreppet naturvägledning**. Man pratade om begreppet naturvägledning och att ordet natur inte alltid beskriver allt som det innebär. Men landskapsvägledare är inget bra alternativ, och natur- och kulturvägledare blir för otympligt. Naturvägledare är nog bäst att använda ändå, men då ska man betona att natur syftar på en plats och inte på ett vetenskapsfält eller kompetensfält.

Sammanställt av Anders Arnell 2008-12-15

BILAGA 6

CNV:s styrgrupp och kansli

CNV Styrgrupp		
Sven-G Hultman	Ordförande	sven@utomhuset.se; sven-g.hultman@swipnet.se
Ewa Bergdahl	Riksantikvarieämbetet numera Naturhistoriska riksmuseet	ewa.bergdahl@nrm.se
Lars Hallgren Annica Idestrom, Anna von Sydow, Ingegerd Ward	SLU, Inst f stad och land Naturvårdsverket	lars.hallgren@sol.slu.se annica.idestrom@naturvardsverket.se anna.von.sydow@naturvardsverket.se ingegerd.ward@naturvardsverket.se (har alternerat i styrgruppen)
Dan Jonasson (fr maj 2010 Per Jiborn)	Ekoturismföreningen	dan@ekoturism.org (per@naturensbasta.se)
Ulrika Larsson Stina Lindblad Yusra Moshtat	Länsstyrelsen Östergötland Naturskoleföreningen Göteborgs stad, Miljöförvaltningen	ulrika.larsson@lansstyrelsen.se stina.lindblad@fcedu.alvkarleby.se yusra.moshtat@goteborg.se
Ulf Silvander Anders Szczepanski	Svenskt Friluftsliv Linköpings universitet, Nationellt centrum för utomhuspedagogik	ulf.silvander@svensktfriluftsliv.se anders.szczepanski@liu.se
Ludmilla Wieslander	Naturum Vindelfjällen, Ammarnäs	ludmilla.wieslander@lansstyrelsen.se
CNV Kansli		
Eva Sandberg Anders Arnell Sandra Jansson Per Sonnvik	Föreståndare Projektledare Projektledare Projektledare	eva.sandberg@sol.slu.se anders.arnell@sol.slu.se sandra.jansson@sol.slu.se per.sonnvik@sol.slu.se

Under arbetet med undersökning och rapport har även Elvira Caselunghe och Lotta Johansson varit anställda på CNV.

I serien Rapporter Institutionen för stad och land har tidigare publicerats:

- 5/2009 Naturvägledning *Arnell, A., Caselunghe, E., Jansson, S., Johansson, L., Hultman, S. G., Sandberg, E., Sonnvik, P.*
Naturvägledning i Sverige - en översikt
ISSN: 1654-0565 · ISBN: 978-91-85735-16-7
- 4/2009 Sida's Helpdesk for Environmental Assessment MKB-centrum *Engström, L.*
Liquid Biofuels - Opportunities and Challenges in Developing Countries
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-15-0
- 3/2009 Landskapsarkitektur *Hedfors, P. (red.)*
Urban naturmark i landskapet - en syntes genom landskapsarkitektur
Festskrift till Clas Florgård
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-14-3
- 2/2009 Miljökommunikation *Andersson, Y., Setterwall, A., Westberg, L.*
Miljökommunikation för miljöinspektörer
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-13-6
- 1/2009 Landskapsarkitektur *Berglund, U., Nordin, K., Eriksson, M.*
Barnkartor i GIS och trafiksäkerhet. Ett forskningsprojekt i samarbete med Örbyhus skola
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-12-9
- 7/2008 MKB-centrum *Sandström, U. G., Hedlund, A.*
Behovsbedömning av detaljplaner
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-11-2
- 6/2008 Landsbygdsutveckling *Emanuelsson, M., Johansson, E., Ekman, A-C.*
Peripheral Communities, Crisis, Continuity and Long-term Survival
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4
- 5/2008 Landskapsarkitektur *Norrman, S., Lagerström, T.*
Grönsöo park och trädgårdar
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-06-8
- 4/2008 MKB-centrum *Hedlund, A., Johansson, V.*
Miljökonsekvensbeskrivning. Aktörernas roller och betydelse
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-10-5
- 3/2008 Landsbygdsutveckling *Palmer, S., Nilsson, A., Roigart, A.*
Dynamic Change in Rice Production Systems in the Mekong Delta.
A students field report from An Gian
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-09-9
- 2/2008 Landskapsarkitektur *Florgård, C.*
Översyn av landskapsarkitektprogrammet SLU, Uppsala.
ISSN: 1654-0565 ISBN: 978-91-85735-08-2
- 1/2008 MKB-centrum *Lindblom, U., Rodéhn, J.*
MKB-tillämpningen i Sverige. Antalet MKB för verksamheter och åtgärder 2005 och 2006
ISSN: 1654-0565 ISBN: 978-91-85735-07-5
- 5/2007 MKB-centrum *Lehrman, P., Hedlund, A.*
Miljöbedömning och andra konsekvensanalyser i vattenplanering
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-04-4

- 4/2007 MKB-centrum *Sandström, U. G.* (svensk översättning)
Biologisk mångfald i miljökonsekvensbeskrivningar och strategiska miljöbedömningar
ISSN: 1654-0565, ISBN: 978-91-85735-03-7
- 3/2007 MKB-centrum *Wärnbäck, A.*
Cumulative Effects in Swedish Impact Assessment Practice
ISSN: 2541-12548, ISBN: 978-91-85735-02-0
- 2/2007 Landskapsarkitektur *Myhr, U.*
Miljövärdering av utemiljöer. Metodbeskrivning för EcoEffect Ute
ISSN: 2541-12548, ISBN: 978-91-85735-01-3
- 1/2007 Landsbygdsutveckling *Helmfrid, H.*
Natarsyn. Tre svar på vad natur är
ISSN: 2541-12548, ISBN: 978-91-85735-00-6

Naturvägledning handlar om att förmedla kunskap om och väcka känsla för naturen och kulturlandskapet. Naturvägledare finns i många verksamheter och kallas ofta för något annat i sin vardag: naturguide, museipedagog, ekoturismföretagare, naturskolepedagog, naturinformatör. Centrum för naturvägledning presenterar i rapporten Naturvägledning i Sverige en bred översikt över begrepp, historik och pågående aktiviteter inom svensk naturvägledning, med en internationell utblick. Rapporten bygger bland annat på intervjuer och enkäter med cirka 100 personer, som ger sina bilder av mål, glädjeämnen och utmaningar med arbetet som naturvägledare.

Rapporten ges ut vid institutionen för stad och land SLU - Sveriges lantbruksuniversitet. I serien utges rapporter från avdelningarna för landsbygdsutveckling, landskapsarkitektur och miljökommunikation samt Centrum för naturvägledning och MKB-centrum SLU, som alla är en del av institutionen.

Centrum för naturvägledning - kompetensresurs, utvecklingsnav och mötesplats för alla som förmedlar kunskap om och väcker känsla för naturen och kulturlandskapet.